

אמונת עתיד

"אמונת - זה סדר זרעים"

(שבת לא ע"א)

"שמאמין בחי העולמים וזרע"

(מדרש שוחר טוב תהילים יט)

גליון מס' 50

מרחשון - כסלו תשס"ג

מכון התורה והארץ * כפר דרום - חבל עזה

עורך:

הרב דורון ותקין

מערכת:

הרב אביגדור לוינגר

הרב יואל פרידמן

הרב גבריאל קדוש

בהוצאת מכון התורה והארץ

חוות כפר דרום, ד"נ חוף-עזה 79720

טל' 08-6847325, פקס' 08-6847055

אינטרנט

www.toraland.org.il

דוא"ל

Mahon@inter.net.il

דמי מינוי לשנה 36 שקל

החברת יצאה לאור

בסיוע המשרד לענייני דתות

אגף לארגונים ומוסדות

המחלקה לשיבות

©

כל הזכויות שמורות

ISSN O793 - 4262

סדר ועימוד

א"א 08-6847761

דפוס חמד בע"מ, ירושלים

תוכן

ברכות

מאמר עורך

יובל גיליונות

9 הרב דורון ותקין

מאמרי יובל

לחוברת היובל

13 הרה"ג יעקב אריאל

להליכות חיי ארץ ישראל

25 הרב יגאל קמינצקי

על כנפי השכינה

31 הרב חנן פורת

במשוך היובל

מאמרים

35 האדר"ת זצ"ל

הארות חנוכה

"חוקות הארץ"

39	הראי"ה קוק זצ"ל	דוגמא מספר הלכות כלאים
		קדושת אזור עולי מצרים לאחר מלחמת ששת הימים
49	הרה"ג שלמה גורן זצ"ל	
64	הרב אריה שטרן	קדושת ארץ ישראל בימים ההם ובזמן הזה הרב אריה שטרן
72	הרב יהודה זולדן	נדידת החנוכיה
89	הרב יהודה הלוי עמיחי	פסיקה במצוות התלויות בארץ

חינוך

98	גדעון נאור	לומדת תרומות ומעשרות
----	------------	----------------------

תגובות

102	הרב יעקב אפשטיין	טבל הבלוע בכלים
106	הרב שמעון לוי	ברכה ללומדת תרומות ומעשרות

תוספות

107	מפתח מאמרים ל-50 גיליונות אמונת עתיך הרב יואל פרידמן	
-----	--	--

ברכת ראש מועצה אזורית חבל עזה

מְזַמְרַת הָאָרֶץ

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם כֵּן אֶפְּוֹא זֹאת עֲשׂוּ קַחוּ מְזַמְרַת הָאָרֶץ
בְּכַלְיֶכֶם וְהוֹרִידוּ לְאִישׁ מִנְּחָה מֵעֵט צָרִי וּמֵעֵט דָּבֵשׁ נִכְאֵת וְלֹט בְּטָנִים
וּשְׁקָדִים:

(בראשית מג, יא)

מפרש רש"י (שם): "מזמרת הארץ — מתורגם מדמשבח בארעא שהכל
מזמרים עליו כשהוא באלעולם". ומבואר במדרש אגדה (ויקרא כה) "כיון
שהבריות עושין רצונו של מקום היא מזמרת בכנפיה, שנאמר מכנף
הארץ זמירות שמענו וישע'ל כד טז".

**פירות מזמרת השלהארץ, שזכינולהם במחיצתנו הקרובה הוצאת
מכון התורה והארץ, ובהוצאת רבני המכון הם ספר "תפילת דוד"
להאדר"ת זצ"ל בתוספת הארות והערות מהרב יהודה הלוי עמיחי,
שו"ת אהלה של תורה ח"ד להרה"ג יעקב אריאל שליט"א וחבל
נחלתו ח"ב לרב יעקב אפשטיין.**

תפילת דוד

זכינו להוצאת ספרו של האדר"ת זצ"ל, רבה של ירושלים, "תפילת
דוד" על ענייני תפילה, הארות והערות מאת הרב יהודה הלוי עמיחי
— ראש המחלקה ההלכתית במכון התורה והארץ.
נוספו עליו שני חיבורים נוספים "מנהגי בית הכנסת המהרש"א עם
הערות הגאון האדר"ת", וקונטרס "נפש דוד" עם הערותיו של הרב
משה צבי נריה זצ"ל.

ברכות לרב יהודה עמיחי שיזכנו בהארת והוצאת "גזירא שונים",
נזכה בעז"ה להמשיך לרוות את צמאוננו מתורתו ויפוצו מעיינותיו
החוצה.

שו"ת אהלה של תורה חלק רביעי

ב"ה זיכנו מו"ר הרה"ג **יעקב אריאל** שליט"א, רב העיר רמת גן
ונשיא מכון התורה והארץ בכרך נוסף מסדרת ספריו "**באהלה של
תורה**" בענייניה מצוות התלויות בארץ, ענייני מקדש ומדינת ישראל
המתחדשת, ועל כגון דאודאי אפשר לברך ולומר "מדמשבח בארעא
שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם".
תיכף לת"ח ברכה, נברך את מו"ר שיזכה שמעיינותיו יפוצו החוצה
בתורת השלארץ ישראל, ויזכה ונזכה להוצאת ספרים נוספים מתוך
בריאות ונחת.

חבל נחלתו חלק שני

עדיין לא יבשה הדיו מספרו הראשון של עמיתנו היקר **הרב יעקב
אפשטיין**, "חבל נחלתו", וכבר זכינו להוצאת ספרו "**חבל נחלתו**"
חלק שני – מאמרים ותשובות בדיני תורה, עושר של שאלות
ותשובות מכל חלקי השולחן ערוך בנושאים שונים ומגוונים.
נברך אתה מחבר שיזכה להמשיך להגות בתורה מתוך נחת ובריאות,
ולזכותנו בפירות נוספים, משובחים ומבוררים אליבא דהלכתא.

בברכת התורה והארץ

**הנהלת מכון התורה והארץ, מדרשת התורה והארץ,
צוות הרבנים והעובדים**

רשימת המשתתפים

הרה"ג יעקב אריאל	הרב הראשי לרמת-גן, נשיא מכון התורה והארץ
הרב יעקב אפשטיין	מכון התורה והארץ
הרה"ג שלמה גורן	הרב הראשי לישראל
הרב דורון ותקין	מכון התורה והארץ
הרב יהודה זולדן	ר"מ ישיבת נוה דקלים
הרב שמעון לוי	מפמ"ר על הוראת התלמוד ותושבע"פ, משרד החינוך
גדעון נאור	מכון התורה והארץ
הרב יהודה הלוי עמיחי	מכון התורה והארץ
הרב חנן פורת	יו"ר "תקומה"
הרב יואל פרידמן	מכון התורה והארץ
הרב אברהם יצחק הכהן קוק (הראי"ה) זצ"ל	הרב הראשי לארץ ישראל, ראש הישיבה המרכזית עולמית
הרב יגאל קמינצקי	הרב האזורי לחבל עזה
הרב אריה שטרן	ראש מכון הלכה ברורה, ר"מ ישיבת מרכז הרב
הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים (האדר"ת) זצ"ל	רבה של ירושלים

הרב דורון ותקין

יובל גיליונות

המהפך בנסהחננוכהלאהיהרקאירוע—הצלת ישראל ממחמתהמציק, ביטול הגזרות וכדומה. המהפך היה בשינוי מצבו הרוחני של הדור ביחסו לחיי תורה, ביכולתו התרבותית ליצוק לאומיות קדושה, שלוחמתופועלתנגדההלניסטיות היוונית. מלחמהרוחניתבתרבותהגוףהחומרשמאחריהניצבתהפילוסופיהעם החכמה היוונית.

לפיכך אומרת הברייתא (שבת כא ע"ב): "לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים". עיקרה של המלחמה התרבותית נמשכה אחריה כרעה המדינית ומכוחה שחרור המקדש וחנוכתו, טיהורו והדלקת הנרות, נס השמנון והארת הרוח היופריצת דרך חדשה וארוכה בעם ישראל. מפני שחכמת יוון היפה והמושכת זרעה את זרעה בתרבות האנושית ועל ישראל להיאבק בה בדורות הבאים. בשנה האחרת כאשר ראו בית דין של חשמונאי את גודל הישועה, וההצלה מההשפעה הקשה של תרבות החולש מנסה לנגוע ולטמא את קודש ישראל. הבינו חכמים שיש צורך לתקן כללני צחון התרבות לידורות, קביעת המשכיותהשפעה של תרבות קדושה מגבורת החשמונאים.

על היחס בין הניצחון למצבה הדור מעיד שמה של המנורה "המנורה הטהורה". מקוריות התורה והשפעה אלוקית בבית המקדש היה במקום המקודש ביותר קדש הקדשים, שם היה ארון הקדש ובתוכו הלוחות ושברי הלוחות, מצידו היה ספר התורה שכתב משה, סגולת התורה לנצח. אבל השפעת התורה הוחיננוכה בכל דורהו מושפעים מהארת התורה של המנורה. הנצי"ב בפרושו (שמות כה לא) כותב: "וְעִשְׂתָּ מְנֵרֶת זָהָב טָהוֹר", שטתה המנורה איננה שסתוארלאיכותה זהבאולעשייתהאלא

שסעצם,המנורהנקראתהמנורהטהורה.מפנישהיאמאירהכראוירקכשהדור טהור, לפי כלי הקיבול של הדור כך עניינה והשפעתה של המנורה. יניקתהתורהבכלדורודורמזככתאתאורהמנורה.בזמןשניצחוהחשמונאים אתהיווניםנעשהלהנסבהארתנרותהמנורה,מפניהרצוהגדולשלאותוהדור ללחוסולנצחאתרבותיוון,בכוחהשלתורהשהפיהרוחחייםלגבורהלאומית ולגבורהרוחנית.ראשיתושלהמרדהיהע"הכהניסהטהורים,ובראשסמתתיהובן יוחנכהגדול.שורשהקדושהשבצבאממעמקיהסגולהגנוזהשלהתורה,הופיע והאיר את נרות החנוכה לדורות.

כפייכולתהדורותלמשוךולהעלותאתאורהשמןבפתילות,להאירמהמקור הגנוזשלחשמונאיםבכתמופיעיבישראלהכוחלהילחםבניסיוןלשטשאתסגולת התורהוהארתה.מלחמתמידיתמתנהלתביןהחכמההיווניתלחכמת ישראל, התרבותהמדעיתמנתקתאתמשאביהקדושהומנסהלהפרידולמשול,רקחולישנו בעולםאיותורהואיןקדושה.אבללאכונעםישראלהמבדילביןהקדשווביןהחול. "אבל אנחנו יודעים איך לעשות רתוקות איך לחבר את השמים ואת הארץ, ודוקא ע"י חוש ההבדלה, הקדש הוא קדש בתכלית השלמות... ואנחנו מבדילים, שלעולם לא יבואו זהרורים של חול ויטשטשו את העשירות של הקדש... הקדש שומר את גבולותיו, הוא מגן על עצמו, שלא יבוא כל זרם של חול למעט את שויו. ודוקא ע"י השמירה הזאת נותן הקדש חיים וגם מקום לחול ולמערכות החול... אנחנו יודעים שנצח ישראל בנוי על ההבדלה בין הקדש והחול ועל צרופם בחיים" (מאמרי הראיה 9-478).

מזיגהכזוהיאניסיוןקשהשדורשעומקגדולומשנהזהירות.מכוהתורהוהארץ הולךמזהשנים,בשיעורקומהובזהירותרבהבדרךהקדשהזו.הנהזכינולגיליון ה-50, גיליון היובל של בטאון המכון "אמונת עתיד". כשמו כן הוא מאמין בחי עולמיםוזורע.האמונההיאמוחלטת,ומכוחהבאההזריעהוהסייעתאמשמיא. גדלותשלתורה,לימודשקידהוחיבורלגדוליהתורה,לצדהעמלותבתורהנעשים מחקריםמדעייםופיתוחיםחלקאיים,שמועיליסלשמירתהמצוותהתלויותבארץ. מעמדחשמונאיתומתבססתההתיישבותבחבלעזהלהעמדתהחקלאותהמעשית — החולית בקדושת המעשה והיצירה.

בגיליונות החגיגות כיסאנולה היא חזב גדול יעולם, יחד עם מאמרים מפרטים של ת"ח בדורנו, חוקרים ועובדי המכון.

אתה הבדלה בהיקף קדשה חולמאפשרת לנוסגולתה של ארץ ישראל היא מחייה בנוחיים של תחיה, ושיבת ישראל לארצו מחיה את קדושת הארץ. קדושת הארץ איננה רק מקבלת את מעשינו בפסיביות, היא איננה סובייקט. אלא אובייקט מחיה ויוצר את האופיה מיוחד לעם ישראל. על כך במאמרו הפותח בדברי הברכה של הרה"ק אריאל שלט"א, הרבה ראשי למתגונן שיאה מכון. סמוך אליו לאותה הרוח הרביגאלקמנצקי, הרבה אזורים לחבל עזה ויו"ר המכון, על כנפיה שכניה - בהווייתה התיישבות בגושקטיאנסיה. עליהם חונה הברכה ושלח בחנופה ונפורה לגיליון ה - 50 "במשוך היובל".

לאחרונה יצא לאור ספרו של האדר"ת זצ"ל "תפילת דוד" - סדר סידור התפילה. הספר ערוך ע"י הרב יהודה הלוי עמיחי, ראשה מחלקת ההלכה לתבמכון, ומכיוון שמגלים זכות ע"י זכאי, זיכנוהרבעמיחי בפני ניסמכת"ישנמצאו עמו מהאדר"ת בענייני חנוכה.

ראשונה מאמרים לגיליונות מיוחד, דוגמא ראשונה יתמספר "חוקותה ארץ", חיבור על ספר כל איסוסיבה לכות כל איסור מב"ס, מכתב בדשלהראי"הקוקזצ"ל, בתוספת שכלול מחקרו ומקורות מפריעמלהשל מחלקתה מחקרה התורנית שלה מכון. זוהי דוגמא ראשונה ואין לראות בה את מתכונתו הסופית של הספר.

שפר בחלקו מאמרו של הרב ראשילישראל, הרה"ק גשלמה גורן זצ"ל, בתשובה משו"ת "תרומת הגורן" שעומד לצאת לאור, שאלות ותשובות מהרב גורן זצ"ל. התשובה עוסקת במעמדם של שטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים, ולא היו בקדושת עוליבבלקודם לכן, האם יעלו למדרגת קדושת עוליבבל, והמשמעויות השונות כרוכות בכך. חונה עליוהר באריה שטרן אשמכווה לכהברורה, במאמרו קדושת ארץ ישראל בימימהסובזמנהזה, בכותבו הגדרות למצבנוהמחודשביחס לאותם המקומות.

הארתנוהחנוכה, כאמור, ותיקונם לדורות למדיעלנדידתהתורהחזרתה לארץ, משמעויתה נדידה מעוררת שאלות הלכתיות שאלה בענייניה חנוכה - נדידת

החנוכיה ממקומה המיועד להעסיצי את נולגלות, וחזרתה למקומה העשוי בנוארצה, במאמרו של הרב יהודה זולדן. שא להכלל לתומהות יתות רמת עוררת בקשר לפסיקה במצוות התלויות בארץ לאחר שבת שבות נווישי בתנובה: האסמחויביסלפסיקת הרמב"ם, אוישה נהדרך פסיקה אחרת? על כך במאמרו של הרב יהודה עמיחי. מלבד אלה עוד מספר מאמרים ותגובות כהרגלנו.

ברכותל" מדרשת התורה והארץ" על הוצאה לאור של תקליטור חדש" תרומות ומעשרות", הדרכה על סדר הפרשת תרומות ומעשרות למעשה. על התקליטור במאמרו של גדעון אורש הוכן על ידי דעבור בית האוצר, קרן המעשרות של ידה מכון.

בסיוס הגיליון מצורף מפתח חדשל— 50הגיליונות שיצאו עדעתה, המפתח ערוך לפינושאים, נושאים ראשיים ונושאים משנה, המפתח נערך ע"י הרב יואל פרידמן, העורך הראשון של "אמונת עתיד".

לסיוס, נחזור על הרשונות בהספתחנו, אמנסה רחיקואותנו חכמים מחכמת יוון, אבל לשון יוונית מותר ללמוד, כמו שחילקו חכמים וב"קפגע"א: "לשון יוונית לחוד חכמה יוונית לחוד". בתוכן אין לנו ללמוד מהם דבר אבל לשון היא הסגנון מותר לנו, ואף הדריכו אותנו חכמים לקבל מהם שנאמר (מגילה טע"ב): "יפת אלוקים ליפת וישכון באהלי שם — יפיתו של יפת יהא באהלי שם". מלבד ההידור בעשיית המצוות, מצד מעשה המצווה, כמו שכתוב "זהא-ליואנווהו", ישלשים לבעלה סגנון החיצוני של הפעולה התורה, שהיא פילומות רלתרגס את התורה ליוונית. בגיליון זה שיפרנו את החיצוניות, כדי שיקל על לקוראי ולומדיה מאמרים לעיין בהם ולהפיק מהם תועלת בהנאה.

גיליון היובל מונח לפניכם, כמו שנאמר (שמות כא א): "אשר תשים לפניכם" — כשולחן ערוך, נאה ומרחיב את הדעת, להגדיל תורה ולהאדירה.

לחוברת היובל

"בשנת היובל הזאת תשובו איש אל משפחתו ואיש אל אחוזתו תשובו". מטרתו של היובל, להוביל אותנו חזרה אל שורשינו. אלו נעוצים בסיני. שם הוזכר לראשונה היובל "במשוך היובל המה יעלו בהר". גם בסיני המספר חמישים נקבע כיום מתורתורה ומכאן אחת לחמישים נסגר מעגלה חיים שלה אומה ומתחיל מחדש. ומשום כך פרשת היובל להמתחילה שבמיטה הכלקמספירתה יובל צותחת באיזכור מעמד הר סיני. ומכאן התמיהה המפורסמת: מה עניין שמיטה אצל הר סיני? כל התורה כולה ניתנה בסיני, אולם היובל למדגיש את במיוחד. כי אין מצווה כמוהו היובל המסיימת קופה—עולמו של יובל—ומתחילה את כל החיים בארץ מחדש. החיים הכלכליים המשפחתיים ועמם החיים הרוחניים כוללם מתחדשים מתרעננים חוזר כלאחד אלנחלתו, על כלמר כי ביהוה שלכותיה העם כאילו חדש, כשכולו חוזר אל קוה התחלה הראשונה שווינו, המאפשר לכלם הזדמנות להתחיל את חייהם מחדש.

עם ישראל חזר לארצו אחרי אלפי שנות גלות. דומה שהכלמתחיל מבראשית. יש צורך שוב להתנחל בארץ. יש קשיים, התנגדות והתנכלות. ממש כבימי יהושע והשופטים כי מעזר אינחמיה גושאיה הלכת ייטה לויי שבארץ, במלכותו מדינה, שלא עסקנו בהם אלפי שנים מחייביהם המודדות מחדש. לשם כך חוזרים אנולסיני, למקורותינה ראשונים שואבי במאוצה התורה גדולה הנצח שלנה ארות הדרכות בדרכנו הישנה-חדשה בארצנו.

50 חוברות גדושות בבירור יסודי לכת יסודי עיוני עסקה ארץ ומצוותיהם מחזור ראשון שלחריש בקרקע שחלקים ממנה לא עובדו זמן רב. הגיעה העת לסכם, להפיק לקחים ולפתוח דף חדש, מנוסה יותר, עשיר יותר מעמיק יותר ומרחיב יותר. חזקה

על עורכי וכותבי "אמונת עתיד" שיתחילו את המחזור החדש בירתנו פה וביתר שאת.

יבורכוכל העוסקים במלאכת הקודש במכונה התורה והארץ, במיוחד בתקופה קשה זו, בשנה השלישית למלחמת המגן, על ההתמדה והקביעות בהוצאת חוברות "אמונת עתיד" עדה גיעסל לחוברת היובל. ויהי רצון שביובל באיש בכל עשי ישראל בשלוב בארצו איש תתגפנו ותחתת אנתו, יונקמיינה, מחלבה ומדובשה של ארץ ישראל ותורתה.

להליכות חיי ארץ ישראל

ידועה ההבחנה בין חובת 'גברא' לחובת 'חפצא' במצוות. נתמקד בדוגמאות מהנושא הנדון: ארץ ישראל. במצוות יישובה ארץ ישתיבחינות, ישמצווה ליישב אתהארץ, שהארץתהיהמיושבת, זוהיחובת'חפצא'. וישמצווה לדורבארץ, שהיא חובת'גברא'¹. במצוות תרומה יש מצווה להפריש תרומה מהטבל, נוסף לאיסור אכילת טבל. אולם זוהי חובת 'גברא', כשאדם באלאכול פירות א"י עליו לקיים ראשית כל מצוות הפרשת תרו"מ. ויש סבורים שהחובה היא חובת 'חפצא' — שהפירותיתוקנו, גםאםהאדםאינועומדלאוכלם². במצוותשמיטהההבחנהחדה יותר: יש אומרים ששבתתהארץ משמעותה שהאדמתשבותגם מעבודתו של נוכרי³. ויש אומרים שהחובה היארקעלהאדםמישראלשלאיעבדאתאדמתא"י⁴. בכלהדוגמאותהאלו שאובייקטבומתקיימתהמצווהובחינת'חפצא', אולםהאדם הוא הסובייקט (בחינת 'גברא') הוא הנושא המקיים את המצווה. אולם שדרגתנוספתשהאדםתהופכתלהיותמעיקסובייקט,כיכולהיאבעצמה נעשיתה'גברא'. כאילוהיאמצווהועומדת. היאכביכוליצורחיופעיל, ברמצוות וברעבירות, קולטופולט.הדברבאלידיביטויבהלכההאוסרתמכירתשדותבארץ

1. רמב"ן בהשמטות לשהמ"צ (מצוה ד). הרמב"ם כנראה סובר שהמצווה מהתורה היא רק חובת גברא — לשבת בארץ, ואין חובת חפצא מהתורה ליישב את הארץ.
2. ט"ז (וי"ד סי' א ס"ק יז). ועיי"ש בחי' רעק"א שהעיר מהמג"א (סי' ח) וכמו"כ יש להעיר מרש"י גיטין (מז ב ד"ה מדאורייתא) שאין מצווה חיובית להפריש תרו"מ.
3. מהרש"ל בחכמת שלמה (ב"מ צ ב) ומנ"ח (מצ' שכה).
4. עיין שבת הארץ (קונט"א אות א).

לנוכרי משום שהוא מפקיע אותה מחיובה בתרומות ומעשרות⁵. רעיון זה מובע במקומות רבים במקרא, ונעמוד על כך להלן:

א. טהרת הארץ

ארץ הקודש חייבת להיות טהורה, בעיקר מטומאות חמורות. התורה מכנה את איסורה עריות כטומאה ודורשת שהארץ תיטהר מטומאה זו. הארץ היא הנושא את הטומאה והיא המעוניינת כביכול בטהרתה:

אַל תַּחַלֵּל אֶת בְּתֻדָּהּ לְהַזְנוֹתָהּ וְלֹא תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמְלֵאָהּ הָאָרֶץ זִמָּה⁶.
התוצאה הטבעית היא הקאת הארץ את מטמאיה:

וּתְטַמֵּא הָאָרֶץ וְאִפְקַד עֲוֹנָהּ עָלֶיהָ וּתְקֵא הָאָרֶץ אֶת יִשְׂבִיָּהּ. כִּי אֶת כָּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשׂוּ אֲנָשֵׁי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם וּתְטַמֵּא הָאָרֶץ. וְלֹא תִקְיֵא הָאָרֶץ אֶתְכֶם בְּטַמְאֲכֶם אֹתָהּ כְּאֲשֶׁר קָאָה אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם⁷.
עבודה זרה אינה מכונה בהקשר זה כטומאה; אולם גם היא פוגעת בקדושת הארץ ולכן יש לבערה מכל מקום בארץ (לפי ההלכה, ע"ז מטמאת⁸). גם במצווה זו ההדגשה היא על המקום.

אֲבָד תֵּאבְדוּן אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ שָׁם הַגּוֹיִם... עַל הַהָרִים הָרְמִים וְעַל הַגְּבְעוֹת וְתַחַת כָּל עֵץ וְעֵנָן. וְנִתְצַתֶּם אֶת מִזְבְּחֹתֵם וְשִׁבְרֹתֵם אֶת מִצְבְּחֹתֵם וְאֲשִׁרְיֵיהֶם תִּשְׂרֹפוּן בְּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּגְדְּעוּן וְאֲבַדְתֶּם אֶת שְׁמֵם מִן הַמְּקוֹם הַהוּא⁹:

המקום חייב להיות טהור ויש לשרש ממנו כל שמץ של עבודה זרה¹⁰. (השימוש במונח "מקום" במקום הזה הוא בגלל האנטי-תיזה "כי אם אל המקום אשר יבחר ה'...").

5. ע"ז (כא א), ועיי"ש תוס' (ד"ה הא). ועיין תורת הארץ להגר"מ קלירס (פ"ב אות לב) שהבחין בין הפירות שמקיימים בהם מצות תרו"מ לבין האדמה שע"י מכירתה לגוי מוציאים אותה מקודש לחול.

6. ויקרא (יט, כט).

7. ויקרא (כה-כח).

8. שבת (פב א).

9. דברים (יב ב-ג).

10. עיין קידושין (כו א).

רעיון דומה מצינו בהקשר לשפיכות דמים. רצח נחשב לעבירה החברתית החמורה ביותר. (והמתכידוע הוא אביאבות הטומאה והתורה הזכירה במיוחד את חללה החרב בטומאה זו¹¹) אולם התורה רואה בו לא רק פגיעה באדם אלא גם באדמה: וְלֹא תִקְחוּ כֶפֶר לְנוֹס אֶל עֵיר מִקְלָטוֹ לְשׁוּב לְשַׁבֵּת בְּאֶרֶץ עַד מוֹת הַכֹּהֵן. וְלֹא תִחְנִיפוּ אֶת הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הָדָם הוּא יִחְנִיף אֶת הָאֶרֶץ וְלֹאֲרֶץ לֹא יִכְפֹּר לְדָם אֲשֶׁר שָׁפַךְ בָּהּ כִּי אִם בְּדָם שִׁפְכוּ. וְלֹא תִטְמֵא אֶת הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ¹². יש בכך בכדי להסביר את עונש הגלות לעיר המקלט. אין מקום לרוצח עלי אדמתה של ארץ ישראל. רקעיראקס-טריטוריאלי, שלאחולקהכיתרהנחלות בארץ, ראויה לקלוט את הרוצח. רק ענישת הרוצח יכולה לכפר על האדמה המחוללת, "וכפר אדמתו עמו"¹³. לדעת הרמב"ן אסור להליון מת בארץ שנאמר "ולא תטמא את אדמתך"¹⁴ ופירש הרמב"ן:

כי הארור מכל האדם והמקולל בהם הוא התלוי, אין בכל המיתות מיתה מנוולת ובזויה כמוה. ואין ראוי שנטמא הארץ ותהיה קללת הא-להים בארץ הקדושה.

הדם, האדם והאדמה החברו יחדיו לחוטמטשולשאדום. עבירה חמורה הזומצטרפת לשתי חברותיה — גילוי עריות ועבודה זרה — המטמאות את הארץ ופוגמות בקדושתה. הארץ אינה יכולה למחול לעוברים בה עברות אלו.

ב. שבת הארץ

סור מרע ועשה טוב. הבולטת ביותר במצוות שהאדמה, כביכול, חייבת בהן היא מצוות שבת הארץ. עצם שמה כבר מעיד עליה שהארץ היא השובתת. כי תבאו אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וְשַׁבְתָּהּ הָאֶרֶץ שְׁבֵת לָהּ. וּבִשְׁנָה הַשְּׁבִיעִת שְׁבֵת שְׁבֵתוֹן יְהִי לָאֶרֶץ שְׁבֵת לָהּ שְׁדָךְ לֹא תִזְרַע וְכַרְמְךָ לֹא

11. במדבר (יט, טז).

12. במדבר (לה, לב-לד).

13. דברים (לב, מג) ועיי"ש בפ' ראב"ע.

14. דברים (כא, כב). עיי"ש בהמשך שאוסר בהלנת כל מת.

תזמר. את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת
שבתון יהיה לארץ. והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך
ולשכירך ולתושבך הגרים עמך.¹⁵

יש שהשוו את שביתת הקרקע בשביעית לשביתת בהמה בשבת.¹⁶ לכאורה יש
להבחין בין שביתת בהמה בשבת לבין שביתת הקרקע בשביעית. הבהמה זקוקה
למנוחה הפעם שבוע. האדמה אינה זקוקה למנוחה כהמה היא זקוקה לשביתה, כי
היא שומרת שבת! והבורחמסיבות חקלאיות אינה מנוחה האדמה ממשיכה להיות פעילה גם כשאין
אדם זורעה, אמנם גם שביתת בהמה בשבת אינה רק לשם מנוחה, יש בה גם מנוחה
וגם שביתה.

מהי משמעותה של שביתה זו? היא אינן צפות מהאדם מה הפסקת פעילות מחלטת.
גם בשנת השמיטה היא אפשר למנוע מהעצים לצמוח, מהפרחים לפרוח ומהעשבים
לגדול. ופסוק מפורש מכריז ואומר "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה". ואם אין
צמיחה מהיכן יש אכילה? על כרחך לומר שהתורה לא רואה בצמיחה הטבעית
בשמיטה איסור (כשם שאכילת בהמה בחורב בשבת אינה קצירה). עם זאת אין להתעלם
מדבריה התורה שהכתובה "ושבת הארץ" מכאן ששביתה ארץ מתבטאת בסילוקם
שלה בעלי שמהם קרקע לשנה זו חזרתה לריבוןהעל שלה. זומשמעותה שביתה היא
המבטאת את קדושתה שלה ארץ. רעיון זה אומנם נאמר בפורש ביובל: "פליה ארץ
כי גרים ותושבים אתם עמדי"¹⁷, אולם השמיטה והיובל קשורים זה בזה וטעם אחד
לשניהם.¹⁸

ואכן יש אומרים שגם אדם אינו מפקיר את פירותיו בשנת השמיטה הם
מופקרים וסועומדי **סמאליהם**¹⁹ האדמה אינה מכירה בעליה אנושיים עליה היא
מפקיעה אותם ממנה, ברצונם ושלא ברצונם. אולם גם לסוברים שהאדם הוא
המפקיר את פירותיו²⁰, עילתה הפקרה היא חובתו לאדם מתהקודש שלא ארץ ישראל.
בשנה זו ראויה האדמה להיות מופקעת מבעליה, אלא שהאדם חייב לעשות זאת
מרצונו.

15. ויקרא (כה, ב-ו).

16. ע"ז (טו ב) ועיי"ש תורי"ד.

17. ויקרא (כה, כג).

18. סנהדרין (לט א).

19. המבי"ט עיין בהערה הבאה.

20. שו"ת אבקת רוכל (סי' כד).

העונש על ביטול מצוות השמיטה הוא מעין פרעון וחוב לארץ. האדמה נוטלת את המגיע לה מעושיה.

אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה²¹. עליה להשלים כביכול את השמיטות שלא שבתה בהן.

ג. מצוות היובל

עיקרון זה, שארץ ישראל היא בבחינת 'גברא' שעליו חלות המצוות, בא לידי ביטוי במידה מסוימת גם במצוות היובל, שאף היא, אינה רק צדק חברתי לאדם אלא גם צדק לאדמה. "והארץ לא תמכר לצמתת כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי"²². והאבה את ליא. התורה לא אחייבה את מצוות היובל ליהושמיטה בחו"ל אלא רק בארץ, משום שמקורה הצדקה חברתית אינו רק צורך אנושי. מקורו בצדקה-לקי. אדמתא"י אינה שייכת לאדם היא שייכת לה'. הוא הריבון האמיתי שלה, ומכוח ריבונותו מתחייב השוויון והצדק בין בני האדם. בחו"ל תיתכן ריבונות אישית מוחלטת, כפי שהיה נהוג בשלטון הפיאודלי באירופה. ארץ ישראל לא מכירה באפשרות כזאת²³. זו ארץ בתחורין שאינה מכירה בשלטון בשרודם עליה, וממילא היא מחייבת את חלוקתה הצודקת והשוויונית בין נוחליה ואוכלי פירותיה. ומכאן חובת הגאולה. הארץ היא התובעת את גאולתה ממי שהשתלט עליה שלא כחוק.

ובכל ארץ אחזתכם גאלה תתנו לארץ²⁴.

ומכאן מובן הקשר שבין איסור הריבית למצוות הארץ:

את פספף לא תתן לו בנשף ובמרבית לא תתן אכלף. אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ פנען להיות לכם לא-להים²⁵:

איסור הריבית אומנם נוהג בכל מקום בעולם, אולם הוא מחייב רק את מי שמחוייבים להלוות זה לזה בלא ריבית, דהיינו את נוחלי הארץ. ומכיון שלפי

21. ויקרא (כו, לד).

22. ויקרא (כה, כג).

23. עיין ר"ן (נדרים כח א).

24. ויקרא (כה, כד).

25. ויקרא (כה, לז-לח).

ההגדרות ההלכתיות מצווה להיות בגוף ונהגתגם בחו"ל, ממילא חל איסור זה גם בגולה. אולם שורשיו נעוצים עמוק באדמת ארץ ישראל, משום שהיא המחייבת והיוצרת את אחדות העם המתנחלה²⁶. איסור זה הוזכר המשך להפקעתה בעלות מהפירות אחת לשבע שנים ושיטת הכספים ולהפקעתה בקרקע בלואמנם מצוות שמיטת כספים אינה מוזכרת כאן, אלא בספר דברים, אולם היא מתבקשת מכח הפקעת הפירות מהחקלאים. הצדק מחייב שהחקלאים שאינם מתפרנסים מיבול אדמתם בשמיטה ולווי כספים למחייטתם כזואף הסלחם מקביל להפקעתה לואתם באותה שנה). הארץ מחייבת אפוא הגבלת הרכושנות הפרטית אף ותטעם סוציאליזם קפיטליזם התורה איננו ערבת שיטות כלליות במשך להשנים. רק בשנת שמיטה היו בלדורשת התורה להחזיר את המצבה שוויוני לקדמותו. אם כן אינן ספק שהשראתו שלשתי מצוות אלו מפתח רגישות מוסרית והתחשבות בזולת ביתר השנים). ומאלף הסברו של המהר"ל מפראג:

ומה ענין [איסור ריבית] לכאן שאמר לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לא-להים? אבל הפי' הנראה כי כאשר נכנסו ישראל לארץ היו ישראל עם אחד לגמרי, וראיה לזה שהרי כל זמן שישראל לא עברו הירדן ולא באו לארץ לא נענשו על הנסתרות עד שעברו ונעשו ערבים זה בעד זה, הרי שלא נעשו ישראל ערבים זה בעד זה, כי נקרא ערב שהוא מעורב עם השני, ולא נעשו ישראל מחוברים להיות עם אחד לגמרי עד שבאו לארץ והיו ביחד בארץ והיה להם מקום אחד הוא ארץ ישראל, וע"י ארץ ישראל הם עם אחד לגמרי, ולכך כתיב ג"כ להיות לכם לאלהים, כי יש להם א-ל אחד, ולפיכך את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך²⁷.

ארץ ישראל היא המחייבת את אחדות העם ואת אחדותה'. לשם אחדותו של העם השוכן בארץ יש צורך בצמצום פערי החברתיים ובערבותה דיתחזקה. ואכן מצינו במקומות רבים שאחדות העם וגיבושו נוצרת בארץ ישראל. על הפסוק "הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם"²⁸ דורש התלמוד הבבלי:

26. עיין שו"ת אבני נזר (יו"ד סי' קכו) שהסביר עפ"י את הדעה שאין ערבות למומר משום שאין לו חלק בארץ. ועי"ש שכתב זאת גם למ"ד שאסור להלוות למומר בריבית. ואולי י"ל שהסברו זה עולה דוקא יותר למ"ד שמוותר להלוות למומר בריבית, עפ"י דברי המהר"ל שיובאו להלן ושעליהם מסתמך שם האב"נ.

27. נתיבות עולם א (נתיב הצדקה, פרק ו).

28. דברים (כט, כח).

למה נקוד על לנו ולבנינו ועל עי"ן שבעד מלמד שלא ענש על הנסתרות
עד שעברו ישראל את הירדן דברי רבי יהודה²⁹.
וגם לדעת ר' נחמיה שלא ענשו על הנסתרות הרי לדעתו עלה נגלותה חלה הערבות
רק עם הכניסה לארץ. ובמקביל גם הירושלמי:

אמר ריש לקיש בירדן קיבלו עליהן את הנסתרות אמר להן יהושע אם אין
אתם מקבלין את הנסתרות המים באין ושוטפין אתכם. אמר רבי סימון
ב"ר זביד ויאות. תדע לך שהוא כן שהרי עכן חטא ורובם של סנהדרין נפלה
בעי³⁰.

ד. אחדות ה' והעם

ההסבר לחובתה האחדות בארץ הוא שהארץ דורשת מיושביה אמונה באחדות
ה'. התוצאה המתבקשת היא גם אחדות העם. "אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך
ישראל גוי אחד — בארץ".
הדברים מבוארים בהרחבה ע"י הרמב"ן:

והנה השם הנכבד יתברך א-להי הא-להים בכל העולם וא-להי ארץ ישראל
שהיא נחלת ה', וזהו טעם וזנה אחרי אלהי נכר הארץ (דברים לא, טז), כי
האלוהות נכרים בארץ השם ובנחלתו, וזהו שנאמר (מ"ב יז כו) לא ידעו את
משפט א-להי הארץ וישלח בם את האריות והנם ממיתים אותם כאשר
אינם יודעים את משפט א-להי הארץ. והנה הכותיים לא היו נענשים
בארצם בעבדם את אלהיהם לשלח בהם את האריות, ובבואם בארץ השם
ועשו שם כמעשיהם הראשונים שלח בהם האריות הממיתים אותם. וכן
שנו בספרא (קדושים יא יד), ולא תקיא הארץ אתכם וגו', ארץ ישראל אינה
כשאר ארצות, אינה מקיימת עוברי עבירה. ובספרי (האזינו שטו) ואין עמו
אל נכר (דברים לב יב), שלא תהא רשות לאחד משרי האומות לבא לשלוט
בכם, כעניין שנאמר ואני יוצא והנה שר יון וגו' והוא מאמרם (כתובות קי
ע"ב) כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו א-לוה שנאמר (ויקרא כה, לח)

29. סנהדרין (מג ב).

30. תוספות סוטה (לד א ד"ה עודם) בשם הירושלמי.

לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לא-להים, ואומר (ש"א כו, יט) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים.³¹

ה. השכר והעונש

גם מערכת השכר והעונש היא ארצית ומוטלת על האדמה, רק השלכותיה נוגעות לאדם:

וַנְתַּתִּי גְשֵׁמֵיכֶם בְּעֵתָם וַנְתַּנֶּה הָאָרֶץ יְבוּלָה וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִיֹו. וַנְתַּתִּי שְׁלֹם בְּאֶרֶץ וְשִׁכְבַּתְּם וְאִין מַחְרִיד וְהַשְׁבַּתִּי חַיָּה רְעָה מִן הָאָרֶץ וְחָרַב לֹא תֵעָבֵד בְּאֶרְצְכֶם.³²
ובמקביל בענישה:

וְשִׁבַּרְתִּי אֶת גְּאוֹן עֲזָכֶם וַנְתַּתִּי אֶת שְׁמֵיכֶם כְּבַרְזֵל וְאֶת אֶרְצְכֶם כְּנַחֲשָׁה. וְתִם לְרִיק כַּחֲכֶם וְלֹא תִתֵּן אֶרְצְכֶם אֶת יְבוּלָה וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פְּרִיֹו.³³
ובהמשך שם:

וַנְתַּתִּי אֶת עֲרִיכֶם חֲרָבָה וְהַשְׁמוֹתִי אֶת מַקְדְּשֵׁיכֶם וְלֹא אֶרִיחַ בְּרִיחַ נִיחַחְכֶם. וְהַשְׁמוֹתִי אֲנִי אֶת הָאָרֶץ וְשִׁמְמוּ עָלֶיהָ אֲיִבִיכֶם הַיֹּשְׁבִים בָּהּ. וְאֶתְכֶם אֲזַרָה בְּגוֹיִם וְהִרִיקְתִּי אַחֲרֵיכֶם חָרַב וְהִיתָה אֶרְצְכֶם שְׁמָמָה וְעֲרִיכֶם יִהְיוּ חֲרָבָה.³⁴

וכבר הערנו לעיל שהאדמה זקוקה לפיצוי על השמיטות שבוטלו בה:
כָּל יְמֵי הַשְּׁמָה תִשָּׁבַת אֶת אֲשֶׁר לֹא שָׁבַתָה בְּשַׁבְּתֵיכֶם בְּשַׁבְּתְכֶם עָלֶיהָ.³⁵

וכשתבואעתפקידהתיפקדגםהארץ בין אבותהאומה הנפקדים. כביכולגם היא אדם כמותם:

וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאָף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאָף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר.³⁶

31. ויקרא (יח, כה).

32. ויקרא (כו, ד-ו).

33. ויקרא (כו, יט-כ).

34. ויקרא (כו, לא-לג).

35. ויקרא (כו, לה).

36. ויקרא (כו, מב).

הרעיון האמור בא לידי ביטוי עז ע"י יחזקאל. הארץ היא נושא הגאולה
בנבואתו. הוא פונה אליה ישירות ומדבר אליה כאילו הייתה בשר ודם. הארץ היא
שנטמאה והיא שתטוהר, היא המואשמת והיא המזוכה, היא שחרבה והיא
שתיבנה. הריהם ששממווהם שיפרחו ויפתחו את זרועותיהם לקבל את ישראל
השבים מגלותם, כאם החובקת את בנה האובד.

ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל ואמרת הרי ישראל שמעו דבר ה'...
לכן הרי ישראל שמעו דבר אד-ני ה'. כה אמר אד-ני ה' להרים ולגבעות
לאפיקים ולגאיות ולחרבות השממות ולערים הנעזבות אשר היו לבז
וללעג לשארית הגוים אשר מסביב...

לכן הנבא על אדמת ישראל ואמרת להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות
כה אמר אד-ני ה' הנני בקנאתי ובחמתי דברתי יען כלמת גוים נשאתם...
ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו
לבוא. כי הנני אליכם ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם.

והרביתי עליכם אדם כל בית ישראל פלה ונשבו הערים והחרבות
תבנינה. והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו והושבתו אתכם
קדמותיכם והטבתי מראשתיכם וידעתם כי אני ה' והולכתי עליכם אדם
את עמי ישראל וירשוך והיית להם לנחלה ולא תוסף עוד לשכלם.

כה אמר אד-ני ה' יען אמרים לכם אכלת אדם ומשפלת גוייך היית.
לכן אדם לא תאכלי עוד וגוייך לא תשפלי עוד נאם אד-ני ה'. ולא אשמיע
אליך עוד כלמת הגוים וחרפת עמים לא תשא עוד וגוייך לא תכשלי
עוד נאם אד-ני ה'...

בן אדם! בית ישראל ישיבים על אדמתם ויטמאו אותה בדרךכם
ובעלילותם פטמאת הנדה היתה דרכם לפני...

כה אמר אד-ני ה' ביום טהרי אתכם מכל עונותיכם והושבתי את הערים
ונבנו החרבות. והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה לעיני כל
עובר. ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עדן והערים החרבות

וְהַנְּשֹׂמוֹת וְהַנְּהַרְסוֹת בְּצוּרוֹת יִשְׁבוּ. וַיִּדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשְׁאָרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם
כִּי אֲנִי ה' בְּנִיתִי הַנְּהַרְסוֹת נְטַעְתִּי הַנְּשֹׂמָה אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי³⁷.

הרב יגאל קמינצקי

על כנפי השכינה

אודות מסירות הנפש של אחינו גיבורי התהילה תושבי חבל עזה, על הנסים והנפלאות שהקב"ה עושה עמנו ערב ובקר וצהרים. אלו פינו מלא שירה, אין אנחנו מספיקים להודות לך ה' אלקינו.

הקדמה

פעמים רבות אנו נשאלים בדבר הנסים שהקב"ה עושה עמנו, מקננת בתוכי התחושה שאיננו עושים מספיק "פרסומיניסא" בהקשר לנסים אלו, חובה עלינו להרבות לספר על נסיד שבכל יום עמנו — ערב ובקר וצהרים, על מנת שכל עם ישראל ישמע וידע להלל, לשבח, לפאר ולרומם למי שעשה ועושה לנו את כל הנסים הללו.

אמת, עברנו יחד עם כל עם ישראל לאסונות כבדים, אך אם נבחן את פוטנציאל ההרס והחורבן שתוכנן, והופעל נגדנו בשנים הללו, נוכל להבין את גודל הנס וזכה להודות להקב"ה, כשם שאנו מודים לו על הקמת המדינה, ועל הצלה במלחמות השונות, למרות הקשיים הייסורים והקורבנות.

נסים ונפלאות

אנשים נוטים לחשוב שאנחנו תושבים בחבל עזה נמצאים כשנתיים בלבד במלחמה, אך שוכחים שבמצבה מלחמה הנוכחית מתנהלת כבר כ-חמש עשרה שנה, מאז תחילתה איננו יודעים מה מעותה ענייננו עוברנו מהמלחמה הפשוטת צורה ולובשת צורה. את המלחמה בחבל עזה, בתקופה האחרונה, ניתן לחלק לשלוש

תקופות: א. מתחילת האינתיפדה ועד להסכמי אוסלו. ב. מהסכמי אוסלו ועד לר"ה תשס"א. ג. מר"ה תשס"א ועד ימינו.

אתהתקופה הראשונה עברנו במשך כמה שנים, תחת מטרשלאבנים, בקבוקי תבערה, צמיגים בוערים, סכינים והתקהלויות, כשאנו המתיישבים, עוד טרם סלילת כביש עוקף כיסופים, חוצים מידי יום את כל רצועת עזה לכל אורכה, דרך מחנות הפליטים: דיר אלבלאח, אלבורג, אלמועזי, שכונת סג'עיה שבפאת יעזה, בית חנון ועוד, על נשינו טפינו וילדינו. בתקופה זו נרצחו מיטב חברינו הי"ד. בתקופה השנייה היונו כבדעדים לשימוש גורוהולך בכלי נשק ומצעיה חבלה שסופקו לאויבנו או הוברחו על ידם. זו תקופה בה היינו עדים, ולפעמים אף שותפים, למאבק עשהרוצחים/השוטרים"הפלסטינאים"ה"שלו"ש"פראזהרצון ל"שמור את ההסכמים" בא על חשבון בטחון המתיישבים. תקופה זו לוותה בפיגועים לא מעטים.

מאז ר"ה תשס"א אנחנו נמצאים בתקופה השלישית, בתוך מלחמה ממש: מלחמה בדרכים על חופש התנועה והבעלות על הדרכים וצירי המעבר. מלחמה סביב בתוך הישובים בנסיון להפחיד ולהסיג את ההתיישבות, חדירות וירילעבר היישובים, מבניציבור בתים פרטיים. מלחמה על הגבולות ועמדות השמירה של צה"ל, חפירת מנהרות, הטמנת פצצות, ירי בלתי פוסק וכיוצא באלה. מלחמה זו גבתה מאיתנו ומעם ישראל קורבנות ונפגעים רבים.

בכלהתקופות, ובמיוחד בתקופה זו, ראינו נסיים ונסינסים. עד לאחורונה נורו עלההתיישבות בחבל עזה למעלה מ-1500 פצצות מרגמה, פוטנציאל אדיר שלהרס וחורבן, כשבפועל לא דאבוננו, מפצמרי"ס אלונה רגחיל אחד, ילד נפצעקשה, ועוד כעשרה אנשים נפצעוקל. אכן על כלהרוג ופצועה כאבהסבלוהייסורים גדולים ועצומים, אך אסור בשל כך להתעלם מן הנסיים הרבים שקורים עמנו. מישעוקב מקרוב אחר ניסיונות הפגוע, יוכח לראות את יד ה' המשגיחה ומצילה. רואים בפועל כיצד הקב"ה בכבודו ובעצמו לוקח כל פצמ"ר וכל כדור ומניחו במקומו. ספורי הפצמרי"ס מדהימים, כל פצצה והספור שלה: פצמ"ר שנפל בין שתי נשים ותינוק - ולא התפוצץ. פצמ"ר שנפל לתוך קרוואן של חיילים, ורסקו לגמרי שתי דקות לאחר שעזבה אותו קבוצה של כעשרה חיילים. פצמ"ר שנפל במגרש משחקים של בית ספר, במקום ששתי דקות לפני כן היה הומה ילדים. פצמ"ר שחדר את הגג והתפוצץ בתוך האסלה, שבלמה את כל הרסיסים, בשעה שמסביב היו כל בני הבית. פצמ"ר שחדר לבית וריסק את חדר האמבטיה רגע לפני שבעלת הבית נכנסה לשם. פצמ"ר שנפל במרחק מטר אחד בלבד מאשה

והתפוצץ, אך ב"ה אף רסיס לא פגע בה. פצמ"ר שהתפוצץ בחממה של מצעים מנותקים ביקבוצה של חמשה משגיחים, כשהעציצים המלאים בחולסופגים את כל הרסיסים ואף אדם לא נפגע, ועוד ועוד ועוד. "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו". כל מציאות חיינו לאורך כל התקופה הנהנס אחד גדול של השראת השכינה בחבל עזה. מסירות הנפש העצומה של חיילי צה"ל ומפקדיו באזור, אחת היא עם מסירות הנפש העצומה של כלל המתישבים. מסירות זו יוצרת כאן חיים בצילא דמהמנותא, לא רק שבוע בשנה בחג הסוכות, אלא לאורך כל השנה במשך כל השנים הללו.

אכן זהו ההנסוה הפלאשמתי שביחבל עזה שעברו ועוברים כל זאת, ממשיכים לחיות לבנות ולהאמין. מיהיה מאמין שבתקופה זו גדלה הקליטה בחבל במאות אחוזים. ישובים נבנים ופורחים. אכן "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. במצרים" נאמר "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ", ואנחנו רואים זאת עין בעין.

חבל עזה – מקום ושורש האמונה

בהסטוריה של עם ישראל, ארץ פלישתים הייתה המקום היותר קשה לכיבוש ושליטה. הרד"ק (בראשית כו, כג) כותב:

כי בארץ ישראל המוחזקת היה חופר יצחק בארות כרצונו אין מוחה בידו... וכל זה היה להם לאות ולסימן מה שיעדם האל לתת הארץ לזרעם, אבל ארץ פלישתים אף על פי שהיא מארץ ישראל, לא הוחזקה בידם, ולפיכך רבו עמהם על הגבול וכל זה להודיעם כי לבניהם לא תהיה מוחזקת בידם כולה, אעפ"י שחלקוה, **לא הוחזקה בידם עד באחרונה לימות המשיח**, כמו ארץ שלושה גוים, את הקני ואת הקניזי ואת הקדמוני.

מדברי הרד"ק אנו למדים שהאחיזה בחבל עזה קשה, ודורשת מאמץ התיישבותי מיוחד יותר משאר המקומות בארץ ישראל. היום, לאחר שזכינו לשוב לחבל ארץ זה, ברור לכולם שבחבל עזה עוסקים באמונה, בארץ ישראלנטו, היינו במצוות ההתיישבות לשמה, ולא מצד סיבות או שיקולים אחרים בחבל עזה. **אין כאן** את ההיבטים הביטחוניים של הגולן, ואת החיפה הביטחוני של הבקעה. כאן ביכולה מצבנראה הפוך: כאילו מציאות שלנו בתוך מליון ערבים רק מייצרת בעיות בטחוניות. **אין כאן** מקורות מים כמו בגולן או מאגרים כבהרי יהודה ושומרון.

אין כאן נוסט לגיהוהסטורי הכמו ביהודה שומרון. ולמרות שאנחנו יודעים מהתורה שהאבות: אברהם ויצחק ויעקב ובגור, המזוהה באזור שלנו, אכן בכניסה לגוש קטיף מצוי כפר ערבי בשם "אל גרה", יחד עם זאת הציבור כמעט איננו מכיר את האזור. **אין כאן נופים כמו ביהודה שומרון והגולן.** אין כאן קדושה כירושלים חברון וכדו'.

כאן יש ארץ ישראל נטו. כאן שורש האמונה. כאן הכל מתבסס על ההבטחה האלוקית "לזרעך נתתי את הארץ הזאת", "וירשתם אותה וישבתם בה". מצאנו שבמקום גדולתו—שם אתה מוצא ענותנותו. אוליגסלהיפך—במקום ענותנותו ושם אתה מוצא גדולתו. דווקא בחבל עזה הנמצא כביכול בעמדה הנחותה כ"כ, אתה יכול לראות את ההשגחה האלוקית בכלכלפליים. שאלו אותי פעם: כיצד אתם חיים בגוש קטיף בתוך כלהלחץ הזה? השבת, שכאן יש הכיחיים; כאן מצית החיים. אומנם ירושלים זהה במקום בו ניתן הכיהרה בה להתקרב לרשב"ע, אך המקום כרגע בו בפועל הכי הרבה קרובים לרשב"ע זה גוש קטיף. "ואתם הדבקים בה" אלו קיכם חיים כלכם היום". ככל שקרובים יותר לרשב"ע, כך יותר חיים. שהרי ישנם כמה דרגות של קרבה לרשב"ע:

א. **המגורים בא"י:** כלהדר בא"י דומה כמי שיש לו א-לוה, וכלהדר בחו"ל דומה כמי שאין לו א-לוה (כתובת קי ע"ב).

ב. **עבודת האדמה בגוש קטיף:** מי שקשור לעבודת האדמה מחובר יותר לרשב"ע. וכדברי הגמ' (שבת לא ע"א) "והיה אמונת עיתך חוסן ישועות וכו'... אמונה זה סדר זרעים" וכותב שם תוס': "שמאמין בחי העולמים וזרע". בניגוד לשכיר ששכרו מובטח לחודש או לפילולעצמא שקיימות הצלחות נודות לכליותה ואיטיות יותר, החקלאי מרגיש בכל רגע, את התלות והקישור לרשב"ע, לפישפרנסתו תלויה בגורמים רבים כמו: מזג אוויר, גשמים מחלות וכו'. הוא יכול לאבד את פרנסתו וברגע מפגעים מוזיקים, שנגרמים בדרכיה טבעללאשליטה אנושית.

ג. **חיים במקום סכנה:** הגמ' (קידושין פ"ב ע"א) אומרת:

"החמרין רובן רשעים, והגמלין רובן כשרין, הספנין רובן חסידים".

וכותב רש"י במקום:

"הגמלין רובן כשרים - שפורשין למדברות למקום גדודי חיות וליסטין ויראים לנפשם ומשברים לבם למקום. הספנין רובן חסידים — שפורשין למקום הסכנה ותמיד הם ברעדה יותר מן הגמלין".

גוש קטיף הוא המקום היחידי בו מתקיימים ביותר שלושת התנאים האלו. א. התיישבות בארץ ישראל והחיים באזור. ב. האזור ברובהו אזור חקלאי שרוב ישוביו חקלאיים, וגם מישל חקלאי בפועל, קשורה אמואדלעובדיה אדמה. ג. כל מי שגר בגוש קטיף חי במקום הסכנה על כל המשתמע מכך: **מבחינה רוחנית** – מנעו עדין זקן וטף ונשים, כלאחד מתפללים ממשקיל בולר בש"ע בדרך ובבית, יוסים משבר לבול מקום, מודה על שעבר וצועק על העתיד. **מבחינה בטחונית** – נקיטת הזהירות מתוך מודעות ואחריות למצב ולאזור, התמודדות עם קשיים ומיגבלות שדורשים אומץ מעשיו שקט נפשי, נשימה ארוכה לאורך הדרך, למרות הידיעה שהיא ארוכה ומפותלת.

התשובה לחבל עזה

תוקף האחיזה בחבל הוא חיוב בלתי מתפשר מצד ריבוננו של עולם, תביעה מוחלטת מעם ישראל שיש בה כרחא לוקי. זאת למדנו מדברי הרשב"ם ובראשית כב,

א:

ויהי אחר הדברים האלה... אחר הדברים שכרת אברהם ברית לאבימלך לו ולנינו ולנכדו של אברהם ונתן לו שבע כבשות הצאן וחרה אפו של הקב"ה על זאת שהרי ארץ פלשתים ניתן לאברהם וגם ביהושע מטילים על ערי חמשת סרני פלשתים גורל בכלל גבול ישראל והקב"ה צוה עליהם לא תחיה כל נשמה לכן והאלהים נסה את אברהם... כלומר נתגאית בן שנתתי לך לכרות ברית ביניכם ובין בניהם ועתה לך והעלהו לעולה וראה מה הועילה כריתות ברית שלך.

כשאחיזתנו בחבל עזה נחלשת, ריבוננו של עולם מביא אותנו בדרכים עוקפות, ולעתיים קשות לתעוררו ולהחזיק בארץ על אף התנאים הקשים, לבוא להכרה מהי הארץ ומהן מעלותיה האלו קיות, וכך מביא הרשב"ם בהמשך דבריו על לפיה מדרש הנ"ל:

וכן במדרש של שמואל: ויהי ארון ה' בארץ פלשתים שבעה חדשים. כתב את שבע כבשות הצאן תקח מידי אמר לו הקב"ה: **את** נתת לו שבע כבשות חייך שבניו עושים שבע מלחמות עם בניך ונוצחין אותן. **ד"א** חייך שבניו הורגים שבע צדיקים מבניך ואלו הן שמשון חפני ופנחס שאול ושלשה בניו. **ד"א** חייך שבניו מחריבים שבע משכנות ואלו הן אהל מועד

וגלגל נוב ושילה וגבעון ובית עולמים תרין. ד"א שארון מחזר בשדה
פלשתים שבעה חדשים.

מהטעם הרהראשון משסבירה מדרשנית ללמוד שחתימה על הסכמים שישבהם
ויתור לגויים על חלקים מא"י כולל חבל עזה, נולדים בעם ישראל רפיון וחולשה
במלחמות. **מההסברה השני** במדרש אפשר ללמוד שצדיקים ישרים וגבורים מעמנו,
נרצחים ע"י גויים על עתה זאת, חולשה המאפשרת את הפגיעה בעם ישראל. **מטעמו**
השלישי של המדרש ניתן אולי להבין שההרס בהרהרית ואסורה עליה להר, עיכוב
בני ירושלים ותוקף אחיזתנובה—סיבת הפקרת חבל עזה. כי בני ירושלים הוא
מתוך בני יוכלארץ ישראל ששורשו נעוץ בחבל עזה. מכאן **לטעם הרביעי** שהמעכב
את בניין המקדש והחזרת השכינה לציון הוא חטאנו כלפי חבל עזה.
בישיבתנו הבלתי מתפשרת בחבל עזה יש את התשובה המתאימה והאמיתית
לתיקון הוצאת דיבה על חבל ארץ זה, שראוי הוא להתיישבות; וברכת הארץ חלה
עליו כמו על שאר חלקי הארץ, בברכת העת הזאת של קץ מגולה בשיבת הבנים
לגבולם במסירות הנפש שלנו מעשה אחיזתנו בחבל עזה אנו עוזרים בפועל לתקואת
כל אלה. צריכים אנו להשתדל לסחוף את כל עם ישראל אחרינו ואז בע"ה נייושע
ונגאל במהרה.

* * *

יבורך' מכוה תורה ארץ' שבכפר דרום אשפתו על מעון חקוה סברת מצוותיה
של הארץ, ובין היתר מתמיד בהוצאת "אמונת עתיד". יישר כוחם של כל חוקרי
המכון בקביעות הלימוד והעמקת התורה—תורת ארץ ישראל לומצוותיה, להרבות
בחיבתה והבהרתה של יחיסלפניה מחנה התורה היא שמרומתו משיבה אותנו אל
ההבנה והחבל עזה ארץ ישראל לכולה בשבילנו. יבורכו עוסקים במלאכת שמים
זו: ההנהלה, הרבנים, אנשי המחקר, עובדי המכון וצוות המדרשה.

תזכו להגדיל תורה והלאדירה בישראל בשביל ארץ ישראל.

כה לחי:

הרב חנן פורת

"במשוך היובל"

לאחי ורעי

אנשי מכון התורה והארץ בכפר דרום

ברכה ואור!

יישר כוחכם על פועלכם במסירות ותוהמת מדת הבהוצאת חבורות "אמונת עתיד" על המצוות התלויות בארץ.

עתה "במשוך היובל", בהגיעכם לחמישים חבורות, הפורשות יחדיו ריעה רחבה עתיקה-חדשה, ראויים אתם לברכה כפולה ומכופלת, שכונבמניין יובלנסגרמעגל שלם. מעתה ראויות חבורות אלה להערך במסגרת ספר מקיף המחולק לנושאים ומוסיף נדבך נכבד לבניין תורת ארץ ישראל הלכה למעשה.

...

זכיתם אתם יושבי חבל עזה לגלות את תורת "האלכימיה", שלא נתגלתה לחכמי אומות העולם, ולהפוך את עפר הארץ לזהב, שהרי כבר נאמר: "זזהב הארץ היא טוב" — מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל. מי יתן חלקנו, אנו יושבי ההר — עמכם!

...

לכבוד חבורת היובל של "אמונת עתיד" מצאתי לנכון לצרף דבריסקצריסמפרי עטי, עלשנת היובל—כשנתהשיבה ביתה לביתנו הפרטיוהלאומי בארץ ישראל. ראויים הדברים לכם, אנשי חבל עזה בכלל, וכפר דרום בפרט, אשר שבתם במסירות נפש לחדש את הישוב היהודי באזור זה. יהירצון שכשם שקיימתם את ברכת: "מציב גבול אלמנה", כן תזכו ונזכה כולנו

לשמוע קול שופרו של יובל המקבץ נידחים, וקולו מהדהד ומבשר: "בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחיזתו".

הביתה!

והעברת שופר תרועה בחודש השביעי בעשור לחודש

ביום הכיפורים תעבירו שופר בכל ארצכם.

וקדשתם את שנת החמישים שנה

וקראתם דרור בארץ לכל יושביה

יובל היא תהיה לכם ושבתם איש אל אחזתו

ואיש אל משפחתו תשובו. (ויקרא כה, ט-י)

פרשתבהרפותחכתבמצוות"שנתהשבע"אדזאתעלינולדעת:מצוותהשמיטה, לדעתרובהפוסקים,נוהגתבזמןהזה,מדרבנןולאמדאורייתא,שכנתלויההיא, כשלהבתגחלת,במצוותיובלהסמוכהלהבתורה,והיובלאינונוהגבזמןהזהכלל. תלות זו מפורטת בירושלמי במסכת שביעית (י, מ"ב):

וזה דבר השמיטה — שמוט... רבי אומר: שני שמיטין הללו, שמיטה ויובל.

בשעה שהיובל נוהג, שמיטה נוהגת — דבר תורה. פסקו יובלות, שמיטה

נוהגת מדבריהם.

והיובלאינונוהגאלאבזמןשכלעםישראליושבבארצושנאמר:"וקראתםדרור

בארץ לכל יושביה", אבל משגלו ישראל מארצם, ואפילו כששבו בימי בית שני, לא

נהג היובל, הואיל ורוב העם נותר בגולה.

היובל שנעלם

ובכלזאת, שפרגורלהשלשמיטהמיובל, ששמיטהנוהגתכיוםמדרבנן, ואילו

היובל אבד ובטל מן העולם.

אמנם בימי בית שני היו "מונים יובלות לקדש שמיטין" (ערכין לב ע"ב), ושנת

החמישיםקבעהמקוםלעצמהולאנמנתהכאחתמשבעשנותשמיטה, אךמשחרב

המקדש —

מסורת היא בידי הגאונים, איש מפי איש שמשחרב הבית באחרונה לא מנו

שנת החמישים, אלא שבע שבע בלבד מתחילת החורבן... ועל זה אנו

סומכין. וכפי החשבון הזה אנו מונים לעניין מעשרות ושביעית ושמיטת כספים, שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להתלות.

(רמב"ם הל' שמיטה ויובל פ"י ה"ה)

קשה לנו להשלים עם אובדן שנת היובל. עלינו לתבוע על בונה של מצוה הנדירה זו, לחשוף את שורשיה ולברר את התנאים הנדרשים להתחדשותה.

...

שאלת המפתח הינה מה פירוש המילה "יובל".

רש"י פירש על פיהגמרא בראש השנה (וכו"ב): "יובל שמה על שם תקיעת שופר". והשופר נקרא יובל מפני שנלקח מקרן אילה קרוי יובל, כדבריה כתוב: "והיה במשך בקרן היובל" (יהושע ו, ה).

אך הרמב"ם לא יודע תונח בהפירושה, שכן אין בו כדי לבאר את הכרזה החגיגית "יובל היא" המודגשת שלוש פעמים בפרשה, כנימוק לשחרור עבדים והחזרת השדות.

יובל = מוביל

הרמב"ם מציע למילה "יובל" משמעות חדשה ומקורית:

ואמר יובל היא" שבה יובל כל איש אל אחוזתו ואל משפחתו. "ויובילוהו רגליו מרחוק לגור" (ישעיהו כג, ז) כמו "יובל-שי לה' צבאות" (ישעיהו יח, ז), וכמו "ועל-יובל ישלח שרשיו" (ירמיה יז, ח). ויהיה פירוש "יובל היא תהיה לכם" — הַבָּאָה תהיה לכולכם כי תבואו ותשובו איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו.

"היובל" לדעת הרמב"ם הוא אפוא תואר השם (כמו "יורד", "ישב", "יוגב"), בו מכונה האדם או העם ההולך ושב לביתו, ושנת היובל, היא שנת השיבה הביתה. ולפיכך ברורה ההדגשה: "יובל היא תהיה לכם — ושבתם...".

דומה שדווקא לאור פירושו המקורי של הרמב"ם ניתן לגלות משמעות חדשה בפירושו של רש"י הקושר את "היובל" עם "קרן היובל" שהרימילים זהות הן — ולא בכדי.

תפקידו של האיל ההולך בראש, להוביל את העדר למחוז חפצו, ומכאן שמו יובל=מוביל, כמוהו גם השופר תפקידו להשמיע קולו במגמה להוביל את שומעיו ולכנסם יחד.

בתפקיד זה שימשה חצוצרות במדבר: "ותקעו בהן ונועדו אליך כלהעדה" ובמדבר
י', כך נהגו שאול, גדעון ויואב לכנס את הלוחמים וכך התכנס העם לעצרת תפילה
וזעקה: "תקעו שופר בציון... אספו עם" (ויאל ב).
ובכך, ה"יובל" הוא גסה אילה מוביל, גסה שופרה מקבץ נידחים, וגסה ששהשנה
בה שבים הביתה מן המרחקים.

...

עומדים אנו בפנינו כמי שנכחה קבלה העולה בין גאולת הפרט לגאולת הכלל, בין
האישה שבבית לבין האחות ולמשפחתו, לבין העם המקבץ גלויותיו ושב לאדמתו.
שופרו של יובל אינו אלא הדקול שופר של מעלה אליו אנו עורגים ומתפללים:

"תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גלויותינו".

התנאים לקיום מצוות היובל "שיהיו רוב יושביה עליה" אינו אפוא, תנאי חיצוני,
אלא חלק אורגני ממצווה זו, התובעת ומבשרת גם יחד:
גם אם הרחקתם נדוד ואפפו אתכם מחשכים,
שובו הביתה, לכולכם אנו מחכים!

הרב אליהו דוד רבינוביץ תאומים — האדר"ת

הארות חנוכה*

נר איש וביתו זכר לניצחון

עניין הדלקת הנרות, נ"ל דהוא כנהוג במדינות בניצחון מלחמה, המנצחירבה להדליק נרות בחלונותיו ודבר זה הוא לפרסם שמחת הניצחון. ונ"ל שמטעם זה מצוות נ"ח היא איש וביתו¹ ולא ככל המצוות שהם חובה על קרקפתא דגברא. ומזה נ"ל הא דנשים חייבות בנ"ח שגם הן היו באותו הנס, ופרש"י שכל בתולה

* ההארות לוקטו מתוך כת"י של האדר"ת, ההערות נוספו ע"י העורך (ד.ו.).
1. נר חנוכה היא מצווה כללית על הבית, לכן אכסנאי יכול להשתתף בפרוטות לכתחילה, ואין לו חיוב להדליק בעצמו, לעומת שאר המצוות שעדיף בו יותר מבשלחו. וע"ע פר"ח סוף סי' תערה, שמשום כך האישה מוציאה את בעלה לכתחילה, כאשר איננו נמצא בבית בזמן ההדלקה. כשמדליקים עליו בבית, דן הנצי"ב (העמק שאלה, וישלח שאילתא כו, אות יב) שלפי הגמרא משמע שהוא צריך לכוון לכך, אבל בדיוק מדברי השאילתות משמע שאף ללא כוונה — מעצם השייכות לבית הוא יוצא ידי חובה. מכאן נ"מ גדולה: האם "נר איש וביתו" זו תקנה כללית על כל בני הבית, או שכל בני הבית הם כמו שותפים, וצריכים להתכוון כדי להשתתף.

2. תקנת הנרות הייתה זכר לניצחון, והנשים חייבות בה לא משום ההצלה אלא משום שהיה להן חלק במעשה הניצחון. הטעם ש"אף הן היו באותו הנס" יכול להתפרש בעצם ההצלה, כך היא שיטת הרבה מהראשונים: תוס' (פסחים קח ע"א, מגילה ד ע"א), תוס' הרא"ש (מגילה ד ע"א), תוס' רבינו פרץ (פסחים קח), ריטב"א (שבת כג ע"א), רשב"א (מגילה ד ע"א) ועוד, וכן מוכיחים הראשונים את שיטתם מהירושלמי (מגילה פ"ב ה"ה) שהנשים היו בכלל הספק של שמא יהרגו בגזרת המן וההצלה שייכת גם לגביהם כמו האנשים. דעה זו תפרש שהתוספת של הגמרא חידשה שלאחר התקנה "נר איש וביתו", אף הנשים שותפות למצוות ההדלקה (למרות שזו תקנה מדרבנן, היה להן להיפטר כיון שזו מ"ע שהזמן גרמא), כיוון שהיו בצרה וניצלו בנס. החיוב הוא בתקנה הראשונה וסיבתה.

אמנם שיטת רש"י (שבת כג ע"א, פסחים קח ע"א) שלנשים הייתה מעורבות פעילה בלחימה, בהריגת ההגמון ע"י אישה. לפיכך מחדשת הגמרא בתוספת לתקנת "נר איש וביתו" חיוב לנשים.

משמעות התוספת שמעצם התקנה הראשונה בלבד שניצלו בנס, אין חיובן שווה לאנשים. (קשה להניח שהיו פטורות לגמרי – שהרי היה להן נס ההצלה, אבל דרגת חיובן הייתה קלה יותר, אולי היו חייבות רק בהודאה – בברכת על הניסים ללא חיוב הדלקה, או שלא היו מוציאות את האנשים. עי' תוס' מגילה ד ע"א).

ראה בפר"ח (ס' תערה בסופו, ובהערה 1 לעיל) שהסביר שנשים יכולות להוציא אנשים בכוח התקנה הראשונה, מפני שנר חנוכה שונה – בהגדרתו שהרי אכסנאי יכול לצאת עם בעה"ב, ואף אישה יכולה להוציא משום כך. כיון שהיו מעורבות ושותפות במלחמה, יש מקום לתקן להן חיוב שווה לאנשים, ואף יכולות להוציא אותם. הרי שאישה איננה ממש בתקנה הראשונה כמו האיש, ולכן "אף הן היו" מצטרף לתקנה הראשונה ומוסיף עליה. (עי' בנצי"ב, (העמק שאלה שאילתא כו), שהסביר כך את הקושי בתוספת של מימרא זו בגמרא לשיטת רש"י).

על פי סברת רבנו, בתקנה הראשונית הנשים היו שוות לגמרי לאנשים, זאת חידשה הגמרא בתוספת ש"היו באותו הנס". לכן אישה יכולה להוציא את הבית ידי חובה מעיקר התקנה, כיון שישוד התקנה של איש וביתו היה משום הניצחון.

לסיכום: ישנן שלוש אפשרויות בהגדרת חיוב הנשים: א, שיטת רוב הראשונים משום שהיו בהצלה, תיקנו נר חנוכה לכולם בשווה, על כן הנשים שותפות בתקנה הראשונה. ב, לפי הפר"ח היו שתי תקנות: "איש וביתו", ו"היו באותו הנס". לכן הנשים מצטרפות לתקנה הראשונה. ג, לדעת רבנו נשים היו בתקנה הראשונה שהייתה משום מעשה הניצחון, מפני שהיו שותפות מלאות בו.

(עי' בנצי"ב [שם] שבחלוקה זו יש כמה נ"מ, כגון: בדין עבדים שחיובם בד"כ כמו הנשים, וכן בהשוואה לחיוב נשים במקרא מגילה בפורים).

3. הדלקת נרות תוקנה זכר לשמן שנמצא והספיק לשבעה ימים, ומה עניין הצלת הבתולות לנס הדלקת הנרות? לפי הטעם שחדש רבנו, שההדלקה היא זכר לניצחון, מובן שכולם חייבים משום הניצחון והשותפות במלחמה. ע"ע בא"ח (וישב כד) שמביא בשם ספר חמדת הימים, שהמעשה הזה היה הרבה שנים קודם לחנוכה, אבל כיון שהיה עם אותו האויב ובאותן הגזרות הסמיכו אותו לחנוכה.

הדלקת הנרות שהוא הניצחון גם לנשים – וא"כ ממילא לא קשה למה שמונה ימים חנוכה דלילה א' הוא על הניצחון והיתר על הנס – ודוק.

חיוב הזכרת על הניסים בברכת המזון

אם מזכירין חנוכה בברכת המזון (שבת כד ע"א), ערש"י⁴ ותוס'⁵. ולע"ד⁶ י"ל ברש"י דבתפילה שאנידחובה היא, וכברכות מטע"ב דמחלקינה כילהדיא⁷, רק י"ל דמספקא ליה בברכת המזון בשבת דחובה לאכול, א"כ דמיא להא דלהזכיר במוספין, ועי' שאילתות⁸.

נר עיקרי או נוסף, מי עדיף?

לעניין מה שנחלקו אחרונים מנין ולהתחיל בהדלקת נרות בלילות האחרונים, דעת המחבר⁹ להתחיל מהנר הנוסף, ודעת הגר"א¹⁰ ז"ל דצריך להתחיל מהעיקר, דהנוסף הוא רק הידור מצווה. ולעד"נ כהמחבר דגם בכאן י"ל דכיון דכבר קיבלו כולם להדליק כמה דרין – נר נוסף בכל לילה הרי הוא העיקר כאינד, ותו מנ"ל דהעיקר הוא העומד לצד חוץ, יותר י"ל שהעיקר הוא המודלק ראשונה, שהרי בשעה שהדליק יצא ידי חובה ונפטר, וזה מצאתי אח"כ בגמ' להגר"ד מנאווארדאק, ואולם יש לדחות.

4. רש"י כתב "בתפילה פשיטא לן שהרי להלל ולהודאה נקבעו".
5. תוס' (וד"ה מהו) כתב "בתפילה פשיטא ליה דמזכיר משום דתפלה בצבור הוא ואיכא פרסומי ניסא, אבל בבהמ"ז שבבית ליכא פרסומי ניסא כולי האי".
6. נראה שרבינו זצ"ל התקשה מדוע לשיטת רש"י אין להזכיר בברכת המזון?
7. "תפילה דחובה היא מחזירין אותה, ברכת מזונא דאי בעי אכיל אי בעי לא אכיל אין מחזירין אותה".
8. שיטת השאילתות (וישלח שאילתא כו) דומה לשיטת רש"י שהחילוק בין ברהמ"ז לתפילה הוא רשות או חובה. הנצי"ב (אות יג) מפרש את הספק מכיון שמקור החיוב הוא מדרבנן ברשות לא חייבו, או משום שפרסום הנס חשוב כמו דאורייתא אפילו ברשות חייבו. הנ"מ בין הטעמים היא שבת חנוכה שחייב לסעוד. השאילתות עצמו פושט את הספק לחיוב מתפילת נעילה של יוה"כ שמשום חובת היום היא באה וחיוב להוסיף בה את כל התוספות. כך לגבי כל החיובים שבאים מחמת חובת היום, כיון שהם חיוב חייב להזכיר. נראה שזו כוונת רבנו.
9. תרעו סעי' ה. ע"ע ערוך השולחן סעי' יא-יג.
10. ס' תרעו סעי' ה: "העיקר שיתחיל בנר הסמוך לפתח בין מדליק בימין הפתח או בשמאל ויברך עליו, ובזה מדליק ומברך תמיד על סמוך לפתח ועל עיקר המצווה", עכ"ל.

וילה"ר [ויש להביא ראיה] לדעה זו מדברי השאילתות¹¹ שכתב דמה שנותר בלילה הראשון מדליק בלילה השני משום דנאסר דהוקצה למצוותו "ש, ואיס"ד דצריך להדליק מנר הנוסף ואיך רק הידור מצווה נקראת, א"כ הוא מורידו מקדושתו, דאתמולהיה שמן הנשא למצווה גופה והיום להידור, אבל אסנאמר דכולם מצווה אחת הן אתי שפיר — ולפי זה יל"ע במש"כ¹² דאין להדליק נר היום מהנר העיקרי דלהנ"ל י"ל כולם שווים, ולפי זה שפיר הק' הגר"א ז"ל ד' הרמ"א אהדדי¹³ — ולפי דברי הגר"א אתי שפיר יותר דברי השאילתות כמו בן¹⁴.

11. וישלח שאילתא כו. לכאורה יש לעיין בראיה זו, מפני שהשאילתות כתב על נר יחיד שנותר בו שמן לאחר היום הראשון, כיוון שהוקצה למצוותו מותר להשתמש במותר השמן בנר למחרת, ולא כמו שמשמע מדברי רבנו שביום השני מוסיף עוד נר והנר של אתמול הפך להיות נוסף — משני לידו.

12. ס' תרעד סעי' א בהגה.

13. בס' תרעד מחלק בין נר העיקרי והנרות הנוספים, ואילו בס' תרעו סעי' ה הסכים לדעת מרן שמתחיל בנר הנוסף ומשמע א"כ שאין נר עיקרי ונוספים אלא כולם שווים.
14. לפי שיטת הגר"א הנר הקרוב לפתח הוא העיקרי כל שמונת ימי החג, וא"כ אתי שפיר דברי השאילתות שיכול להוסיף ביום השני על המותר ביום הראשון שהרי הוא תמיד יהיה נר מצווה ולא נר הידור. ועי' בהערה 11.

הרב אברהם יצחק הכהן קוק

חוקות הארץ

דוגמא להלכה מספר הלכות כלאים לרמב"ם

מכון התורה והארץ קיבל לפני מספר שנים מידימו"ר ראשי שיבת"מרכז הרב", הרה"ג אברהם אלקנה הכהנא שפירא שליט"א, כתביד שלמרוהראי"הקוקצ"לעל חמשה פרקים ראשונים של הלכות כלאים לרמב"ם. כתבהיד דומה לכתבהיד על הלכות שמיטה ויובל — "שבת הארץ", מתכונת שניהחיבורים זהה, ויסוד הדבר להביא דעות ראשונים ואחרונים ששהסבירואתשיטתהרמב"םאושחלקועלשיטתו. בדרך זו נתקבצו למקום אחד רוב שיטות ההלכה השייכות להלכות כלאים. מטרתהספרהייתהלהגישללומדיהתורהאתעושרהדעותשכולסד בריאלוקים חיים. הרוצהלהחכים יחכים, והרוצהלפסוקיוכללעשותכן, לאחרשבידיויסודי השיטות השונות.

מרוהרבקוקצ"ללאהשליםאתהעבודההגדולהזאת, והיאנשארחהחומה. לאחר שזיכנו הקב"ה לקבל את כתבהיד, רבני מכון התורה והארץ השלימו את המלאכה, וכמעשיהםב"שבת הארץ" כןמעשיהם בספרהלכות כלאים. בעבודת המחקרהשלימוהוסיפוועודשיטותהלכתיותבהלכותשהיוכתובותוכתובבירורים ותוספות להלכות הנתרות, למען יהיו הדברים מרוכזים וערוכים במקום אחד. מכיוון שמרוהרבקוקצ"ללאנתןשםלחיבורזה, כמו כן לאכתבכותרות — קראנו, אנחנו, לספר את השם **חוקות הארץ**, עלפי דברי חז"ל ותנחומא חוקת סי' כג, ילקוט שמעוני אחרי מות רמז תקעז) שכלאים נקראים חוקה. כמו כן הוספנו כותרות וכותרות משנה. דבריהרבקוקצ"ל — **"חוקות הארץ"** עוטרותוספותמפריעמלנו

— באותיות שונות ודקות. כך גם את ציונייה מקורות שכתב מרן הרב זצ"ל אומרן הרצי"ה זצ"ל, ציינו באותיות עבות ומרובעות— לעומת הרחבתם שנעשתה בידינו והודפסה באותיות דקות.

מו"ר ראשהישיבה שליט"א זיכנו גם במחברת חידושי של מרן הרב קוק זצ"ל, אולם כאן לא קבלנו כתב יד, כי אספה עתקה של אחד מתלמידי הגראי"ה הקוק זצ"ל. מכיוון שחידושי אלו לא הגיעו לידינו שלמים, הרי שהודפסו רק במקומות שהיה ניתן להבינם, אולם חידושי של אהי של מיסו ברוריס כל צורכס לא הובאו לדפוס. מכון התורה והארץ שיעודו להרבות בתורת ארץ ישראל, שמחלה גיש לקהל העוסקים בתורת ארץ הצבידו וגמא שלהלכה אחת מהספרה מתוכנן. אנות קו והשלא תצאת לקלהת חידושינו, ופונים לכל מי שישלוה ערה אוה ארה להציעה לפנינו, ואנו נשתדל להוסיף ולשכלל את אשר נעשה ע"מ להוציא דבר שלם ומתוקן. יהירצון שכשם שזכינו להוציא להלכה זולאור, כן יסיענו הקב"ה להשלים את המפעל כולו, ולהגדיל תורה במרחבי ארצנו הקדושה.

פרק א

הלכה ג

א. כלאים בשדה שותפים

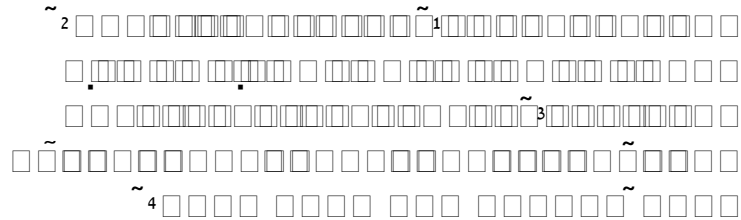
ב. קטנות על אחריו

ג. קטנות שגתפכתלשם אחרים

1. אמירה לנכרי בשדה ישראל

2. אמירה לגוי בשדה גוי

□□□□□

א. כלאים בשדה גוי

יש אומרים⁵ שאיסור כלאים שייך גם בקרקע גוי, ואפילו לדעות שיש קנין לעכו"ם להפקיע מקדושת הארץ היינו רק לתרו"מ ולא לעניין כלאים.

ויש אומרים⁶ שכלאים אסורים באדמת גוי רק למ"ד אין קנין לנכרי להפקיע מקדושת הארץ,

1. תוספתא (פ"ב הי"ז); ירושלמי (ערלה פ"ג ה"ז). וכן משמע מע"ז (סג ע"ב-סד ע"א).
2. עפ"י ב"מ (צ ע"א) ולקולא מספק.
3. משנה (פ"ח מ"א) וכהסבר הירושלמי (פ"ח ה"א). מו"ק (ב ע"ב); מכות (כא ע"ב); ע"ז (סד ע"א), כת"ק שם.
4. קידושין (לט ע"א). וכ"כ בספר החינוך (מצוה רמה).
5. המנ"ח (רמה אות יד) הסביר בדעת הרמב"ם שגם למ"ד יש קנין לגוי להפקיע מקדושת הארץ הרי שיש להחמיר בכלאים. ר"ת (בתוס' קידושין לו ע"ב ד"ה כל, ע"ז לה ע"ב ד"ה מפני, רא"ש (כלל ב אות א), עיין שו"ת הרי"ם (ויד" סי' יט), שו"ת שאג"א החדשות (סי' ג), שו"ת בית שלמה (ויד" ח"ב סי' קעו), תורת הארץ (ח"ב פ"ג אות טז), ציץ הקודש (סי' יז אות ג), פסקי הלכות (ה"א ח"ב פ"ה אות ג, ד) שאילת דוד (חידושים לעניני שביעית).
6. ירושלמי (כלאים פ"ז ה"ג), תוס' (ע"ז סג ע"ב ד"ה אין), מהרי"ק (פ"א ה"ג), חזו"א (שביעית סי' א ס"ק ג, סי' ו ס"ק ה, כלאים סי' ד ס"ק כג).

ישראל כ"א בחוצה לארץ, בכלאים האסורין בה שהם כלאי הכרם, וכמו שיתבאר להלן בדברינו שאין איסור זה אלא מדרבנן - לא גזרו איסור על אמירה לנכרי. וגם זה דוקא בנכרי קטן ולא בגדול, שלא יתחלף בישראל גדול, וכאשר יבואר¹⁵. אבל לומר לנכרי שיזרע כלאים לישראל בקרקעו של ישראל בארץ ישראל - אסור.

2. אמירה לגוי בשדה גוי

חוקת הארץ ויש מי שפירשו¹⁶, שגם המחיר לומר לנכרי שיזרע לו כלאי זרעים - לא התיר כ"א בקרקע של נכרי, ובה מותר אפילו לצרכו של ישראל, כיון שהזרע הוא נכרי והקרקע היא של נכרי, אין קפידא מה שהזריעה היא לצרכו של ישראל ובעליחוחו.

ואפילו שהזרעים הם של ישראל¹⁷.

ויש מי שאומר¹⁸ שאף לדעה זו לא התירו אלא לצרכו של הנכרי.

ד. כלאים בשדה שותפים

יש מי שאומר¹⁹ שאיסור כלאים בשדה שותפים הוא מדרבנן.

יש מי שאומר²⁰ ששדה שגוי ויהודי שותפים בה מותר לראות שהגוי זרע, ולא נחשב כאומר לגוי לזרוע, ויש אוסרים²¹.

15. לקמן פ"ח הי"ג.

16. [שז] רדב"ז (פ"א ה"ג); כס"מ בשם מהר"י קורקוס (שם). עיין בחידושים בבאור דעת הכס"מ.

גירסת הגר"א (רצז ס"ק ז) בדעת הכס"מ היתה שהתירו בקרקע של גוי לצרכו של גוי בלבד, והגר"א דחה פירוש זה והוכיח שאפילו לצורך ישראל מותר לגוי לזרוע בקרקעו.

17. רדב"ז (פ"א ה"ג, ללשונו הרמב"ם אלף תקסד), וכן מוכח מדברי הגר"א (רצז א) ס"ק

ז) שהביא את דברי התוס' (ב"מ צ ע"א ד"ה חסום) שאיסור אמירה לנכרי הוא כאשר אומר לגוי לחסום פרת ישראל ודש תבואת ישראל, דהיינו כאשר התבואה של גוי אין איסור אמירה לגוי אפילו בפרת ישראל, ומכאן שאפילו הזרעים של ישראל אם הקרקע של גוי אין איסור באמירה לנכרי לזרוע כלאים. עיין דרך אמונה (פ"א ה"ג ס"ק טו).

18. ט"ז (יו"ד סי' רצז ס"ק א), ועיין השגת נתיבות עולם (סמ"ג לאוין רעט), מרכבת המשנה (פ"א ה"ו, עיין לעיל הערה 13 שבכל מקרה לצורך גוי הזריעה מותרת). ועיין חזו"א

(כלאים סי' ב ס"ק יא ד"ה והגר"א).

19. עיין לקמן (פ"ג הט"ז), מנח"ח (מצוה רמה אות יג), תוה"א (פ"ז אותיות ד—ח) בדעת הרדב"ז.

20. רדב"ז ללשונו הרמב"ם (סי' אלף תקסד) הובא בברכ"י (סי' רצז ס"ק ב). במשפט כהן (סי' כ) כתב שאפילו מותר לומר לנכרי השותף בפירות שיזרע, אלא שלא רצה

שתתפרסם הוראה זו, אבל בודאי בראיה בעלמא בלא אמירה לא אסר.

21. מהרש"ם (ח"א סי' קעט), חזו"א (כלאים ב ס"ק יא), ועיין תלמי שדה (ס"ק יא).

חוקות הארץ ויש מי שנראה מדבריו²², שבמה דברים אמורים שהמקיים כלאים אינו לוקה? דוקא כשלא עשה בהם מעשה בקיומם, שאז אינו לוקה ממעם לאו שאין בו מעשה שאין לוקין עליו. ונראה שלדעה זו אינו לוקה על הקיום שאינו על ידי מעשה, אע"פ שהוא בעצמו זרע את הכלאים, שעל הזריעה הוא לוקה, אבל לא על הקיום. אע"פ שהמעשה שעשה בזריעה היא הגורמת לו את הקיום, מ"מ אין לוקין על זה לדעה זו. אבל אם קיים הכלאיים על ידי מעשה שעשה לקיומם - לוקה.

ויש מי שדבריו נראים²³, שלעולם אין המקיים כלאים לוקה. אפילו קיימם ע"י מעשה, כגון

22. [יז] כס"מ (פ"א ה"ג) עפ"י ירושלמי (פ"ח ה"א) "דברי הכל היא, הכל מודים באסור שהוא אסור בשלא קיים על ידי מעשה, אבל אם קיים ע"י מעשה לוקה — כהדא דתני המחפה בכלאים לוקה" על פי הסבר זה ר"ע מחייב מלקות בקיום שאין בו מעשה וחכמים אומרים שיש בזה איסור תורה ולא מלקות, אבל לכו"ע כשיש מעשה הרי זה לוקה. ריבמ"ץ, ר"ש, רא"ש (פ"ח מ"א), ראב"ד (ספרא קדושים פ"ב פרק ד אות טז, שהעמיד את הדרשה לכו"ע). השגת הראב"ד (פ"א ה"ג), רש"ס (פ"ח ה"א ד"ה בשלא קיים), גר"א (שנות אליהו ובביאור פ"ח ה"א), מראה הפנים (פ"ח ה"א ד"ה הכל), וכן מבואר באגלי טל (חורש סי' ז ס"ק יז), שער המלך (הלכות כלאים פ"א ה"ג).

כך נראה מדברי הראשונים שהעמידו את מחלוקת ר"ע וחכמים בקיום ללא מעשה, לפי מה שפוסקים להלכה כחכמים: רגמ"ה (מו"ק ב ע"ב ד"ה ת"ל); רש"י (מו"ק ב ע"ב ד"ה אף); ערוך (ערך קס ב', מובא בתוס' מכות ד ע"ב ד"ה הא, ע"ז סד ע"א ד"ה רבי); ר"ש בן היתום (מו"ק ב ע"ב ד"ה איתמר); כ"כ מהר"י קורקוס (פ"א ה"ג, בהסברו השני) בדעת הראב"ד (השגה פ"א ה"ב).

יש שהסבירו דקיי"ל להלכה כדעת ר"ע שהמקיים בלא מעשה אסור, ובמקיים במעשה הרי זה לוקה. מהר"י קורקוס (פ"א ה"ג תרוץ ראשון בדעת הראב"ד), מנחת חינוך (מצוה רמה אות ב), שו"ת כנסת יחזקאל (סי' צט), חת"ס (סי' רפח), רעק"א (הל' כלאים).

23. [יח] דעה זו מסבירה שמחלוקת ר"ע וחכמים היתה במקיים גדר, וקיי"ל כחכמים שאין לוקים על כך. תוס' רא"ש (מו"ק ב ע"ב ד"ה אף המקיים) מביא גי' בירושלמי (פ"ח ה"א) "א"ר יוסי הכל מודים שהוא אסור כשקיים שלא ע"י מעשה, אבל כשקיים ע"י מעשה פליגי רבנן אמרי אינו לוקה ור"ע אומר לוקה" משמע שהמחלוקת היא כשקיים על ידי מעשה ומכיוון שקיי"ל כחכמים אינו לוקה אלא יש בזה איסור. כהסבר זה נקטו: מהר"י קורקוס ורדב"ז (בבאור דעת הרמב"ם פ"א ה"ג), דברי חיים (ח"א יו"ד סי' ס), והט"ז (יו"ד סי' רצז ס"ק ד).

כן משמע משיטות הראשונים שהעמידו את דברי ר"ע בעושה מעשה דאל"כ אין לוקים על כך; רש"י (ע"ז סד ע"א ד"ה אפילו). תוס' (מכות ד ע"ב ד"ה הא, ע"ז סד ע"א ד"ה רבי עקיבא), ר"ש משאנץ

שגדר גדר סביבם לשומרם כדי שיתקיימו - אין בו מלקות, אבל המחפה או המנכש הרי זה לוקה²⁴.

חוקות הארץ ויש מי שמטין דבריו לומר שאין איסור כלל בקיום כלאים, ומותר אפילו לכתחילה²⁵. ונראה שגם לדעה זו, היינו דוקא בכלאים של נכרי שזרעם הנכרי בשדהו²⁶, שישיראל מותר לקיימם לפי דעה זו אפילו על ידי מעשה, כגון לגדור גדר סביבם, כשהנכרי שוכרו על זה.

אבל לקיים מה שזרעה ישראל עצמו, נראה²⁷ שגם לדעה זו אסורא איכא. שאפילו אם נאמר שאין אותה הסברא שהקיום בא על ידי מעשה שלו שזרע באיסור מועילה לעניין מלקות, אבל מ"מ נראה שמועילה היא לעניין איסור ובשדהו של ישראל, אפילו כשזרע הנכרי בה כלאים - ג"כ נראה שיש איסור קיום אליבא דכו"ע משום מראית עין²⁸. ודי להקל לדעה זו רק בקיום כלאים

(ספרא קדושים פ"ב אות טז), שיטה על מו"ק לתלמידי ר"י מפריש (מו"ק ב ע"ב ד"ה אף המקיים). ריטב"א (מו"ק ב ע"ב ד"ה רבי עקיבא, ע"ז סד ע"ב ד"ה המקיים), מאירי (מו"ק ב ע"ב ד"ה הזרע, ע"ז סג ע"ב ד"ה כלאים, מכות כא ע"א ד"ה כבר).

מורן הרב קוק זצ"ל הבין שלשיטה זו למרות שאינו לוקה אבל עובר על איסור תורה של מקיים כלאים. אמנם כל מי שמקור דבריו הוא ירושלמי בגי' זו הרי שיש איסור תורה, אולם לדעות הראשונים שהעמידו את מחלוקת ר"ע וחכמים בעושה מעשה מכיון שאין לוקים על לאו שאין בו מעשה, אין ראייה מהי שיטתם בדעת חכמים לענין האיסור האם הוא מד"ת או לא (עיי' לקמן הערה 30), ובתוספתא (מכות פ"ד ה"ה) איתא "המקיים כלאים עובר בלא תעשה, אבל אין לוקה עליהם את הארבעים לפי שאין בהם מעשה".

24. רמב"ם לעיל ה"ב המחייב מנכש ומחפה מדין זרע, ועיי' לקמן הערה 30.

25. [יט] משל"מ (פ"א ה"ג) עפ"י הגמ' ע"ז (סד ע"א) לרבנן דר' עקיבא.

26. הגמרא בע"ז דנה האם מותר לאדם להשכיר עצמו לעקור כלאים, והגמ' מעלה סברא שלדעת חכמים יהא מותר לקיים, וכתב הריטב"א (ע"ז סד ע"א ד"ה לר"ע נמי) שעל כרחנו שאירי בשדה נכרי וישיראל מקיים בו, וכן כתבו, מרכבת המשנה (הל' שבת פ"ח ה"א), יד אברהם (יו"ד רצז סעי' ב), שער המלך (כלאים פ"א ה"ג), דברי חיים (ח"א יו"ד סי' ס), צפנת פענח (פ"א ה"ג), ברכי יוסף (יו"ד סי' רצה סעי' ז ד"ה גם), גר"א (סי' רצז ס"ק ח).

הריטב"א הוסיף "דאילו בשל ישראל אי אפשר דשרו ולא אסירי מדרבנן מיהת" ומשמע שקיים בשדה ישראל לכל הפחות אסור מדרבנן (עיי' הערה 30).

מדברי מורן הרב קוק זצ"ל עולה שהבין שקיום בשל ישראל אסור מדאורייתא, וכדעת הדברי חיים (יו"ד סי' ס) "שרוב הפוסקים דכלאים בקיום אסור מה"ת", וכן בצפנת פענח (פ"א ה"ג), ושו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קעט), ישועות מלכו (פ"א ה"ג ד"ה ואסור), חסדי דוד (מכות פ"ד ה"ה ד"ה אבל).

27. על פי תוס' (ב"ק פא ע"א ד"ה אין) כתב "ונראה לר"י דאין מחייבין אותו לעקור דליכא איסורא שהרי מאלהין באו" משמע שאם הוא עצמו זרע חייב לעקרו מעיקר הדין. ועיי' ישועות מלכו (פ"א ה"ג ד"ה ואסור) שבזרעו ישראל יש איסור קיום מדאורייתא.

אקרקפתא דגברי רמיא, ומותר לומר לעכו"ם שיזרע כלאים³⁴.

והנה הראב"ד ז"ל השיג עליו וכתב:

ואם אמרו בחו"ל יאמרו בארץ והלא אף המקיים לוקה, ואיך אפשר שלא ינכש אותה ולא ישקה אותה? והלא הוא מקיים בידיו ועוד, אמירה לנכרי באיסור לאו - בעיא ולא איפשיטא, ולחומרא בבא מצינא³⁵.

והנראה בזה הוא משום דבעיקר איסור מקיים יש לחקור אם הוא איסור נמשך מאיסור הזריעה, דדבר הנזרע באיסור אי אתה רשאי לקיימו, או שאיסור קיום הוא איסור בפני עצמו, ואינו נמשך מאיסור הזריעה. ונפקא מינה בזה הוא אם הזריעה הייתה בהיתר, כגון: שזרע נכרי לעצמו. דלסברא ראשונה - מותר עכ"פ לקיימו מדאורייתא. אבל אם נאמר שאיסור קיום הוא איסור בפני עצמו ואינו נמשך מאיסור הזריעה - אסור לקיים כלאים אפילו שנזרעו בהיתר. ולפי זה יכולים אנו ליישב קושיתו הראשונה של הראב"ד, דעכ"פ לא גרע ממקיים. ונאמר, דהרמב"ם ס"ל כסברא ראשונה, דאיסור קיום הוא איסור נמשך מאיסור הזריעה, ושוב מותר לסייע לעכו"ם בזריעת הכלאיים. ומה שהקשה הראב"ד דלאחרי כן יצטרך לקיימם - ובאמת באופן כזה שהזריעה נעשית בהיתר מותר לו לקיימם אח"כ³⁶.

אלא דלכאורה אפשר להקשות על חידושנו, דאם נאמר שאיסור הקיום נמשך מאיסור הזריעה אסור לקיים כלאים שנזרעו בהיתרא: דהא לקיים את הנזרע באיסור ידעין מסברא דאסור, וע"כ הא דילפינן איסור קיום מקראי³⁷ הוא אף באופן שנזרע בהיתר? אבל לא קשיא, דהא בהאי ענינא כתיבא הרבעה ומקשינן להו אהדדי. ולכן אילולי הריבוי היינו למדין מהיקשא, דכמו דבהרבעה מותר לקיים כלאיים כמפורש במשנה - הכי נמי מותר לקיים כלאיים, לכך איצטריך קרא לאסור. אבל בנזרע בהיתר לעולם מותר. ועל דבר קושיתו השנייה של הראב"ד, כתב הכס"מ דאפשר לתרץ כיון דשבות

34. נראה מדברי הרב זצ"ל שמבאר את דברי הרמב"ם כבאור הכס"מ (פ"א ה"ג) שהגוי זורע בשדהו.

35. בב"מ (צ ע"א).

36. בספר החינוך (מצוה רמה) כתב: "מותר לומר לגוי לזרוע לו כלאים, ומ"מ אסור לקיימן לכשיגדלו בשדהו".

מרוך הרב זצ"ל חזר על סברתו שקיום תלוי בשאלת הזריעה במשפט כהן (ס"ל יג ד"ה וגם, ס"ל כד אות ה, עמ' מט ד"ה ועפ"ז), וכן נראת סברת מראה הפנים (ערלה ספ"ג ד"ה תני אין), עיין יד אברהם (ס"ל רצז (א) ד"ה ואסור).

37. מכות כא ע"ב.

הוא דרבנן - פסק לקולא.

אלא דקשיא ליה להכס"מ ז"ל מסירוס (הל' איסורי ביאה פט"ז הי"ג), דפסק הרמב"ם לחומרא? ונראה דלא קשיא מסירוס, דבאמת פסק באיסור שבות לקולא, וגבי סירוס דאסור הוא משום גרמא (ועי' שבת ק"כ ע"ב).

אבל לכאורה קשה לומר כן, דמדכתיב גבי סירוס "ובארצכם לא תעשו כן" (ויקרא כב, כד) - נראה דדוקא עשייה אסור, אבל גרמא שרי. וכדרשנין גבי שבת (שבת קכ ע"ב): "כל מלאכה לא תעשה" - הא גרמא שרי. ואפ"ל דכמו דמציו בבכורות (לג ע"ב) גבי הטלת מום "לא יהיה" [בחיריק ושווא] ודרשנין לא יהיה [בשווא וקמץ] ומשמע דמיקרי גרמא, וכן גבי סירוס פירש רש"י (שבת קי ע"ב ד"ה לא תעשו) "לא תעשו" [בקמץ] - לא תעשו [בצירה], שאסור לשחות בעצמו כוס עיקרין, דגם לעצמו אסור לגרום. ומשמע מכל הני דהוי גרמא, וממילא הדרין לקיימתא (אולי צ"ל לקמייתא) דאפ"ל כתירוצו של הכס"מ דגבי שבות פסק לקולא, והתם גבי סירוס דאסור היינו טעמא משום גרמא ולא משום שבות.

אלא דא"כ הדרא קושיא לדוכתא ונאמר דיהא בכלאים ג"כ משום גרמא? וצריכים אנו לומר, דהא כבר הוכחנו לעיל דהיקשא דכלאים להרבעה הוא לכל מילי, ולהכי איצטריך קראי לאיסור קיום. וגבי הרבעה קי"ל דמותר להכניס לדיר משום דגרמא מותר, וילפינן מינה לכלאים דמותר גרמא. ואף אם מלשון "לא תזרע" היה אפשר להסתפק - מ"מ מהיקשא ילפינן להיתרא³⁸.

ועם דברינו לעיל בביאור שימת הרמב"ם בגדר איסור קיום, יבואר לנו יפה עוד דבר אחד. דהרמב"ם כתב אסור לזרוע כלאים לנכרי. ועי' רדב"ז וכס"מ שמקורו הוא מע"ז (סג ע"ב-סד ע"א) דאין עודדין עם הנכרי. והדבר צריך ביאור, למה שינה הרמב"ם מלשון הגמרא. ולפ"ז ניחא, דמלשון אין עודדין היה אפשר לומר שאף עידור שקודם זריעה אסור. והרמב"ם ס"ל בהא להיתר. דכיון שהזריעה תהיה בהיתר ע"י הנכרי - מותר לסייע לו. ולכן שינה וכתב דאסור לזרוע.

38. במשפט כהן (סל' כד אות ה ד"ה ויש ליתן) הסביר מרן הרב זצ"ל מדוע גזרו שבות בחסימה ובסירוס ולא גזרו על שבות בכלאים.

הרה"ג שלמה גורן זצ"ל

קדושת אזור עולי מצרים לאחר מלחמת ששת הימים*

אחתהבעיותההלכתיותהמסובכתביותרבכלהנוגעלמצוותהתלויותבארץהיא קביעת גבולות הארץ המקודשת לחיוב תרומות ומעשרות ולאיסורי שמיטה¹. ביחודהחשובותלנוכיוםלאחרמלחמתששתהימים,כאשרזכינובעזרתאלקי מערכותישראלשחררתכלא"המקודשתמעברלירדןמערבהוהבעיההראשית היא,מהדינשלשטחיםהמשוחרריםשתחתהממשלהצבאי.אותםהאזורים המשוחרריםשלא כללובקדושתעוליעבל,אבלהיובכבושעולמצריםוהריבאופן פורמלימבחינתהחוקהחילוניתאינחוקתמדינתישראלחלהעלאזוריםאלה,והם נחשביםככולאזורכבושהשטחיםהללמתנהליסבינתיסלפהחוקהבינלאומי המקובל בעולם ביחס לאזורים כבושים.

הבעיההיאאםמבחינתההלכהיהודיתנחשביםאזוריםאלהשתחתהממשל הצבאי,כאזוריםמשוחרריםלכלדבר,והסנידוניסכחלקאינטגרלשלארץישראל המקודשת והמובטחת מפי הגבורה.

* התשובה ניתנה למערכת אמונת עתיך ע"י הרבנית גורן תחיל', לקראת יום השנה לפטירת הרב זצ"ל (כד במר-חשוון), התשובה נערכה ע"י הרב נאמן וסרצוג, והיא חלק מספר שאלות ותשובות "תרומת הגורן" שאמור לצאת לאור בקרוב.

1. הערת עורך: עיין בספר תורת המועדים במאמר: "קדושת אזורי הכבוש לפי ההלכה" (עמ' 658), שם דן מרן המחבר זצ"ל בכיבוש חצי האי סיני בזמן מבצע סיני והשלכותיו ההלכתיות, ושם דן מרן המחבר זצ"ל גם בנושאינו.

ולכונת כן שעם שחרורם ע"צ"ה לנתקדש ומחדש כל אותה שטח שנתקדשו בקדושה ראשונה של עולי מצרים בימי השעבנון, ולא נתקדשו בקדושה שנייה של עולי בבל. כיהלכה קובעת בזה שקדושה ראשונה של עולי מצרים קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, כמבואר ברמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ה): "כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה, כיון שגלו בטלו קדושתן, שקדושה ראשונה לפי שהייתה מפני הכיבוש בלבד, קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא. כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ, קדושה קדושה שנייה העומדת לעולם, לשעתה ולעתיד לבוא", עכ"ל.

ביתר הרחבה כתב הרמב"ם (בהל' ביהב"ח פ"ו הט"ז):

ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבוא, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה וכו'. אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית, שהרי אינה מן ארץ ישראל. ומוסיף הרמב"ם ואומר: "וכיון שעלה עזרא וקדשה, לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה, ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה, הוא מקודש היום ואע"פ שנלקח הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה", עכ"ל הרמב"ם.

האם גבול עולי מצרים נשאר חייב במצוות התלויות בארץ מדרבנן?

אע"פ שהרמב"ם יוצא במפורש שהאזושהיבה כיבוש עולי מצרים ולא נכלל בחזקת עולי בבל, נשאר פטור מן התרומות ומן המעשרות ומשביעית. כמו שהיה לאחר שנלקחה הארץ מידיהם, שהרי לא נתקדש בחזקת עולי בבל, אין זה אלא מן התורה, שהרי לענין תרומות ומעשרות מדרבנן, מסיים הרמב"ם במפורש (הל' תרומות פ"א ה"ה) הנ"ל: "והניחו אותם המקומות שהחזיקו בהם עולי מצרים, ולא החזיקו בהם עולי בבל כשהיו, ולא פטרום מן התרומה והמעשרות, כדי שיסמכו עליהם עניינים בשביעית", משמע ש"מנשאר חייבים מדרבנן בתרומות ומעשרות. אמנם לשיטת הרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ה) שסובר כי גם בתחום א"י המקודש של עולי בבל החיוב מדבריהם: "התרומה בזמן הזה, ואפילו במקום שהחזיקו עולי בבל ואפילו בימי עזרא, אינה מן התורה אלא מדבריהן, שאין לך תרומה של תורה

אלא בא"י בלבד ובזמן שכל ישראל שם, שנאמר: 'כי תבואו' ביאת כולכם, כשהיו בירושה ראשונה וכמו שהן עתידין לחזור בירושה שלישית, לא כשהיו בירושה שנייה שהייתה בימי עזרא שהייתה ביאת מקצתן, ולפיכך לא חייבה אותן מן התורה". והוסיף שם הרמב"ם: "וכן יראה לי שהוא הדין במעשרות, שאין חייבין בזמן הזה אלא מדבריהם כתרומה".

יוצא לכאורה שאינך לבלבד בזמן הזה בלאו הכיל ענין חובות תרומות ומעשרות, ביהתחום המקודש של עוליבבל, לבינתחום עולימצרים שלאנתקדש לעתיד לבוא. מאחר שגם בתחום עולימצרים בלבד, ג"כ חייבים בתרומות ומעשרות מדרבנן ואין הבדל בזה אס שחרור צה"ל את השטחים שלא היו בקדושת עוליבבל והיו בכיבוש עולימצרים, החזירה לשטחים אלה את קדושתה ראשונה, משום שהיה זה כיבוש של רבים כפי שיתבאר להלן, או שלאחזרה הקדושתה ראשונה של כיבוש יהושע בן נון. מכיון שבין כדשני האזורים גסיס חייבים בתרומות ומעשרות מן התורה, ושניהם כאחד נשאר חייבים מדרבנן ועיינו בספר חידושי רבנו חיים הלוי על הרמב"ם סבה' שמו"י פי"ב הט"ז).

ברם, ההבדל ההלכתי הגדול הוא ביחס להלכות שמטיטה. שבמשנה בירושלמי (שביעית פ"ה ה"א) מפורש: "שלש ארצות לשביעית, כל שהחזיקו עוליבבל מארץ ישראל עד גזיב, לא נאכל ולא נעבד. כל שהחזיקו עולי מצרים מגזיב ועד הנהר ועד אמנה, נאכל אבל לא נעבד. מן הנהר ומאמנה ולפנים, נאכל ונעבד", עכ"ל המשנה לפי הנוסח שבירושלמי.

וכן כתב הרמב"ם (הל' שמו"י פ"ד הכ"ו):

כל שהחזיקו בו עוליבבל עד כזיב אסור בעבודה, וכל הספיחין שצומחין בו אסורין באכילה, וכל שלא החזיקו בו אלא עולי מצרים בלבד, שהוא מכזיב ועד הנהר ועד אמנה, אע"פ שהוא אסור בעבודה בשביעית, הספיחין שצומחין בו מותרים באכילה, ומהנהר ומאמנה והלאה מותר בעבודה בשביעית.

לפי"א של עיינו ביחס לשטחים המשוחררים החדשים, שהיו כלולים באזור כיבוש עולימצרים ולא בקדושת עוליבבל. מהדינס כיום לענין שמטיטה, האם הכיבוש של צה"ל שהיה על דעת העם והממשלה החזיר את קדושת האזורים הללו לקדושה ראשונה של עוליבבל, מאחר שהיה זה כיבוש רבים, ונמצא שכיום אין הבדל בין כיבוש עולי מצרים לחזקת עוליבבל, ושני האזורים כאחד קדושתם שוה לענין תרומות ומעשרות, וגם לענין איסור שמטיטה ששניהם אזורים גסיס חדל אכלולא נעבד. מאחר שבחורבן ביתהראשון לאפקעה קדושתה ארץ של עולימצרים, אלא

משום שהייתה בגללה כבוש ומשבוטלה כיבוש בטלה קדושה, כמו שכתב הרמב"ם (הל' ביהב"ח פ"ה ה"ט ז): "וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש". ומאחר שכעת חזרה הארץ לידינו ע"י כבוש של רבים, שמא חזרה קדושת הארץ כולה גם לאזור עולי מצרים.

לשיטת רש"י אין כלל איסורי שמיטה בגבול עולי מצרים

והנה ביחס למשנה (שביעית פ"ו) דלעיל, יש לעיין בדברי רש"י (ובמות ט"ז ע"א) על סוגית הגמ' שם: "הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, וקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא", וכתב רש"י (שם ד"ה וקדושה ראשונה): "דבימי יהושע קדשה לשעתה ולא לעתיד, הלכך זורעים בהן בשביעית שיסמכו עליהן עניים לשכור עצמן לחרוש ולקצור, ועוד ליטול לקט שכחה ופיאה ומעשר עני", עכ"ל. ודברי רש"י תמוהים עד מאד שהרי מפורש במשנה דלעיל במס' שביעית, שכלשהחזיקו עולי מצרים מכיבוש עזה הנהחזיקו עד אכלאבל אצבעד. כלומר מתחילת קדושת עולי מצרים פקעה והולא קדשה לעתיד לבוא, מ"מ אסור לחרוש שם ולזרוע, ורק אין שם איסור ספיחי וכמו ש"כ הרמב"ם. ואיך כתב רש"י שכלשלאנתקדשה בקדושת עולי בבל מותר לחרוש ולזרוע בשמיטה.

וכן כתב רש"י (חולין ז ע"א) לעניין בית שאן ובנותיה: "הרבה כרכים כבשו עולי מצרים — קדשום בקדושת הארץ, ולא כבשום עולי בבל לקדשם בשניה, ולכך לא כבשום, דקסברי הואיל והותרו הותרו. דקדושה ראשונה בטלה, דכי קדשה יהושע לשעתה קדשה, ולא לעתיד לבא, כשגלו בימי נבוכדנצר ולא רצו להחזיר קדושתה, כדי שיהא מותר לחרוש ולזרוע שם בשביעית שאין נוהגת בחו"ל, ויסמכו עליהן עניים ליטול לקט שכחה ופיאה ומעשר עני, ובית שאן מהן הייתה" וכו', עכ"ל. ותמוה איך יענה רש"י על מה שכתב בביעית הנ"ל, לשבאזור עולי מצרים אכלאבל אצבעד. וזכורני שכבר עמד על תמיהה זו שבדברי רש"י בתשובות רבנו ישעיה הזקן מטר אניז"ל. וכנהמל"מ (ובהל' שמו"פ"ד ה"כ ז) עיי"ש. ויש לי שבאת דברי רש"י יולומר שלא על כל מה מקומות של עולי מצרים נאמרו כן במשנה בשביעית, כי אסבאזור אחד בלבד שהוא מכיבוש ועד הנהר ועד אמנה, ואין זה כולל את כל שטח עולי מצרים. והנהגם בדבריהם הרמב"ם ישחילוקי דעות. למרות שביד החזקה כתב שההיתר בגבול עולי מצרים הוא רק לענין ספיחי ומותרים באכילה הריבירו של משניות שם (מס' שביעית פ"ז מ"א) כתב: "ולעניין לא נאכל ולא נעבד, שאסור לנו עבודת הארץ ההיא, ואם תעבד ע"י אחר אסור לאכול ממה שתוציא. ושומר נאכל אבל לא נעבד, רוצה לומר שאינו מותר עבודתה ואם נעבדה יהיה כל הצומח בה נאכל בקדושת

שביעית. ושומר נאכל ונעבד, שמותרת עבודתה בשביעית והצומח בה יאכל בלא קדושת שביעית, אלא כמו שיאכלו פירות כל שנה, עכ"ל.

לדעת הרמב"ם חלה קדושת שמיטה על פירות בגבול עולי מצרים

נמצינו למדיסמדבריו בפירושה משניות שני יחידושים, ביחס לגבול עולי מצרים לעניין שמיטה.

א. שלא הספיחין בלבד מותרים באכילה, אלא גם הנזרע באיסור מותר.
ב. שבכל זאת יש על הפירות ועל הצומח בגבול עולי מצרים קדושת שביעית, ופירותיו נאכלים לפי דיני פירות שביעית.

וכבר עמד על שיטת הרמב"ם הזו במל"מ (הל' שמו"פ"ד הכ"ז) הנ"ל. וכתב שם: "ונראה דלרבינו כל מה שתוציא הארץ בכבוש מצרים אינו נאכל לאחר הביעור, בין מה שתוציא בהיתר כגון פירות האילן, או אם נעבדה בשביעית, דלרבינו פירוש כיבוש מצרים יש בו כל דין שביעית". אולם הר"ש (פירושו למס' שביעית הנ"ל) כתב נאכל ולא נעבד: "נאכל לאחר הביעור וקסבר קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא, ומ"מ לעניין עבודה החמירו דלא נעבד, ודוקא במחובר אבל בתלוש עושין כמו בסוריא דבסמוך. דאי לא תימא הכי א"כ ליתני ד' ארצות לשביעית, דיש לסוריא דין לעצמה", עכ"ל הר"ש. והמל"מ מסתפק לדעת הר"ש אם אין בכלל קדושת שביעית על אזור יוצאי מצרים ואפילו לפני זמן הביעור, או שמא רק לעניין ביעור אין בס' קדושת שביעית, ולא לעניין שאר קדושת שביעית של הפירות בשמיטה עצמה.

והנה לדעת הרמב"ם בפירושה משניות שרק לאיסורספיחין שהיא אמדרבנן אין קדושת הארץ על גבול עולי מצרים, אבל שאר דיני שביעית חלים גם על הפירות שבתחום עולי מצרים, וממילא ברור שהפירות הם הפקר בשנת השמיטה. אלא שאיסורה עבודה הוגם קדושתה שמיטה עלה פירות אינואלא מדרבנן, גם אם נאמר שבתחום עולי בבל שמיטה בזמן הזה דאורייתא, כמוש"כ מה"מ"מ לפיהרמב"ם (הל' שמו"פ"ט). ועי' באורשמוח (הל' שמו"פ"א אה"י). מ"מ בתחום עולי מצרים בודא אישהכל מדרבנן בעלמא, כדמשמע מדבריהרמב"ם (להדיא אה"ל ביהב"ח"פ"הט"ז) הנ"ל שכתב: "כיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית, שהרי אינה מן ארץ ישראל". וכ"כ הר"ש להדיא שם (שביעית פ"ו מ"א) ומ"מ לעניין עבודה החמירו דלא נעבד.

לפי זה התמוהים לכאורה דבריהרמב"ם (לה"ת רומות"פ"א אה"ה) הנ"ל, שכתב על תחום עולי מצרים: "והניחו אותם המקומות שהחזיקו בהם עולי מצרים ולא החזיקו בהם עולי בבל כשהיו, ולא פטרום מן התרומה והמעשרות כדי שיסמכו עליהם עניים

בשביעית". שאם נפרש את דברי הרמב"ם כפשוטם, יוצא שאין הפירות בשנת השמיטה הפקרת בתחום עלול למצרים, שהריחייבם בתרומות ומעשרות ואילו הפקר פטורים מתרו"מ, ועל פירות שמיטה יש פטור מיוחד מתרו"מ מטעם "והשביעית תשמטנה ונטשת" (שמות כג, יא) כדמפורש בפאה"פ (ומ"א) ובירושלמי (פאה"פ והל"ו), וברמב"ם (הל' מתנות עניים פ"ה ה"ה). ואם אינן הפקראין עליהם קדושת שביעית אפילו מדרבנן. שהרי גם הפקרת מדרבנן פטור מתרו"מ כדמפורש בירושלמי (פאה"פ והל"א), שאפילו הפקרת משום קנס פטור מתרו"מ, מטעם הפקר ב"ד הפקר, ויליף לה התם מחודש העיבור, ועיי"ש במפרשים ובפירוש הגר"א.

ובשלמא לרש"י ביבמות ובחולין הנ"ל, שכתבו שהתירו להם לחרוש ולזרוע בשביעית ויסמכו עליהם עניים לטיול לקטש כחופאה הומעשר עניניחא. שמכיוון שפטורה לארץ זולת עלול למצרים לגמרי מאיסור שמיטה חייב בה מדרבנן בתרו"מ, כמועמו ומואב ששנינו במס' ידים (פ"ד מ"ג) שחייבות במעשר עניב שביעית, שיהיו עניי ישראל נסמכים עליה. וכפירוש במס' חולין מאיריז"ל. אבל לדעת הרמב"ם אי אפשר לפרש כן, שהרי סובר שגם בתחום עלול למצרים חל קדושת שביעית על הפירות, והם הפקר וממילא פטורים מתרומות ומעשרות.

אמנם כבר פירשנו שיש טעם "ויכחזש לה מאיריא אפשר לה ולמהבנקל, שהרי היא לא אורתגזה משנת שביעית והיא אורתלע בודב שמיטה בתחום עלול למצרים אבל מ"מ באשר לפירות עצמן אפשר לפרש כהר"ש, ולומר שאין על הפירות קדושת שביעית כלל אפילו לפני העיבור, ולכן חייבם בתרו"מ כדי שישמכו עליהם עניים בשביעית. אבל להרמב"ם אי אפשר לפרש כן.

וראית ש כבר עמד על זה המל"מ (והל' שמו"פ דהכ"ז), הן על רש"י הנ"ל שהוא נגד המשנה בשביעית (פ"ו י"מ א) והן על דברי הרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ה) הנ"ל, והמל"מ הבין בברור שכוונת הרמב"ם היא שגבול עלול למצרים חייבם בתרו"מ בשמיטה, וחייבם לכך כדי שישמכו עליהם עניים בשביעית כמועמו ומואב, ותמה על כך המל"מ בעצמו.

הזיקה בין קדושת שמיטה על הפירות להפקרם

וחשבתי לפרש את דברי הרמב"ם בהל' תרומות הנ"ל, שכוונתו לומר שמכיון שלא פטרום מן התרומה והמעשרות, סימן שעדיין נשארה הארץ בקדושתה מדבריהם. לכן שמיטה הנהגתה מדברי הפירות היא הפקרת שמיטה, ובשמיטה הרי כתוב: "ואכלו אביני עמך" (שמות כג, יא) וכמו "שהרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ד הכ"ד, ועי' במל"מ בהל' שמו"י בפ"ד הנ"ל שם רוצה לפרש מעין זה את הגמ').

ברם פירוש זה קשה מכמה טעמים:

א. הלא בשביעית לפני הביעור בודא שיד הכלשון בפירות, עניים ועשירים אוכלים אותם בתורת הפקר, כמוש"כ הרמב"ם הנ"ל: "אלא יפקיר הכלויד הכלשון בכל מקום, שנאמר 'ואכלו אביוני עמך'. ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאין מן ההפקר". ומפורש במכילתא ופרשת משפטיספרשהכ: "כשהפירות מרובין הכלאוכלין, כשהפירות מועטין לך ולעבד ולאמתך. ר' יהודה בן בתירא אומר עד שלא הגיע שעת הביעור היו הכל מבערין אותה עניים ועשירים, הגיעה שעת הביעור מבערין אותה עניים ולא עשירים". ואנן קיי"ל כר' יוסי וירושלמי שביעית פ"ט ה"ו) ש"א אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור". והרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"א ה"ג) גורס אחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור, כמוש"כ בדברי ה"כ"מ. ונע"כ" פידענייסועשירים שוה בפירות שביעית, בין לפני הביעור בין לאחר הביעור. וא"כ למה כתוב בגמ' וברמב"ם כדשיסמכו עליהם עניים בשביעית, הלא אין הם מתנהל עניים דווקא. וקשה לפרש שמ"מכיון שגם עניים אוכלים, יש להם על מה לסמוך בשמיטה כפיאין אנו דואגים לעשירים כי אם לעניים.

ב. למה תלומצו שביעית בחיוב בתרו"מ, וכי חיוב שמיטה הנובע מכוח תרומות ומעשרות שבשאר השנים, ותלי תניא בדלא תניא?

ג. קשה שהרי הלשון הזה שנאמר בחגיגה (וגע"ב), ביבמות (וטזע"א) ובחולין (זע"א) נאמר גם במשנה הדין, ופ"דמ"גהנ"ל, לענין עמו ומאבהפטוריסמשביעית לגמרי ושם זה באלת טעם למה חייבים במעשר עני, ולא במעשר שני, והוא כדי שיהיו עניי ישראל נסמכות עליהם שביעית. וממילא מוכח שגם אותם כרכים שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, ג"כ הניחו סמאיסורשביעית וחייבים במעשר עני, לקט, שכחה ופאה, כדי שישמכו עליהם עניים שביעית. שהרי גמ' בחגיגה (וגע"ב) ביבמות (וטזע"א) שאמרו שמה טעם הרבה כרכים שכבשו עולי מצרים וכו', מביאה על הדין של עמו ומאבהפטוריסמעשר עני שביעית. משמע עד שניהם שווים לחיוב בתרו"מ ומעשר עני בשביעית.

ולדעת הרמב"ם לפיהנ"ל יוצאה היפך, שעמו ומאבהפטוריסמעשר עני שביעית הם הפכים. שעמו ומאבהפטוריסלגמרימהשביעית וחייבים במעשר עני שביעית כדי שישמכו עליהם עניים. ותחום עולי מצרים חייבים בשמיטה ופטוריסבשביעית מן התרומות והמעשרות, ורק בשאר שני שבוע חיבום בתרו"מ.

נוסח שונה בפירוש המשניות להרמב"ם לפי התרגום החדש והתשובות

והנההנוסחשכפירוש המשניות שלהרמב"ם שלפנינו בשביעית (פ"מ"א) אשר עליו מסתמך המל"מ בדבריו, ואשר נראית סתירה בין דבריו ביד החזקה לבין מש"כ בפירוש המשניות, אינה הנוסחה הנכונה בדבריהרמב"ם. וכבר עמד על כך הרמב"ם בעצמות שבות יתלת למידיר בינו אפרים וסיקל ובהוצ' מקיציר דמים), וכתב שם שדבריו הראשונים בפירוש המשניות הם של ר' יצחק בן גיאת ז"ל במאור, וחזר בו מזה הפירוש כדבריו בתשובה הנ"ל: "ועתה בזה הזמן כאשר הטבנו לראות ולדקדק בכל הלכה והלכה בחבורינו הגדול, נראה לנו פי' זאת המשנה ונתגלה טעמה בטעמיה דרבינו הקדוש ע"ה וכו'. ועל זה העיקר אמרה המשנה שכל מה שקדש עזרא בקדושה ב' והוא אשר החזיקו עולי בבל הספיחים שלו אסורים ועבודתו אסורה, והוא עניין אמרם לא נאכל ולא נעבד. וכל מה שהחזיקו עולי מצרים בקדושה ראשונה ממה שלא החזיקו עולי בבל והוא מאמנה עד נחל מצרים באורך וברוחב עד הגבול אשר קידש עזרא, והוא עד כזיב, כל זה הוא גרוע בקדושה, כי קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא, ולכן ספיחין שלו מותרים, עם היותו אסור בעבודה. והוא אומרם וכל שהחזיקו עולי מצרים ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד" וכו'. ואכן בפירוש המשניות שבכתב ביד החדש כפי שתורגם ע"י הרב קאפח הוא צאת מוסד הרב קוק, ישנה נוסחה אחרת בפירוש המשניות התואמת לגמרי את דברי הרמב"ם שבידהחזקה בתשובה הנ"ל. שכל אחרת מבררהרמב"ם שבפירוש המשניות בריש פ"מ שביעית את אסור ספיחין שהוא מדרבנן, הוא מפרש את דבריה המשנה (שביעית פ"מ"א) כל' שונו: "אמר כל מה שהחזיקו בו עולי בבל מארץ ישראל והוא שנתקדש קדושה שניה, אסור לאכול הספיחים הצומחים באותה הארץ ואסור לעבוד אותה הארץ בשביעית. ושאר ארץ ישראל שלא נתקדשה קדושה שניה מותר לאכול הספיחים הצומחים בה ואסור לעבוד אותה הארץ. וכל שזולת ארץ ישראל מותר בעבודה, וכן נאכל כל הצומח בה בלי שום אסור", עכ"ל הרמב"ם לפי הכת"י במהדורא ג' (עיי"ש בהערות הרב קאפח).

לפינוסחאותנטיזה שלהרמב"ם שבפירוש המשניות שישעליה גושפנקא שלהרמב"ם בתשובותיו שכתב שזהו הנוסחה הסופי שלו, וחזר בו מהשיטה הקודמת שלו בפירוש המשניות יוצא שאין כל ראייה מהרמב"ם שיש קדושת שביעית על הפירות בתחום עולי מצרים. אדרבה מסתבר לומר כהר"ש שמונהאמורבמשנה" נאכל אבל לא נעבד", משמע שאין בהסקדושת שביעית אינסחייביסביעורבמותכתבהמל"משכנצרידלהיות לדעת הר"ש והוא אהדין להרמב"ם שהוכחה היחידה של דעתו שקדושת שביעית על הפירות בתחום עולי מצרים, היא ממה שכתב בהרמב"ם בפירוש המשניות, כמו שמוכיח כן

המל"מהנ"ל. כימד בריוב"י דהחזקה"אין כלהוכחה לכך, אדרבה מכיוון שהספיחין מותרים שם, שמעמינה שאין עליהם, ולא על פירותה אילן קדושת שביעית ולגזרו שם אלא איסור עבודת הארץ בלבד. וכיוון שכך אינם הפקר בשמיטה, כי יתכן שהפקרה ואמכוח קדושת שמיטה שעלה פירות, ולכחייבם בתרומות ומעשרות בשמיטה משום שאינם הפקר.

ברם, יש לנו הוכחה שבכל זאת יש חיוב ביעור עלה פירות שגדלו בתחום כיבוש עולי מצרים, וש"משיש עליהם קדושת שביעית. שהרי כתב הרמב"ם (הל' שמו"י פ"ד הכ"ח): "עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם, וספיחי סוריא ועבר הירדן מותרין באכילה. לא יהיו ארצות אלו חמורין מארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים", עכ"ל. שמעמינה שעבר הירדן קדושתה פחותה מתחום כיבוש עולי מצרים כמוש"כ המל"מ שם, שמהרמב"ם משמע שעבר הירדן לא היה כלול בכיבוש עולי מצרים, שאם לא כן למה כתב שעבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם, ולא מהתורה כמו בכיבוש עולי מצרים. ובע"כ שנינו בשביעית (פ"ט מ"ב): "שלש ארצות לביעור, יהודה ועבר הירדן והגליל", וכן פסק הרמב"ם (הל' שמו"י פ"ז ה"ט).

אלמא שהביעור נוהג בעבר הירדן (אע"פ שקדושתה פחותה מגבול עולי מצרים בלבד בא"י גופה), ואם נוהג שם ביעור משום שקדושת שביעית חלה עלה פירות מעבר הירדן, כל שכן שקדושת שביעית חלה על אזור כיבוש עולי מצרים, שהרי הרמב"ם (שם פ"ד הכ"ח) בעצמו קבע על עבר הירדן וסוריא: "לא יהיו ארצות אלו חמורין מארץ ישראל, שהחזיקו בה עולי מצרים".

יוצא אפוא שתי הגלויה בשיטת הרמב"ם, לאחר שנתברר מדברי רבינו ברישה' תרומות שבתחום עולי מצרים אין קדושת שביעית על הפירות שלכן חייבם במעשרות, כדי שישמכתי להם עניינם בשביעית ועיי"שבמל"מ שהוכיח מדבריהם"ש ומהתוס' (יבמות ט"ז א) שבעבר הירדן ישנם שטחים שנכללו בתחום עולי מצרים. מה שאין כן לדעת הרמב"ם ממנו ברור שכל עבר הירדן לא נכלל בתחום עולי מצרים, לכן קדושתו פחותה מתחום עולי מצרים.

עבר הירדן לעניין ביעור פירות שמיטה

הפתרון לבעיה זו היא שיטת הרמב"ם במשנה שביעית (פ"ט מ"ב) הנ"ל. שהרי הרמב"ם בפירוש המשניות כתב: "ועבר הירדן נחלק לג' חלקים. שפלת לוד, והר שפלה של לוד, ומבית חורון עד הים". וכ"כ ביד החזקה (הל' שמו"י פ"ז ה"ט): "עבר הירדן כולו, שפלת לוד, והר שפלת לוד, ומבית חורון עם הים, ארץ אחת" עכ"ל. והנה ברור שלוד ובית חורון הם במרכזא"י מעבר לירדן מערבה, וכבר עמד על כך הכפתור

ופרח (פמ"ח) שכתב על דברי הרמב"ם: "ודע שאין זה עבר הירדן שהזכיר ז"ל בפ"ד שאמר עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם, וכ"כ להלן: ולוד מא"י הוא והוא על כרחיק מעבר הירדן מערבה, במס' מע"ש לוד מן המערב. א"כ לשון המשנה תוכיח שעבר הירדן הנזכר בעניין זה הוא מגוף ארץ ישראל, כמו גליל ויהודה, ועל דרך הר"מ גם שבין יהודה וגליל שם לו עבר הירדן", עכ"ל הכפתור ופירח. וכבר הביא פירוש חדש ומופלג אזה של הרמב"ם בתוספות רע"ק על המשנה שביעית פ"ט ה"ל, לאחר שהביא בשם הר"ת במוטד בעברה הירדן כבשועוליבבל, ואתהמל"מהנ"ל לבשסר"ש הביא הגרע"אמפתחעניניסלהגאוןהחיד"א, שמביא את דברי הכפתור ופירח, המעיד דעבר הירדן אינו עבר הירדן דסיחון ועוג, אלא האי עבר הירדן הוא מגוף א"י".

אמנם כברתמהעלה הרמב"ם סבכפתור ופירח עצמו מהתוספתא שביעית פ"ט ה"א (א) וכ"ה בירושלמי (שם פ"ט ה"ב): "איזה הר שבעבר הירדן, תני רשב"א אומר כגון הרי מכוור וגדור וכן כיוצא בהן ושפלתו חשבון וכל עריה אשר במישור דיבון ובמות בעל ובית בעל מעון, וכן כיוצא בהן", וכל אלו המקומות הם בעבר הירדן מזרחה ממנו. מ"מברור שהרמב"ם אישלושיטהאחרת בזאת המשנה, הן בפירושה משניו של ויהוה בידהחזקה, שעברה הירדן לענייניו בעורה הוא"י בגדה המערבית של הירדן ונמצאים דבריו מדויקים מאד. שבאמת אין עברה הירדן כלול לכיבושועוליבבל, ואין קדושתה למעלה מתחום כיבושועולימצרים. כמוש"כ הרמב"ם (סוה"ל שמו"י פ"ד ה"ו-ה"ז) ה"ל. ואין בהקדושתפירותבשביעית כלל, לאלענייןאכילהולאלענייניבעור, כיאיןוהג בהביעוראיןפירותיההפקרבשנתהשמיטה, כמושמשמעלעניינתחוםעולימצרים (הל'תרומות פ"א ה"ה-ה"ז) ה"ל. ורקאיסורעבודהבשמיטהנוהגבהמדבריהם, והיתר ספיחין בתחום עולימצרים, ובעברה הירדן וסורי אמוכיחיסל ארקעלעצמם, כיאם גסעלתחוםעולימצרים שאינעלהפירותקדושתשביעית כלל, בניגודלשיטתהמל"מ בזה.

כל זה מתאפשר רק לאור זה שהוכחנו מתשובת הרמב"ם ה"ל, שחזר בו ממה שפירש מעיקרא בפירושו לעניינתחוםעולימצרים, דנאכל אבללאנעבד, היינו שפירותיהנאכלין בקדושתשביעית. וגם הוא הולך לשיטתו שפרש שעברה הירדן הכתוב לענייניו ג' ארצות לביעור, אינו עברה הירדן מזרחה, כיאם עברה הירדן מערבה שהוא במרכזה ארץ, מסביב ללוד וביתחורון. אבל עברה הירדן מזרחה אין קדושת שביעית עלהפירות וממילא איננהפקר, ולכחייב סבתו ומעשירותבשביעית. כל זה ברור לדעת הרמב"ם.

השפעת שחרור צה"ל על קדושת גבול עולי מצרים

כעת לאחר שנתבררה ההבדלים בין אזור עולי בבל, שנתקדש לשעת הולדתו לבוא לכל דבר, לבין אזור עולי מצרים שלא נתקדש לעתיד לבוא, בכל הנוגע לעבודת הארץ לדעת רש"י וסיעתו, או שאין על הפירות קדושת שמיטה, ואין עליהם מצוות ביטוי עוראניס הפקר בשנת השמיטה. עלינו לחזור לנושאה עיקרי של מאמר זה, מה דינם של שטחים אלו של עולי מצרים כיום לאחר שחרורם ע"י צה"ל. האם חזרו לקדושתם הראשונה ודינם כיום כמו אזור עולי בבל, אם מדאורייתא או מדרבנן, או שמא אין בכיבוש שלנו כדי לקדש מחדש את הארץ שקדושתה הופקעה בחורבן בבל?

הדבר תלוי בשאלה אם הכיבוש של צה"ל נחשב לפיהלכה ככיבוש רבים, שאזהארך מתקדשתמאליה כמו שנראה מדברי הרדב"ז על הרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ה), שכתב על כיבוש יהושע שהייתה לשעת הולדתו לבוא. ונראה לדעתו לפי שלא קדשוה בפה, אלא בימי עזרא קדשוה בפה. משמע מדבריו שקדושת הארץ הבהבכה כיבוש עצמו אינה קדושה עולמית ומשבטל את קדושתה אבל קדושתה יחד עם הכיבוש, היא קדושה עולמית. ואע"פ שמהכ"מ (הל' בית הבחירה פ"ז ה"ט) זל אמר שמעכ, אלא סובר שהעדיפות שלה קדושה שבימי עזרא לא הייתה בגלל קדושה פה, שלא הייתה בימי יהושע בננון. אלא שקדושה הבהבכה מחזקה עדיפה על קדושה הבהבכה כיבוש. משמע כל זאת מדברי שני הסכאחד לא היו מקוים לקדושת פה. ואז גם כיבושו של צה"ל כיום, אם היה זה כיבוש רבים היה בכוחו לקדש מחדש את האזורים של עולי מצרים, שקדושתן הופקעה בהבטל הכיבוש הראשון, כמו שכתב הרמב"ם (הל' תרומות והל' ביהב"ח הנ"ל).

האם קדושת הארץ בכיבוש רבים באה מאליה

אולם יש לומר שאין הדברים הללו אמורים שקדושתהארץ חלה מאליה, אלא בכיבוש ולא בחזקה. אע"פ שחזקה עדיפה לדעת הרמב"ם, אין עדיפות זו אלא כשמקדשים את הארץ יחד עם החזקה, אע"פ שלא נראה כן מלשון הרמב"ם (הל' בית הבחירה הנ"ל) שכתב: "וכיון שעלה עזרא וקדשה, לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה". משמע שאין הבדל מעשי בין נוהל הקידוש ע"י כיבוש לבין חזקה, ששניהם שווים מבחינת הנוהל בפה או ממילא, וההבדל ביניהם הוא רק באורך זמן תוקפה של הקדושה. שקדושה הבהבכה מכוח כיבוש אינה אלא לשעתה כל זמן שהכיבוש קיים, אבל קדושה הבהבכה בכח חזקה היא גם לעתיד לבוא.

ברם, מהתוס' (ויבמותפנע"ב) ד"ה "ירוש" משמע לכאורה שקדושת הארץ אינה באה ממילא, אלא יש לקדש אותה בפועל ואפשר שלא לקדש אותה. אבל מ"מ אין משסראי העלנוה להקדושה אסזה בפהאוממילא, כיגסאסהקדושהבאה ממילא בכוחה כיבוש כשיטת הרדב"ז, ברור שכל שאין העם מעוניין בהקדשת הארץ אין קדושתה כיבוש חלה בעל כרחם. וזהו מה שכתבו בתוס' (שם): "וכמו שהניחו במקצת, היו רשאים להניח הרבה יותר, או שמא הכל אם היו רוצים, ואע"פ כן חייבו עצמן מאליהן וקדשו, וכיון שקדשו קדשה מן התורה", עכ"ל התוס'.

לפי שיטה זו שקדושת הארץ באה מאליה אסיהקדושהלפירצוהעם, נשאלת רק השאלה האם הכיבוש של צה"ל נחשב כיבוש רבים מבחינת ההלכה, כיהריכתב הרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ב): "ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא בארצות שכיבושן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל, וזהו הנקרא כיבוש רבים" וכו'. והבעיה היא כיון שאין לנו מלך ולא נביא, שמא אין הכיבוש ברתוקף מבחינת ההלכה לעניין קדושת הארץ הבאה מכח כיבוש רבים.

בכל מקום שצריכים רוב ישראל אין הולכים אלא אחר יושבי א"י

כמוכנתעוררתהבעיה שלרוב ישראל, האם צריכים לדעת הרמב"ם סרובהעם כוללה יהודים בגולה, או שמא מספיק רוב אלוש בא"י, כמו ש מציינו במס' הוריות ג' ע"א): "אמר רב אסי ובהוראה הלך אחרי רוב יושבי ארץ ישראל". וכן פסק הרמב"ם (הל' שגגות פי"ג ה"ב): "ואין משגיחין על יושבי חוצה לארץ, שאין קרוי קהל אלא בני ארץ ישראל". ומכיון שהגמ' (שם) לומדת זאת מה מקרא של חנוכת המקדש אצל שלמה: "ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים" (מלכים א' ה, סה) וגו', שמע מינה הני הוא דאיקרי קהל אבל הנך לא איקרי קהל". ובירושלמי (הוריות פ"א ה"ב) למדו מזה: "לראייה הילכו מלבוא חמת עד נחל מצרים", ובין שהכוונה היא ג"כ להוראה של בי"ד הגדול או של ראייה ממש כמו שפירשוהמפרשים, ישללמודמזה שבכל מקום שזקוקים לרוב ישראל, אין הולכין אלא אחר בני ארץ ישראל, ואין משגיחין על יושבי חו"ל, כמו שכתב הרמב"ם סלעניין הוראה. וכיון שמלחמות צה"ל היו על דעת רוב יושבי ארץ ישראל נקרא זה כיבוש רבים.

כל ממשלה או שלטון יהודי השולט על דעת רוב ישראל מקבלים סמכות של מלך

באשר לבעיית המלך שהזכירה הרמב"ם בריש הל' תרומות (פ"א ה"ב) שהיא תנאי למלחמה ולכיבוש רבים, הנה בהל' מלכים (פ"ה ה"ו) כתב הרמב"ם: "כל הארצות שכובשין ישראל במלך עפ"י בית דין, הרי זה כבוש רבים והרי היא כא"י שכבש יהושע לכל דבר, והוא שכבשו אחר כבוש כל א"י האמורה בתורה". הרי לנו תנאי נוסף, שזה יהיה על פי בית דין שהוא בודאי ב"ד הגדול.

וישלו מרשבה לכותת תרומות מדברה הרמב"ם במלחמת מצוה והיינו בכיבוש א"י עצמה שאז אין צורך בב"ד הגדול כמבואר ברמב"ם (שם שם ה"ב): "מלחמת מצוה אינו

צריך ליטול בה רשות בית דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת". אבל בהל' מלכים (שם ה"ו) מדברה הרמב"ם שכשכובש ארצות מחוץ לגבול ישראל והוא אמסתמך על הפסוק בסוף עקב: "כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה" (דברים יא, כד) — ודרשו שם בספרי (פיסקא נא): "הרי שכבשו חו"ל מנין שמצוות נהגות שם" וכו'. לכן מזכיר שם הרמב"ם "עפ"י ב"ד" כמו ששנינו בריש סנהדרין (פ"א מ"ה): "ואין מוציאין למלחמת הרשות אלא עפ"י ב"ד של ע"א". וכן פסק הרמב"ם בהל' מלכים (פ"ה ה"ב) הנ"ל. ובנידון דין מדובר בתוך גבול א"י המובטחת ושהייתה בגבול עולמי צרים, בוודאיש אין צורך לרשות ב"ד הגדול כל דילשחררה שלישית אבל למלך משמע צריך גם במלחמת מצוה.

אבל כבר נתבאר אצלנו עפ"י המקורות שלעניין זה אין צורך במלך ממש, אלא כל ממשלה שלטת לפירצונה עם זוכה לזכות מלכות בכל הנוגע לייצוג העם מעין זה, שהיא רשאית לצאת למלחמה, וכלמה שנכבש על ידה נחשב מבחינת ההלכה ככיבוש רבים, מאחר שזה על דעת כל ישראל, והיא שלטת בכוח העם היושב בציון. וכמשמע מדברי החזון איש צ"ל בסוף מס' עירובין (ליקוטי סק"ב סי' יז) שכתב לעניין ד' דברים שפטרו במחנה היוצא למלחמה: "דאין בין מחנה אלא במלחמת כל ישראל ע"פ מלך ושופט שבדור או עפ"י סנהדרין במלחמת רשות", משמע שגם שופט סגן במלחמת מצוה. אלא שיש עוד לברר את סוגי מלחמת מצוה והל' דעת הרמב"ם "סאיכ"מ לזה.

2. הערת עורך: עיין בספר משנת המדינה במאמר "דינא דמלכותא בישראל" (עמ' 75) וכן במשיב מלחמה ח"ג (עמ' רעז מהדורה ישנה).

וכבר קבע מרן הגר"א הקוק"צ ל"ב בספרו "משפט כהן" (סי' קמד) שמלך הנזכר בהלכות אלבורמב"ס ובתלמוד, אינה כוונה למלך ממשי אלא לכל שלטון חוקי ע"י התורה השולט בגנינוני ממשלה על דעת הצבור והעם, מקבל את כל אותה סמכות של מלך בישראל, בכל הנוגע להנהגת העם בארצו. לכן דינה של מלחמה זו כדין מלחמת מצוה, וכיבושיו של צה"ל באזורי א"י המובטח תנידינונים כדין כיבוש רבים. ויוצא שכל האזורים שהיו כלולים בקדושה ראשונה בגבול עולי מצרים, אע"פ שלא היו בגבול עולי בבל והופקעה קדושתה ארץ בחורבן בבל, חזרה כעת קדושתה עם שחרור הארץ מחדש ע"י צה"ל. ולשיטת הפוסקים הסוברים שהכיבוש של ביסעצמו אורסל קידושה ארץ ואינן ארץ לקידוש מיוחד בפה ע"י ב"ד אהמלך. דינה כיום של א"י כולה הייתה כלולה בגבול עולי מצרים, כדין האזור של עולי בבל לפני שקדושתה מן התורה.

הממשל הצבאי על האזורים המשוחררים מעכבים את חידוש קדושת הארץ בגבול עולי מצרים

ברם, כל זה בתנאי שכיבושו של צה"ל במלחמת ששת הימים היה על מנת לשחרר את הארץ מידי האויב, ולהשאיר בה דינו. שאז לפי הרמב"ם, דיו בכיבוש עצמו כדי לחזור ולקדש את גבול עולי מצרים, ולהחיל עליה את דינה וקדושתה של תחום עולי בבל, לכל המצוות התלויות בארץ. אבל מכיון שהאזורים החדשים מוחזקים בידינו תחת ממשל צבאי, ועפ"י האמנה הבינלאומית ביחס לשטחים מוחזקים, שמא אין בכוח כיבוש זה לקדש את הארץ כמו כיבוש רבים על דעת ישראל. והראיה לכך היא שאין מחילים על אזורים אלו את החוק של מדינת ישראל, אלא חיים עדיין לפי החוקים של מדינות האויב ששלטו עליהם לפני מלחמת ששת הימים.¹

ומכיון שהתנאי לקידוש הארץ הוא שיהיה "כיבוש רבים", וכיבוש רבים הוא רק אם נעשה ע"י מלך ישראל (או מלכות ישראל כנ"ל) "מדעת רוב ישראל", כמו שקבע הרמב"ם בהל' תרומות, הריהו דבר תלוי בדעת רוב ישראל לבא"י בהחלטתם. שאם הסכימו לכבוש ולשחרר את השטח עבור ישראל, והוא נכבש לפי הסדר של התורה, חלה עליו קדושת א"י לכל דבר. אבל אם לא הייתה דעת רוב ישראל

1. הערת עורך: עיין בספר משנת המדינה במאמר בעית השמיטה בהתנחלויות (ביהודה שומרון וחבל עזה) (עמ' 281), שם דן מרן המחבר זצ"ל בנושא זה.

לשחרר את השטח עבורנו, כי אם להחזיק ולנהל אותו, ולא לספח אותו לא"י המוחזקת בידינו, אין בכוח הכיבוש הזה לקדש את השטח המשוחרר. לכן ברור שהאזורים המשוחררים ע"י צה"ל במדה שהם בתוך גבול עולי מצרים, ואינם כלולים בגבול עולי בבל, תלויה קדושתם המחודשת לעניינתחולת חובת המצוות התלויות בארץ עליהם, בנו. דהיינו ברוב העם היושב בארץ וכי אין הולכים בזה אחר יושבי חו"ל כנ"ל). ואין הדבר תלוי רק בזמן הכיבוש, אלא בכל עת אשר החלטה כזאת תבוא מצד הממשלה על דעת העם, תתקדש הארץ מחדש בגבול עולי מצרים, בכוח החזקה של נושאי איותריעילה מאשר כוח כיבוש. חזקה זו יכולה להתבצע "התנחלות יהודית באזורים המשוחררים, שכוחה עדיף לעניין קדושת המקום מאשר כיבוש, כמוש"כ הרמב"ם והל' תרומות פ"א ה"ו, והל' ביהב"ח פ"ז הט"ז הנ"ל, שקדושה הבאה ע"י כיבוש אינה אלא לשעתה ולא לעתיד לבוא, וקדושה הבאה מכוח חזקה היתה נתחלת שאחריה, קדשה לשעתה ולעתיד לבוא כמו קדושת עזרא בגבול עולי בבל.

לכן, אע"פ שבזמן שחרורו של צה"ל את האזורים שמחוץ לגבול עולי בבל ובתוך גבול עולי מצרים, לאנתקדשוממילא, משום שלא הוחלעליה חוקה מדינה כי אם חוקה מממשל הצבאי, יכולה החזקה היתה נתחלת שתבוא אחרי כן ואם תהיה על דעת רוב ישראל שבארץ) ותחיל את קדושת א"י על כל השטחים המשוחררים. זוהי השקפת הרמב"ם וסיעתו בנושא זה.

הרב אריה שטרן

קדושת ארץ ישראל בימים ההם ובזמן הזה

א. קדושה ראשונה ושניה

במסכת יבמות (פ"ב) ובמסכת נידה (מ"ב) מובאת הברייתא דסדר עולם,
וז"ל הגמ' (יבמות ש"ס):

אלא לרבי יוחנן קשיא! הא מני? רבנן היא, ואנא דאמרי כרבי יוסי;
דתניא בסדר עולם: אשר ירשו אבותיך וירשתה — ירושה ראשונה ושניה
יש להן, ושלישית אין להן, וא"ר יוחנן: מאן תנא סדר עולם? רבי יוסי.
רש"י מפרש שירוש הירושנה היא שליח ושושנה בימי עזרא, כלומר שבגלות
ראשונה בטלה קדושתה ארץ והוצרכו לקדשה בשנית, אבל לעתיד לבוא לא יצטרכו
לחזור ולקדשה משום שלא נתבטלה קדושת הארץ בגלות השניה ו"שלישית אין
להם".

הנושא הזה מובא בגמרא לענין ברורה חיוב בתרומה בזמן הזה, ועל כן נאמר
שכיון שהקדושה לא בטלה, מתבקשת המסקנה שחיובת התרומה מדאורייתא. שתי
הירושות הידועות לנהון כאמור ירושתיה ושעירוש תעזרא, וכבר עמד על כך שיש
הבדלים גדולים ביניהן:

1. בזמניה הושעה ייתחמה גדולה של כל ישראל על כל כיבושה ארץ אף שהתנחלות
הייתה כוללת מקיפה, ולעומתה הירוש השביעי עזרא לא היה צורך בתמלחמה

אלא ע"י עליה והתיישבות על הארץ בהסכמת השליט – כורש מלך פרס.
2. הירושה השנייה לא הייתה בהמונעם אלא ע"י חלק קטן מן העם שעלה לארץ
עם עזרא ועוד קודם עם זרובבל.
נאמר ברמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ה):²

כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו בטלו קדושתן,
שקדושה ראשונה לפי שהייתה מפני הכיבוש בלבד קדושה לשעתה ולא
קדושה לעתיד לבוא, כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה
קדושה שנייה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא...
בדבריו אלו הרמב"ם מחלק בין אותן שתי ירושות ומסביר שההבדל אינו אלא
שגרמולתוצאה שקדושה ראשונה בטלה וישלש אולם לבד
הרמב"ם שתי שאלות:

1. לכאורה אף כיבוש שהיה עשה הייתה החזקה לאחר הכיבוש שכהחזיקו והתיישבו
בארץ, מה א"כ ההבדל בין ירושה ראשונה לבין ירושה שנייה?
2. לא מובן מיהו הכריח את הרמב"ם להסביר את החילוק בין שתי הירושות בעוד
שממשמעו עתה גמרא יתלה בין פשטו שהכל מבוסס על גזירת הכתוב, כדברי
הגמ' (שם): "אשר ירשו אבותיך וירשתה – ירושה ראשונה ושנייה יש להן,
ושלישית אין להן... דהיינו שהירושה האחת תבטל והשנייה תישאר לעולם.

להלן נתייחס בעיקר לשאלה השנייה (ע"פ פרק ב), אך לפני כן נקדים בירור נוסף
בדבר הרמב"ם מבואר ברמב"ם (שם) "בבב קשר לירושתה ארץ קדושתה שתהא ע"י
מלך ישראל או נביא ומדעת רוב ישראל, ותנאי זה באלה גביל ולקבוע את הכלל
שכיבוש יחיד אינו כיבוש, וז"ל הרמב"ם:

ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא בארצות שכיבשן מלך ישראל או נביא
מדעת רוב ישראל וזהו הנקרא כיבוש רבים, אבל יחיד מישראל או משפחה
או שבט שהלכו וכבשו לעצמן מקום אפילו מן הארץ שניתנה לאברהם אינו
נקרא א"י כדי שיהגו בו כל המצוות...

ולכאורה הגמרא (נדה מז"ע"א) מתייחסת לקדושה שנייה ואומרת: "וכי אסקינהו
עזרא לאכולהו סליק", וכבר התוספות ד"ה לא) דנו בשאלה איך מועילה קדושה שנייה

2. ועי' גם ברמב"ם (הל' בית הבחירה פ"ו הט"ז).

לחייב בצוותה תלויות בארץ אורייטא, בהבשעה שלא היה שרוב ישראל, ובעצם גם לא היה מלך בישראל.

התוספות עצמם דנים בשאלת החיוב בצוותה היו בלמד אורייטא, ומסבירים שמקצת כלה שבטיים עלו, ובדבריהם רמב"ן בתחילת מסכת מגילה כתב שעוד לפני עליית עזרא אכברה היו רוב ישראל בארץ ישראל. לגבי החיוב שלה היו בלש צריך שיהיו כליושביה עליה, ניתן לומר שבמשך כל תקופת בית שני זכו גם לכלול אודווקא בזמן עזרא. בדברים אלונים ליישב גם את התנאי הנזכר ברמב"ם שההקדשה צריכה להיות מדעת רוב ישראל, ואף שבזמן עזרא לא היה רוב ישראל "מלאחר מכה גיעו רוב ישראל. לית כונן שעיקרו של התנאי הוא אבמה שההקדשה מדעת רוב ישראל הנמצאים בארץ, ולא אכפת לן שרוב עם ישראל נמצא בגלות.

בדרך אחרת כותב בעל קרית ספר שבפעם הקדושה השנייה לא הייתה חדשה לגמרי, ובעיקרה היא תולדתה של הקדושה הראשונה שהתבטלה מכוח גזירתה כתוב, וחזרה שוב בזמן עזרא בכל המקומות שהחזיקו בשיבתם בארץ. לפי זה אין צורך שיהיו רוב ישראל לבעת שקידש עזרא אשכנה קדושה שנייה היא מה שכהן הראשונה. ביאור זה נראה מתאים למה שאמר רוב בירושלמי (שביעית פ"ה א"א) על הפסוק "והטיבך מאבותיך" (דברים ל, ה) שיש לקדושה בזמן בית שני מעלות על הקדושה הראשונה שכמה תנאים שהוצרכו להם בראשונה לא היו צריכים להיות בשנייה³. ייתכן גם שהקדושה בזמן עזרא מבוססת על גזירת הכתוב וזה מקור תוקפה למרות כלה חסרונות שהיו בה, וכך למדנו במסכת ערכין ולבע"ב על הפסוק בנחמיה (ח, יז): "ויעשו בני ישראל הגולה השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות כי לא עשו מימייהו שעבנו... וע"כ אומר רמב"ם "דקדושה הראשונה בטלה: מקיש ביאתם בימיהו עזרא לביאתם בימיהו שעמה ביאתם בימיהו שעמו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה. ערי חומה, אף ביאתן בימיהו עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה.

3. ז"ל הירושלמי: "הקיש ביאתן בימיהו עזרא לביאתן בימיהו שעמה מה ביאתן בימיהו שעמה פטורין היו ונתחייבו אף ביאתן בימיהו עזרא פטורין היו ונתחייבו ממה נתחייבו רבי יוסי בר חנינה אמר מדבר תורה נתחייבו הדא הוא דכתיב והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה הקיש ירושתך לירשת אבותיך מה ירושת אבותיך מדבר תורה אף ירושתך מדבר תורה והטיבך והרבך מאבותיך אבותיך פטורין היו ונתחייבו ואתם פטורין הייתם ונתחייבתם אבותיך לא היה עליהם עול מלכות ואתם אף על פי שיש עליכם עול מלכו' אבותיכם לא נתחייבו אלא לאחר ארבע עשרה שנה שבע שכיבשו ושבוע שחילקו אבל אתם כיון שנכנסתם נתחייבתם אבותיך לא נתחייבו עד שעה שקנו כולה אבל אתם ראשון ראשון קונה ומתחייב...".

ב. שיטת הרמב"ם לגבי החיוב בתרומה

כאמור מפשטות לשון הגמרא יוצא שממה שאומרים שקדושה שניה קדשה לעתיד לבוא, מתקבלת ההלכה שתרומה בזמן הזה דאורייתא. לאור זה ידועה הקושיה על שיטת הרמב"ם שמחד פסק שהקדושה השניה קדשה לעתיד לבוא, ובכל זאת כותב הרמב"ם (פ"א ה"ז) שהתרומה בזמן הזה היא אפילו בימי עזרא, אינה מהתורה אלא מדרבנן. וז"ל הרמב"ם:

התרומה בזמן הזה ואפילו במקום שהחזיקו עולי בבל ואפילו בימי עזרא אינה מן התורה אלא מדבריהן שאין לך תרומה של תורה אלא בא"י בלבד, ובזמן שכל ישראל שם שנאמר כי תבואו ביאת כולכם כשהיו בירושה ראשונה וכמו שהן עתידין לחזור בירושה שלישית, לא כשהיו בירושה שנייה שהייתה בימי עזרא שהייתה ביאת מקצתן ולפיכך לא חייבה אותן מן התורה...

וע"כ משיג הראב"ד:

התרומה בזמן הזה וכו' עד שהן עתידין לחזור בירושה שלישית. א"א לא כיון להלכה יפה דהא קי"ל כרבי יוחנן דאמר ביבמות תרומה בזמן הזה דאורייתא והוא עצמו נראה שכך כתב בתחלת הספר ואי איתא להא מילתא בחלה הוא דאיתא.

לדעת הכסף משנה גם אם נכון הדבר שקדושה שניה קדשה לעתיד לבוא, אין היא מחייבת כדבר המובן מאליו בכל המצוות התלויות בארץ, כמו למשל בתרומה שהוקשה לחלה שנאמר בה הגדר של ביאת כולכם. מרן הרב קוק זצ"ל במבוא לשבת הארץ (אות ח, הוצ' מכון התורה והארץ עמ' 131) מדייק בלשון הרמב"ם שמדבר על ירושה שלישית, ולפי זה יוצא שאינו פוסק כשיטת רבי יוסף בר יצחק אדסדרעולם, אלא כחכמים שסוברים שיש להם קדושה שלישית, ואף קדושה שניה בטלה.

לאור הנ"ל יש ליישב את השאלה השנייה (ולעיל פרק א), מדוע טורח הרמב"ם להסביר את ההבדלים בין הקדושות בעוד שלפירבי יוסי הכל מבוסס על גזירת הכתוב. מסתבר אסכך, שהרמב"ם סובר כחכמים שחולקים על רבי יוסף בר יוסף שכתב שהקדושה שניה הייתה באמת נחותה בדרגתה מן הקדושה הראשונה. שכן היא קיימת מכוח החזקה ולא מכוח הפסוק שירושה שלישית — אין להם.

עם זאת אף הם מודים שהייתה קדושה ואולם חולשתה היא גם מקור לחוזקה. קדושה ראשונה הייתה מחמת הכיבוש וקדושה שנייה הייתה רק מחמת החזקה. לכן היא אינה בטלה ונשארה אף לעתיד לבוא.

מדברי מרן הרב קוק עצמו, נראה שמסתפק במהות קדושה זו אם היא דאורייתא או רק מדרבנן, אך מעיון בדבריה הרמב"ם נראה שהקדושה השנייה היא מדאורייתא ואולם אינה מחייבת במצוות התלויות בארץ מדאורייתא. במה מתבטאת א"כ העובדה שקדושה שנייה מדאורייתא היא? מסתבר שאלמלא הקדושה הזו לא היה שייך לחייב במצוות התלויות בארץ כלל אף לא מדרבנן. ייתכן גם שיש משמעות לקדושה מדאורייתא בלי החיוב במצוות, מצד עצם הסגולה או מצד הלכות טומאה, האיסור לצאת מהארץ והמצווה להתיישב בה.

ג. הדין בסוריא וכיבוש יחיד

הגמ' (גיטין ח ע"א) דנה במעמדה של סוריא ועניין קדושת הארץ ומצוותיה, ותולה את השאלה במחלוקת אם כיבוש יחיד שמייה כיבוש או לאו שמייה כיבוש. בדברי הראשונים מצאנו לכך שני פירושים עיקריים:

רש"י מפרש דברים כפשוטם, שסוריא נכבשה ע"י דוד בכיבוש יחיד לפי שלא היו כל ישראל ביחד ודוד מצדו כבשה לצרכו.

התוספות (ד"ה הכיבוש) מביאים את דברי הספרים כיבוש לא נחשב מפני שהיה צריך לכבוש תחילה את כל הארץ עצמה.

הרמב"ם (נ"ע) (דברים יא, כד) מחבר לכאורה את שני הפירושים יחד. הוא כותב בתחילה כלשון הספרים (ותוס') ומוסיף את הטעם השני שדוד כבש את סוריא ברצון נפשו, ושלא שאל באורים ותומים ולא נמלך בסנהדרין (רש"י). ויש לבאר לדבריו שהטעם השני הנאמר על ידו (דוד כבש ברצון נפשו ולא שאל באורים ותומים וכו') שזוהי ההגדרה של כיבוש יחיד. דברי הספרים באים כנראה להסביר כיצד קרה הדבר שדוד המלך עסק בכיבוש לצורך עצמו, והרי זה מפני שלא נמלך בסנהדרין, שאילו היה מתייעץ, היו אומרים לו שלא לצאת למלחמה על סוריא לפני שכובש את כל הארץ.

ויש לדון האם קיימת אפשרות של כיבוש יחיד בארץ ישראל עצמה, שכן לפי הטעם המבוסס על הספרים יוצא שהגדרה זו שייך רק בשטחים שמחוץ לגבולות הארץ המובטחת, בעוד שלפי הטעם של רש"י יש לגדר הזה קיום, לכאורה גם בתוך הארץ, כשיש כיבוש שאינו מטעם הכלל ולמענו.

התוספות בעבודה זרה (כאע"ד"ה כיבוש) דנים בשאלה זו ומביאים כדוגמא את כיבושיאיר בן מנשה ונובחשית כן שאינם נחשבים לכיבוש רבים מן הטעם הזה. מלבד התוספות, דנים בכך גם הריטב"א והמאירי (ע"ש) והסנוטים לכלול את הכיבושים האלה בכלל כיבוש הרבים אף על פי שלא היו בהתייעצות עם הסנהדרין ואורים ותומים, כיייתכוש בכל אופן והסנהדרין דעת רוב ישראל. בדברי הרמב"ם (ה"ל' תרומו' פ"א ה"ב-ה"ג) נמצאים שניהם טעמים המבוארים להגדרת כיבוש יחיד, ומפורש בדבריו, שיש מציאות של כיבוש יחיד אף בתוך ארץ ישראל עצמה. לגבי הזמן הזה עולה בפשטות מן הגמרא שאם כיבוש יחיד שמה כיבוש אזי סוריא חייבת בכל המצוות ואין כאן ביטול כמו בכל הארץ שקדושה ראשונה בטלה. ולכאורה מדוע יש לכיבוש יחיד יתרון על פני קדושה ראשונה שבטלה מחמת שגויים כבשו את ארץ ישראל?

כמו כן גם אם כיבוש יחיד לאו שמה כיבוש, יש לשאול מדוע נשארו בסוריא כל החיובים מדרבנן כבתחילה למרות שהכיבוש בטל?

בעל כורחנו, שיש לכיבוש יחיד יתרון על כיבוש הרבים, וחולשתו היא מקור חזקו, שכן בעוד שהכיבוש של הרבים מבטא את הקדושה הבהמה המציאות של מלכות ישראל בארץ ישראל, זו שייכת רק כשהיא קיימת בפועל. לעומת זאת, הכיבוש של היחיד מבטא את הקדושה הבהמה הקניין הממוני שנעשה בארץ וזה אינו בטל לעולם. הבעלות שלהם עלה ארץ אינה נרשמת בספרי הקניין אבל בעלות היחיד נרשמת, ונמצאת זודומה לכוחה חזקה שהחזיקו בזמן עזרא ברשות המלכות — חזקה שהיה לה ערך נמוך כמו ערך ממוני, אבל נשארה לעולם. חידוש נוסף מתחדש כאן בזמן שיש כיבוש רבים כתיקונו, הרי זה נותן כוח של קדושה גדולה כל כך, ולא שייך לדבר אז על קדושה קטנה שתבוא במקביל על ידי הקניינים הממוניים של היחידים.

יש לדון גם בהקשר למקומות אחרים שנכבשו בכיבוש יחיד, האם בכולם קיימת ההלכה כמו בסוריא שיש בהם חיוב במצוות התלויות בארץ מדרבנן, גם למאן דאמר כיבוש יחיד לאו שמה כיבוש, או שמא נאמר שזוהי גזרה מיוחדת לסוריא. בגמרא עצמה לא מצאנו גזירה זו אלא בהקשר לסוריא, ולכן נראה שהייתה גזירה מיוחדת על סוריא כמו שכותב הרמב"ם (הל' שמי' פ"ד הכ"ז) לגבי החיוב של סוריא בשיעור גזרו עליה כדי שלא יניחו את ארץ ישראל וישתקעו בה, וזו סברא שמקורה מהירושלמי כמובא בכסף משנה (שם).

ד. הדין בשטחי א"י ומחוצה לה שנכבשו ע"י צה"ל

עלינו לבחון את מה שהתחדש בתקופתנו לאחר שזכינו בעזרת השם לכבוש חלקים נרחבים מן הארץ ולקיימם תחת שלטוננו.

לכאורה יכולנו לומר שהדין שלהם הוא של כיבוש יחיד, וממילא אין עליהם שום חיוב חדש יותר ממה שחל עליהם בקדושה שניה, ואולם כבר התבאר שיש מחלוקת בין הראשונים אם הגדר הזה של כיבוש יחיד שייך גם בתוך גבולות הארץ.

כאמור דעת הרמב"ם היא שיש גדר של כיבוש יחיד גם בתוך הארץ שניתנה לאברהם כלשוננו בהלכות תרומות פ"א ה"ב, אולם חלוקים עליה התוספות הריטב"א והמאירי בחידושיהם (ע"ז כא ע"א) ונוטים לומר שבתוך ארץ ישראל אין זה נקרא כיבוש יחיד, וכך הם כותבים בהקשר לשטחים שנכבשו על ידי יאיר בן מנשה ונובח.

ברם, יש לנו יותר לומר שהכיבוש על ידי צה"ל בפקודת ממשלת ישראל נחשב לכיבוש הרבים על כל המשתמע מהגדרה זו. כך צריך לומר על פי הגדרתנו את ממשלת ישראל, לעניין מצוות המלחמה על הארץ, שבהווייתה מייצגת את רוב העם היושב בארץ, ולכן יש לה את הגדר של מלכות ישראל. וכשם שלעניין המלחמה אנו אומרים שההתייעצות עם הסנהדרין אינה מעכבת — כך גם יש לומר לעניין קדושת הארץ. יתירה מזו, יש להוכיח מדברי הרמב"ם (שם) שמפרש, שארץ ישראל האמורה בכל מקום היא הארצות שכובש אותן מלך ישראל או שופט או נביא מדעת רוב ישראל, ואינו מזכיר שישתנא אלהתייעץ עם הסנהדרין. נמצא, אפוא, שאפילו לדעת הרמב"ם שסובר שיש מציאות של כיבוש יחיד בתוך גבולות הארץ, אין זה שייך במציאות שלנו בשטחי ארץ ישראל שנכבשו על ידי צה"ל בפקודת ממשלת ישראל מדעת רוב ישראל.

המסקנה המתבקשת היא שיש דיין קדושה האף מדאורייתא לכל אלה ששטחים הנמצאים מעבר לשטחים שנכללו בקדושה השניה שבזמן עזרא, וגם בכל הארץ אולי נוספה עכשיו קדושה חזקה יותר מן הקדושה שהייתה מקודם. זאת משום שהקדושה השניה הייתה, כאמור, חלשה יותר כיון שלא נעשתה על ידי ממלכת ישראל אלא הייתה תחת החסות של המלך הזר (עי' לעיל פרק ב).

אמנם סלגביה חיוב במצוות התלויות בארץ אין לנו לומר שחיובם מדאורייתא, בעיקר לפי הרמב"ם אשר כותב בסוף פרק ראשון בהלכות תרומות, שאין לך תרומה של תורה אלא בזמן שיהיו כל ישראל שם. כמו כן יש לומר בעניין מצוות

השמיטה שחיובה מדרבנן מצד כלהטעמי האחרים שאינם קשורים לתוקפה של קדושת הארץ ואין כאן המקום להאריך בהם.
ברם, בודאי שיש לחייב בכל המצוות מדרבנן גם בשטחים הנמצאים מעבר לגבולות שהיו בזמן עזרא, ולפחות בכל הגבולות של הארץ שניתנה לאברהם אף מעבר לגבולות של עולי מצרים.
מסקנה זו נוגעת בעיקר לשטחים שלה ערבה הדרומית ועד אילת, וכך אנו הרי נוהגים למעשה בניין היישוב שסובב פיתוחו מבלי להעלות את השאלה שמא חל כאן האיסור לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ. אין זאת אלא שמקובלים אנו שהכיבוש שלצה"ל בפקודת ממשלת ישראל נחשב לכיבוש רביעם על כל המשתמע ממנו ואשרינו שזכינו לכך.

הרב יהודה זולדן

נדידת החנוכיה

מבוא

מקום הנחת והדלקת מנורת חנוכה תלוי בגורמים משתנים. המקום המועדף להניח את המנורה ולפרסם את הנס כלפי בני רשות הרבים, הוא על פתח הבית או בחלון. אבל כשלא ניתן להניח את המנורה שם מפני שעת הסכנה, מדליקים אותה בתוך הבית, ופרסום הנס הוא לבני הבית. בזמן הגלות נהגו להניח ולהדליק בבית, בעיקר בשלהפחד מהגויים. במאמרנו נבדוק, האם יש להחזיר את התקנה לעדיפות הראשונה בצורה מחייבת יותר? כיון שכיום בארץ ישראל, ובמיוחד במדינת ישראל, השתנה המצב והוא דומה לזמן התקנה הראשונה. אפילו בגלות במקומות מסוימים, לא רק שאינן ששלהדליק בחוץ, אלא שמטרתה הדלקה היא לפרסם את הנס גם כלפי הגויים, ואולי אף לעוררם לקיים שבע מצוות בני נח.

א. המקום בו מעמידים את המנורה בשעת סכנה

כתוב בגמרא (שבת כא ע"ב):

תנו רבנן: נר חנוכה מצווה להניחה על פתח ביתו מבחוץ. אם היה דר בעלייה — מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ובשעת הסכנה —

בברייתא סדרי עדיפות, היכן יש להדליק את המנורה. המקום הטוב ביותר הוא על פתח הבית מבחוץ. מישדר בעלייה, מניח בחלון. בשעת סכנה כשלא ניתן להניח בפתח הבית, או על החלון, מניח על השולחן בבית. תחילתה של ברייתא זו נמצאת בשינויי נוסח במסכת סופרים:²

נר חנוכה מצווה להניחו בפתח הסמוך לרשות הרבים, שתהא מזוזה בימין, ונר חנוכה בשמאל, לקיים מה שנאמר, מה יפית ומה נעמת, מה יפית במזוזה, ומה נעמת בנר חנוכה.

במסכת סופרים (פרק כ) מובאת הלכות רבות הקשורות להדלקת נר חנוכה, אך לא נזכרת כלל האפשרות להדליק בתוך הבית בשעת הסכנה. יתכן, שסיבת הדבר שמסכת סופרים ארץ ישראלית, והיא מציינת את הלכה הנוהגת בארץ ישראל.³ הסיבות שהביאו לתקנה להדליק בפנים קשורות לגזרות הגויים, מהזמן דאיתו חברי לבבל (גיטין יז ע"א). "חברי" — אומה פרסית שהציקה לישראל,⁴ וגזרה שביום אידם, אין להדליק נר, מלבד בבתי ע"ז שלהם.⁵ אפשרות אחרת היא בשל גזירה

1. ברייתא זו מובאת להלכה בגאונים ובראשונים: שאילתות דרב אחאי גאון פרשת וישלח (שאילתא כד — כו) שאילתא כו (ד"ה ברם צריך); סדר רב עמרם הל' חנוכה; רי"ף שבת (ט ע"ב); רא"ש שבת (פ"ב סי' ד); רמב"ם (הל' חנוכה פ"ד ה"ח); שו"ע או"ח (סל' תרעא סע' ה), רמ"א (שם סע' ח).
2. פרק כ הלכה ג. ההלכה האומרת שיש להניח בשמאל מופיעה גם בגמ' בשבת (כב ע"א): "אמר רבה: נר חנוכה מצווה להניחה בטפח הסמוכה לפתח. והיכא מנח ליה? רב אחא בריה דרבא אמר: מימין, רב שמואל מדפתי אמר: משמאל. והילכתא — משמאל, כדי שתהא נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין". רבה מוסיף על הברייתא שיש להניח בטפח הסמוך לפתח. רב אחא בריה דרבא ורב שמואל מדפתי נחלקים היכן להניח מימין או משמאל, והכרעת הגמרא היא על פי המובאה ממסכת סופרים.
3. כך העיר הרב יששכר תמר, עלי תמר (שבת ע"מ מ), במקום אחר (סוכה ע"מ קנב) כותב שגם הברייתא המובאת בגמ' נראית כארץ ישראלית, מאחר שהיא כתובה בלשון משנה ובלשון: "תנו רבנן". ל' תבורי, מועדי ישראל בתקופת המשנה והתלמוד (עמ' 379-380), כותב שהברייתא נראית כברייתא בבלי, מאחר שהיא לא נזכרת כלל במקורות ארץ ישראלים, והמובא במסכת סופרים מציין את המנהג הארץ ישראלי.
4. ראה: רש"י (ביצה ו ע"א ד"ה דאיכא חברי; יבמות סג ע"ב ד"ה חברי), תוס' (שבת יא ע"א ד"ה ולא; גיטין יז ע"א ד"ה מקמי).
5. שאילתות דרב אחאי גאון (סל' מב); אוצר הגאונים, גיטין (עמ' 225 סל' מט-נ). כך פירש גם רש"י בשבת (כא ע"ב בד"ה הסכנה), ותוס' בשבת (מה ע"א בד"ה מקמי). ד' שפרבר, מנהגי ישראל, חלק

ישירה של אלהדליקנר חנוכה⁶. המכנה משותף הוא שמדובר על גזרות בעלות רקע דתי.

אין מדובר גם על סכנת מות, כדברי הריטב"א⁷:

לא סוף דבר סכנת נפשות דאם כן פשיטא דעל מצוות עשה לא יהרג...
אלא אפילו סכנת צער או איבה כמו בצרפת.

אף על פי כן, מסופר במדרש⁸ על מסירות נפש, לשם קיום מצוות הדלקת נר חנוכה:

טרכינוס שחיק עצמות ילדה אשתו בליל ט' באב והיו כל ישראל אבלים, נשתתק הולד בחנוכה. אמרו ישראל נדליק או לא נדליק? אמרו נדליק, וכל מה דבעי לימטי עלן ימטי. אדליקו. אזלון ואמרון לישן ביש לאשתו של טרכינוס, אילין יהודאין כד ילידת הוון מתאבלין וכד מייתי ולדא אדליקו בוצינייא. שלחה וכתבה לבעלה עד דאת מכבש ברברייין בא וכבוש אילין יהודאי דמרדו בך. סליק לאילפא וחשיב למיתי בעשרה יומין ואייתיתיה רוחיא בחמשה יומין. אתא ואשכחינון דהוון עסיקין בהדין פסוקא (דברים כ"ח) ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר. אמר להו אנא הוא נשרא דחשיבית למיתי בעשרה יומין ואייתיתני רוחא בחמשה יומין הקיפן לגיונותיו והרגם.

ה (עמ' מד-מה), משער שאלו הם גזרותיו של המלך הפרסי ארדשיר, שחי בזמנו של האמורא רב, השואל (שבת מה ע"א): "מהו לטלטל שרגא דחנוכתא מקמי חברא בשבתא?".

6. אוצר הגאונים — שבת (עמ' 20 סי' עט). כך גם פירש בתוס' (שבת כא ע"ב בד"ה ובשעת בשם ר"י), וכן שם מה ע"א בתוד"ה מקמי. הרב דוד הכהן — הנזיר, אור הגנוז (הארות בהלכות חנוכה עמ' י), כותב שהגזירה הישירה שלא להדליק נ"ח היתה ע"י היונים והרומים שהיו בארץ ישראל, ואילו הגזרה שיש להדליק רק בבתי עכו"ם נגזרה בבבל ע"י הפרסים. לפי דבריו לא ניתן לטעון שהמובא לעיל בשם מסכת סופרים משקף את הנוהג בארץ ישראל, אלא את התקופה שלפני הגזירה.

7. שבת (כא ע"ב ד"ה ובשעת). גזרה זו דומה לגזרות דומות על אי קיום מצוות. דוגמאות נוספות המוגדרות בחז"ל "שעת הסכנה" או "שעת שמד", על גזרות אלה, ראה: הרב מ"מ כשר, "בענין הדלקת נר חנוכה בחוץ" נעם (טו תשל"ב, עמ' שז-שיט); ש' ליברמן, "רדיפת דת ישראל", ספר היובל לשלום בארון (ירושלים תשל"ח, עמ' ריג-רמה), שלא מדובר על סכנת מות.

8. איכה רבה (פרשה א ד"ה מה על אלה). בנוסח דומה בירושלמי (סוכה פ"ה ה"א). הרב יששכר תמר, עלי תמר (סוכה עמ' קנב) כותב שנראה שעד מקרה זה לא נקבעה ההלכה שבשעת הסכנה מניח על השולחן בבית, ויתכן שלאחר מעשה זה נקבעה הלכה זו.

המושג "שעת סכנה" התרחב, והוא כולל גם חשש מגנבים⁹ או בשל הגויים המציקים ליהודים, אך לא בשל סיבה דתית. כדלמשל פירשה הראב"ה¹⁰ – הלכות חנוכה סימן תתמ"ג:

ובשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו.... פירוש בשעת הסכנה שגזרו על המצוות, כדאמרינן בפרק כירה מהו לטלטלי שרגא דחנוכה מקמיה חברים בשבת וכו', והוא הדין סכנה אחריתי כגון אנו שאנו דרים בין הגויים ולהכי לא מדליק מבחוץ.

המנהג להדליק בפנים פשוט במקומות רבים, וכך מעידר¹¹ "מבעליהתוספות":
"נראה דעתה אין לחוש מתי ידליק דאין לנו היכרא אלא לבני הבית, שהרי מדליקין בפנים". או כדברי הרא"ה¹²: "ועכשו בגלות שאין אנו יכולין לקיים המצוות בשלמות מניחה על פתח ביתו מבפנים ואפילו הניחה על שולחנו דיו".

ב. כשחלפה הסכנה

כשחלפה הסכנה ממניעים דתיים או לאומנים, וניתן לקיים את המצווה כהלכתה ולהדליק בחוץ, האם יש לחזור ולהדליק בחוץ? נראה שגם כשהיה ניתן להדליק בחוץ, בכל זאת המשיכו להדליק בפנים. כך כתב הרב יצחק בן אבא מארי, בספר העיטור¹²:

9. הלכות קצובות מהגאונים, הלכות חנוכה (אות ב, מהדורת ר"מ מרגליות עמ' 81-82). טעם נוסף המופיע בדבריו הוא שאין מניחים בחוץ "אם נשבה הרוח", דהינו מזג האוויר. טעם זה פותח אחר כך ע"י האחרונים.
10. תוס' (שבת כא ע"ב בד"ה דאין). כך מעיד גם הראב"ה (ח"ג – הלכות חנוכה סימן תתמ"ג) בשם אביו. דברי אביו, רבנו יואל הובאו בטור (או"ח סי' תרע"א). דברי התוס' הללו הובאו בראשונים רבים (שבת שם): בתוס' הרא"ש, בריטב"א, ברשב"א, ובר"ן ועוד.
11. ספר כלבו (סי' מד ד"ה בכ"ה בכסלו). כך כתב גם באורחות חיים (הל' חנוכה אות ג). ראה גם ברבינו ירוחם תולדות אדם (נתיב ט חלק א דף ס"א טור ב).
12. ספר העיטור (עשרת הדיברות הלכות חנוכה). דברים דומים כתב גם בהלכות שופר (צט ע"ב) ביחס לתקיעת שופר במוסף: "ואע"פ שהשמד בטל, גזרה במקומה עומדת עד שיבא בית דין ויבטל". אם כי בנר חנוכה אין מדובר על גזרה קבועה שמשנה את התקנה המועדפת – הדלקה בפתח הבית. ראה עוד בדברי הרב יוסף כהן, בספרו של הרב צבי פסח פרנק, מקראי קודש (חנוכה עמ' לד-לה), הכותב שאין לדמות עניין זה לביטול האיסור של גידול בהמה דקה בא"י, שם הותר הדבר, אף

ובשעת הסכנה מניחו על שלחנו ודיו, ואחר שנהגו על הסכנה נהגו. ומי שיכול להניחה מבחוץ מניחה מבחוץ, ואם לאו על פתחו. ונהגו להדליק נ"ח בביהכ"נ.

בעל העיטור מציין שמי שיכול להדליק בחוץ או בפתח שיעשה כן, אך כותב גם שיש שנהגו להדליק בפנים מאחר שהם ממשיכים במנהגם כמו בשעת סכנה. נראה מדבריו שהוא רק מסביר מה גורם לאותם המדליקים בפנים לעשות כן. בנוסף לכך הוא מציין שנהגו להדליק נ"ח בביהכ"נ, אם כיהוא לא מנמק מדוע עושים כן. הדלקת מנורה בבית כנסת לא נזכרת כלל במקורות התנאים והאמוראים, והיא קשורה למצב המוגדר כשעת סכנה. כך הסביר ר' יצחק בר ששת¹³:

המנהג הזה, להדליק בביהכ"נ, מנהג ותיקין הוא משום פרסומי ניסא, כיון שאין אנחנו יכולין לקיים המצווה כתקנה כל אחד בביתו, שהיא להניחה על פתח ביתו מבחוץ; כדתנן (שבת כא ע"ב) בההיא דגמל טעון פשתן וכו'. וכיון שעתה, שיד האומות תקפה עלינו, ואין אנו יכולין לקיים המצווה כתקנה, ומדליק כל אחד בפתח ביתו מבפנים, ואין כאן פרסומי ניסא כי אם לבני ביתו לבד, לזה הנהיגו להדליק בביהכ"נ לקיים פרסומי ניסא.... ומ"מ, באותה הדלקה של ביהכ"נ, אין אדם יוצא בה, וצריך לחזור ולהדליק כל א' בביתו, דמצוות חנוכה נר איש וביתו. בשלה הרגל להדליק בתוך הבית, פרסום הנסה הצטמצם בפני בני הבית ולא בפני בני הרבים. התקנה להדליק בביהכ"נ בשעה שהציבור מתכנס לתפילת מנחה וערבית, מאפשרת לפרסם את הנס בפני הרבים, אם כילאי יוצאים בהדלקה זו ידי חובה. ישנה כאן הפרדה ברורה בין חובת ההדלקה לחובת הפרסום. יחד עם זאת לא הכל מקבלים את ההסברים הללו כשאינן סכנה. כך למשל שואל ר' יצחק אור זרוע¹⁴:

וי"מ שעת הסכנה שגזרו שלא להדליק נרות של חנוכה. והאידינא דליכא

שזכינו לישוב ישראל בא"י. מפני ששם זו גזרה ורק בי"ד יכול לבטלה, ואילו בנ"ח תקנו מלכתחילה שלוש דרגות להדלקה — זו למעלה מזו לפי האפשרות והיכולת.

13. שו"ת הריב"ש (סימן קיא). דברי הריב"ש הובאו בקצרה בבית יוסף (טור או"ח סי' תרעא).

14. אור זרוע (ח"ב, הלכות חנוכה סי' שכג).

סכנה לא ידענא מאי טעמא אין אנו מדליקין בחצירות?

ג. בפנים ובחוץ, בגלות ובארץ ישראל

בספרותהאחרוניםמצוינו מספרהסברים לאותהממשיכיםבכלאאתלהדליק בפנים למרותשחלפהשעתהסכנה.רובהמסבירים סוברים שאם ניתן להדליק בחוץ, ישלעשות זאת.נבחן אתדבריהםלאורהעובדהשכברלמעלהממאהשנה עם ישראל חוזר לארץ ישראל ומיישב אותה, וניתן לקים את התקנה בעדיפות ראשונה — להדליק בחוץ.

1. אקלים

חנוכה חל בימות החורף, והדבר מקשה על ההדלקה בחוץ. כך כתב הרב יחיאל מיכל אפשטיין¹⁵:

והנה עתה אין אנו מדליקים בחוץ ואף שאין סכנה אצלנו, מכל מקום כמעט הוא מהנמנעות, מפני שבכל המדינות שלנו ימי חנוכה הם ימי סגריר גשם ושלג ורוחות חזקים וא"א להניחם בחוץ אם לא להסגירם בזכוכית וכולו האי לא אטרחה רבנן... ויותר טוב מן הכל דאם יש לו חלון הפתוח לרה"ר יעמידם אצל החלון ויראו גם בני רה"ר דרך החלון ואיכא פרסומי ניסא, וכן אני נוהג.

בעל ערוך השולחן חי בפולין, ואכן בתקופת חנוכה, בדרך כלל קר ומושלג, ולא ניתן כלל להוציא את המנורה החוצה לרשות הרבים, מה גם שסביר להניח שמעטים הם בני רשות הרבים המסתובבים ברחובות. אמנם גם בארץ ישראל קר וגשום בזמן חנוכה, והרוח יכולה לכבות את הנרות, אך בכל זאת אנשים מסתובבים ברחובות, וניתן להוציא את המנורה.

נסחנוכהאירעבארץ ישראל, וממילאהתקנהבעקבותהנסמתאימהלאופיה ואקלימה של ארץ ישראל. זוהי אם כן מצווה ארץ ישראלית במהותה, על אף שאין היא מהמצוות התלויות בארץ, ויש לקיימה בכל מקום בעולם. כך כתב הרב שריה דבליצקי¹⁶:

15. ערוך השולחן (או"ח סי' תרעא סע' כד).

16. קובץ המועדים (חנוכה עמ' קלב — קלד) "בענין הדלקת נ"ח בחוץ בזה"ז".

ובדרך כלל יש לנו לדעת כי עיקר קיום תורה ומצוות הוא דוקא בארצנו הקדושה וכאן אפשר בעז"ה לקיים כל המצוות הנוהגות בזמן הזה כראוי מן המובחר עם כל פרטיהם, ... אותו הדבר הוא גם לגבי מצווה זו של הדלקת נר חנוכה שכאן באה"ק אפשר לקיימה בכל פרטי הדקדוקים כדינא דגמרא. וידועים דברי הרמב"ן בפר' אחרי כי עיקר כל המצוות ליושבים בארץ ה' וקיומם בגלות הוא רק כדי שלא יהיו חדשים עלינו כשנחזור לארץ. ומלבד המצוות התלויות בארץ, הרי גם לגבי המצוות הכלליות האפשרויות לקיימן נוחות יותר בארץ מאשר בחו"ל. ראשית כל מבחינת הזמנים הנוחים, למשל, לגבי כניסת השבת ויציאתה במשך כל תקופות השנה, לא מוקדם מדי ולא מאוחר מדי. .. ומבחינת האקלים, האפשרות לקיים מצוות סוכה כהלכתה על הצד הטוב ביותר לרבות שינה בסוכה, וכמו כן הזמן של קצירת המצה השמורה אינו זמן גשמים וכו'. וגם מצוות נר חנוכה שאפשר לקיימה על הצד היותר טוב ברשות הרבים.

2. סכנת בני הגלות

יתכן ויש עדין מקומות בעולם בהם יהודים לא יכולים להדליק נר חנוכה בחוץ. עובדה זו יכולה להשפיע גם על יושבי ארץ ישראל. כך כותב הרב משה שטרנבוך¹⁷:

כהיום ברוב המקומות חופש להיהודים לקיים דתם כרצונם גם בפרהסיא, וכן לובשים מלבושיהם ברחובות העיר בלי פחד, וא"כ למה מבטלין עיקר מצוות נ"ח שיסודה בחוץ על פתח הבית, והא בזה"ז שאין פחד לכאורה מחוייבין מדינא להדליק בחוץ וצ"ע על מה סומכים היום לבטל דינא דגמרא?

בבסיס הצגת השאלה מצביע הרב משה שטרנבוך, על השינוי המהותי שחל בארץ ישראל כיום. הוא איננו מזכיר במפורש מהגרם לכך שניתן להלך ברחובות ללא פחד, ושניתן לקיים מצוות בפרהסיא ללא חשש, אך נראה ששינוי זה החל עם היות עם ישראל ריבון על ארצו, ולא תחת שלטונם של אחרים (בריטיס תורכים).

17. מועדים וזמנים השלם (ח"ב סי' קמ, ח"ו סי' פה).

לפיו, יש להסביר זאת על פי דברי המהרי"ל דיסקין שכתב בביאור לירושלמי שביעית, שעשירים גם יכולים לעבוד בשביעית ואף שלהם אין סכנה מפני שיוכלו לשלם, אך מאחר שאנו לא רוצים שהעניים ירצו להיות כמותם ויבואו לידי סכנה, בשל תקנת עניים התירו גם לעשירים, וז"ל (שם):

הכא נמי יש לומר בנר חנוכה לאחר שהגויים הכבידו עלינו בגלותינו בצרות ובגזרות, ראו חכמים שאין מקום לקיים מצווה זו להדליק בחוץ בגלותינו, ואפילו במקום שאין שום חשש סכנה מעכו"ם ויכולים להדליק בלא חשש, אין דנים על כל מקום בפרטיות בפני עצמו, רק מכיון שאם נדליק בחוץ יבואו לפעמים במקומות לידי סכנה שכל אחד ירצה לקיים המצווה תמיד דוקא כמצוותה, פטרו אותנו חכמי הדור להדליק בזה"ז בחוץ בכל מקום שמא במקומות שונים תקנה זו יביא לידי סכנה. בשל התחשבות במצבם של בני הגולה, שלא ירצו גם הם לקיים את המצווה במקום סכנה ויסכנו עצמם, גם כאן בארץ ישראל אין להדליק, ובעצם חכמי הדורות פטרו מלהדליק.

כאמור, האפשרות להדליק בפנים היא רק בשל מצב מסוים – שעת סכנה, אך הוא לא רלוונטי למי שלא נמצא בסכנה. ובכלל, ישנם מצוות רבות שבני חו"ל לא יכולים לקיים, או שלפחות קשה להם לקיים בשל תנאי מזג אוויר, כדוגמת שינה ושיבה בסוכה. האם בשל כך בני ארץ ישראל יהיו פטורים? אמנם אי יכולת לקיים מצווה בשל תנאי מזג אוויר היא איננה שווה לשעת סכנה, אבל ניתן למצוא תמיד כאלה שלא יכולים לקיים מצוות בשל היותם במצב סכנה – חיילים בשעת מלחמה, יהודים החיים תחת משטרים הרודפים יהודים או אוכלוסייה עוינת, האם בשל כך נפטור את בני ארץ ישראל מקיום מצוות, מאחר שאולי שמקום לחשוש שמימבין המסוכנים ירצה בכל זאת לקיים את המצווה? אמנם הוא מסיים את תשובתו:

בארץ הקדש המדקדקין נוהגין להדליק בחוץ על פתח הבית כדינא דגמ' ויצאו בזה גם היום חיוב נר חנוכה בפרסומי ניסא וכעיקר מצוותה בזמן הגמ' וכך נאה ויאה וכך נהגו כאן רבנו קשישאי.
התחשבות אחרת בבני הגלות כתב הרב עובדיה הדיה¹⁸:

18. שו"ת ישכיל עבדי (ח"ז או"ח סי' מו, שם סי' מב, ה).

...ה"ה מצוות הדלקת נרות חנוכה בזמן הזה, אף שאין אותה הסיבה שבגללה תקנו להדליק בפנים, הניח להם במנהגם, מנהג ישראל תורה הוא, והרי היא חשובה ומקובלת ברצון לפניו יתברך, ואין להרהר אחרי מנהגם של ישראל, ובפרט שכל ישראל שבתפוצות עודם במנהגם הקודם כי אצלם עודה אותה הסיבה שבגללה הייתה התקנה שהם נפוצים ופזורים בין האומות וא"א להם לנהוג כמו אנשי ארץ ישראל, ואם נבוא לומר שאנשי א"י חיבים לחזור לדינא דגמ' להדליק בחוץ, הרי אתה עושה את התורה כשתי תורות ח"ו, לאנשי א"י תורה אחת ולאנשי חו"ל תורה אחרת והרי זה כחוכא ואטלולא ח"ו, ע"כ הנח להם לישראל במנהגם וצור ישראל יקבל את מנהגם ומצוותם ברצון. על הדברים הללו כתב הרב חיים דוד הלוי¹⁹:

וגם בחו"ל יש מקומות שיכולים להדליק בחוץ, ובמקומות שאינם יכולים ידליקו בפנים ואין כאן שתי תורות ח"ו. ניתן להוסיף על דבריו ולומר שישנן מצוות רבות שבני חו"ל מקיימים בחו"ל מעיקר הדין, ולא בשל סכנה (כגון: יום טוב שני של גלויות), ואין התורה נראית שתי תורות. לארקזאת, יתכן שאף בארץ ישראל ישנם מקומות בהם לא ניתן להדליק בחוץ בשל סכנה, כמולמשלחיילים הנמצאים במוצב קדמי. האם בשל כך נראית התורה כשתי תורות? זאת ועוד, הרי מלכתחילה ניתקנו שלושה מצבים: בפתח הבית, בחלון, ועל שולחנו. ומשמעות הדבר היא שכל אחד מהם לא אפשרויות העומדות לפניו. מדוע לא חששו שהתורה תראה כשתי תורות? ובכלל בנר חנוכה קיים דין יחודי, מהדרין ומהדרין מן המהדרין, וההידורים הללו יכולים אף הם להראות כשתי תורות, ובכל זאת כך תקנו את סדר ההדלקה.

3. התקנה להדליק בחוץ נעקרה ממקומה

האם ההנהגה שהתקבלה בגלויות, ולפיה מדליקים בפנים למרות שחלפה הסכנה, הפכה להיות נורמטיבית, והתקנה להדליק בחוץ בטלה? כתבה רביהושע אהרנברג²⁰:

19. שו"ת עשה לך רב (ח"ז סי' מב).

20. שו"ת דבר יהושע (סי' מ); קובץ המועדים (חנוכה עמ' קכה-קלא, "בענין הדלקת נ"ח בחוץ בזה"ז").

בזה"ז מצוות נ"ח רק בפנים ואין אדם יוצא כלל אם הדליק בחוץ, אף כשאין סכנה בדבר. כיון דחז"ל עקרו מצוות הדלקה בחוץ וקבעוהו בפנים, לפיכך כשהדליק בחוץ לא עשה ולא כלום.... אלו שהדליקו בחוץ, החמירו על עצמם, וזו חומרא שיש בה קולא ומיחזי כיוהרא. הבנתו היא, שמאחר ובגלותה גולה הדליק בפנים, אזי התקנה הראשונה נעקרה ממקומה, וכיום יש להדליק רק בפנים. לא רק זאת, הדלקה בחוץ היא יוהרא. סברה זונדחתה ע"י הרב משה רוזנטאל, שהוכיח ממקורות רבים שחז"ל לא עקרו את התקנה הראשונה, אלא קבעו שאם יש סכנה מדליק בפנים, אך אם אין סכנה, מדליק בחוץ, ובמיוחד כאן בא"י, וכך כתב²¹:

וכן נהגו גאוני עולם גדולי הדור ורבני ירושלים מקדמא דנא להדליק בחוץ ואין שום ספק כי כך היא המצווה מן המובחר להראות ולפרסם הנס, וכן עתה המנהג הוא בירושלים ובאה"ק.
כך גם כתב הרב שריה דבליצקי²²:

למעשה בכל זמן הגלות היו כולם מדליקים בפנים וגם במקום שהנסיבות מרשות להדליק בחוץ, אבל מעיקר דינא דגמ' אין כאן שום טעם למניעת הדבר וראוי מאד לעשות לדבר הזה תעמולה להחזיר עטרת מצווה זו ליושנה ומדי שנה מתרבים המדליקים בחוץ, והראשונים כנראה שהתחילו להחזיר עטרה ליושנה היו תלמידי הגר"א, וכן נהגו בעלותם ארצה הרב מבריסק, והחזו"א.²³... נתאר לעצמנו מה נחמד ומה נעים היה המראה לו

21. קובץ המועדים (חנוכה עמ' קכא — קכד, "בבירור מדליק על פתח הסמוך לר"ה"). הרב יצחק דיזי, שבות יצחק (הלכות חנוכה עמ' מו — נב), מביא מכתב של הרב יוסף שלום אלישיב, שנשלח לרב אהרנברג, בו הוא דן במשמעות "שעת הסכנה", בסוגיות שונות, ובסיומו קורא הוא לרב אהרנברג לשקול שוב את תפיסתו באשר להדלקה בחוץ בזה"ז. גם הרב עובדיה יוסף, ילקוט יוסף (מועדים עמ' 232-231), כותב על דברי הרב אהרנברג: "ובאמת שהפריז על המדה, ונוראות נפלאתי עליו... בשו"ע נאמר שרק בשעת סכנה מדליק בפנים, ואטו קא משמע לן הלכתא למשיחא?". ראה עוד בדברי הרב יוסף כהן, בספרו של הרב צבי פסח פרנק, מקראי קודש, (חנוכה עמ' לד — לה), הכותב שאין לדמות עניין זה לביטול האיסור של גידול בהמה דקה בא"י, שם הותר הדבר, אף שזכינו לישוב ישראל בא"י, מפני ששם זו גזרה ורק בי"ד יכול לבטלה, ואילו בנ"ח תקנו מלכתחילה שלוש דרגות להדלקה זו למעלה מזו לפי האפשרות והיכולת.

22. קובץ המועדים (חנוכה עמ' קלב — קלד, "בענין הדלקת נ"ח בחוץ בזה"ז").

23. הרב אליהו שלזינגר, מצות נר איש וביתו, (חלק ב עמ' 69-72), מביא את דברי הרב יצחק אברהם

באמת בכל ערי ומושבות ארה"ק היו מתנוצצים על פתחי הבתים והחצרות נרות חנוכה, אחת מהן לא נעדרה, ואיזה רוח קדושה וחיבוב תורה ומצוות היה הדבר משרה על כולם.

דברים דומים כתב גם הרב בנימין זילבר²⁴:

סוף דבר דבזמן שאין סכנה חזר דינו כמו בעיקר דינא דש"ס ופוסקים וזה **דעת כל הראשונים והאחרונים** (הדגשה במקור), וכמפורש בדברי בעל העיטור והתניא ושבלי הלקט הנ"ל דמי שיכול להניחה מבחוץ מניחו בחוץ דלפעמים א"א, דהגויים יגנבו... אמנם בגולה מפני הסכנה הנהיגו להדליק בפנים ממש ויש שהיו מדליקין בפתח הבית, ונהגו גם כשלא היה סכנה בדבר עד שהא"ז באמת נשאר בצ"ע...ולאור המנהג של חו"ל באו בעלי רמז ומצאו סמך שבארצות חשכה אין מקום להראות בחוץ, אבל **מעת ההתחדשות הישוב מלפני מאה וחמישים שנה שהמטרה היחידית של העולים והמתישבים הייתה לעבוד את הבורא עבודה תמה ולדקדק במצוותיו וראו שאין חשש סכנה קבלו עליהם ועל זרעם לקיים תקנת חז"ל להדליק בחוץ ממש.**

וגם בחורבן בית מקדשנו ותפארתנו וגם במצב של ואנכי אסתר אסתר פני, שהיא הסתרת פני הגאולה כמבואר ברמב"ן (דברים לא, יז)... זאת אומרת שאור השכינה אשר מאיר לנו כאן ומשגיח עלינו בבחינת גילוי שבהסתר בבחינת "הנה זה עומד אחר כותלנו משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים, וזה אנו מפרסמים בהדלקת נר חנוכה בחוץ אשר נרמז בתוה"ק בהעלותך את הנרות.

וכבר כתבו איזה ספרים לימודי זכות על אלו שאינן משנים המנהג להדליק כדינא דגמרא מאחר שאין סכנה בדבר... ומה זה מוסיף הלימודי זכות וגם כל אלה דברו מחו"ל, וקצת מוזר מה שראיתי עכשו לאחד ממחברי זמננו דמעתיקם ומסיק דהסומך יש לו על מה לסמוך, וכאלו מה שאנו גרים בארץ ה' עיקר קיום התורה והמצוות אינו משנה כלום.

הופמן, המספר שהרב מבריסק אמר שהמדליק כיום בפנים לא קיים המצווה וברכתו לבטלה. הרב הופמן עצמו כותב: "ואמת כבר הגיע הזמן שיחזיר עטרה ליושנה במצות נר חנוכה בעז"ה".

24. שו"ת אז נדברו (ח"י סי' כו).

כך מובא בשמו של החזון איש²⁵:

מרן אמר לי שהיום חזרה דינה דגמרא למקומה וחיבים להדליק בחוץ משום פירסומי ניסא.

כך כתב גם הרב מנחם מנדל כשר²⁶:

כשעברה הסכנה כמו בארץ ישראל חזרה התקנה הראשונה למקומה. ...עכשו שזכינו בעז"ה לגור בא"י בודאי עלינו להשתדל לקיים את המצווה כתקונה כפי שתקנו חז"ל.

ובספרו התקופה הגדולה כתב²⁷:

בודאי מן הראוי שבא"י ישתדל כל מי שהאפשרויות בידו, להשיג נר של עששית כדי שיהיה אפשר לו להדליק נרו מבחוץ, ולפרסם ע"י כך הנס כראוי.... תקנו לעשות פרסום הנס של נצחון דוקא על פתחי הבתים בבחינת זה לעומת זה (היונים היו מעמידים פסיליהם בפתחי הבתים). ולכן בארץ ישראל יש להשתדל לקיים המצווה כתיקון חז"ל.

4. מפני הליצים

בארץ ישראל איננו חוששים מגזרות מלכות, אך יש מקום לחשוש מכאלה שיפגעו במנורה העומדת בחוץ. כך כתב הרב יצחק וייס²⁸:

והנה עכשיו בזה"ז לא היה שעת הסכנה חלילה, רק מיקרי שרבו הליצים מדליקין בפנים אצל הפתח... דורות הראשונים שהייתה התורה חביבה בעיניהם היו מניחים נ"ח הרומז לתורה אור מבחוץ ע"ד יפוצו מעיינותיך חוצה, אבל הדורות הללו שנתמעטה התורה ולומדי' וכו' וחכמי הדור אין להם כח להשיב איש מדרכו הרעה ואדרבה אם לא יחניף לו וכו' אין לו תקומה מפני הקמים עליו ויקימו עליו עדי שקר וכו' המשכילים בעת ההוא ימשכו ידיהם מלהאיר בתורתם בראש כל

25. קובץ מבקשי תורה (חנוכה עמ' עג).

26. נעם (טו) (תשל"ב) עמ' שיח, "בענין הדלקת נר חנוכה בחוץ".

27. התקופה הגדולה (עמ' רמז — רנג).

28. שו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' סו). חשש זה מציינים גם: הרב אליעזר ולדנברג (שו"ת ציץ אליעזר חלק יט סי' נו); הרב משה שטרנבוך (מועדים וזמנים השלם, ח"ב סי' קמ).

חוצות מניח נר חנוכה בביתו ודיו להשיב מעון אנשי ביתו לבד...סוף
דבר מכל הנ"ל מצינו טעמים מספיקים ונכונים להנוהגים להדליק
בפנים, ונזכה בקרוב להתגלות האור הגנוז בבית גוא"צ בבי"א.
לא ברור מדבריו מי הם הליצים, אליהם הוא מתכוון. יתכן שהוא רומז
לכאלה שאינם שומרי תורה ומצוות, הלועגים ומזלזלים באחרים.²⁹
אך הרב בנימין זילבר דחה דבריו וכתב שאין לחוש לזה: "ובסביבת מאה
שערים, בודאי אין לחוש להליצים". (הרב וייס התגורר במאה שערים).

ד. נרות חנוכה במדינת ישראל

מעבר לעובדה שעם חזרתנו לישיבת ארץ ישראל, הוכחשנו, מתאיסוניתן
לקיים את מצוות הדלקת נר חנוכה כתקנה הראשונה, האם תקומתה של מדינת
ישראל וריבונותינו בה, מוסיפה עוד נדבך בקיום מצוות נר חנוכה כתקנה? הרב
עובדיה הדיה כתב³⁰:

כיון שאנו טמועים בין האומות, ויש עוברים ושבים מהגוים לרוב, הרי
יש חשש שהעוברים ושבים יכבו אותה, ואין כאן פרסום נס מכיון שרוב
ככל העוברים ושבים הם גוים, ויהודים היו מעט מן המעט הרי אין כאן
פרסומי ניסא ליהודים כ"כ לכן נהגו להדליק בפנים. והנה דבר זה עלול
להיות בכל עת ובכל זמן **דלצערנו אין אנו בטוחים בקיום מדינתנו כל
עוד אנו מוקפים בכל צד** ומצינו גזרות שנשארו למרות שהסיבה בטלה
(תקיעה במוסף בר"ה, הפטרה, חזרת הש"ץ, קידוש בביהכ"ס) ובכן אותו הדבר גם
בנרות חנוכה אף שעתה בזמננו במדינת ישראל אין שטן ואין פגע רע,
אך אנו לא בטוחים בזה ולכן אנו משאירים את המנהג כאשר הוא, ואין

29. הרב דוד הכהן, הנזיר, אור הגנוז (הארות בהלכות חנוכה עמ' כ, כג, כח) כותב שהליצים
האמורים במגילת תענית, אילו הם המתיונים שהקימו תיאטראות וקרקסאות וישבו
בהם, ועליהם נאמר שהם מושב לצים "זדים הליצוני עד מאד" (עבודה זרה יח ע"ב).
30. שו"ת ישכיל עבדי (ח"ז או"ח סי' מו, שם בס"י מב, ה, מכ"ג כסלו תשכ"ג) כתב שמי שיש
לו אפשרות להדליק לבני ר"ה ודאי עדיף לעשות כד, אך לא מן החיוב שכבר נתפשט
המנהג כל הזמן להניחו בפנים. גם הרב עובדיה יוסף וילקוט יוסף, מועדים עמ'
231-232), נשאל מדוע אין הוא מתריע להדליק בחוץ, כשיד ישראל תקיפה? ובתשובתו
(מיום ו' דחנוכה תשל"ב) כותב שלמדליקים בפנים יש על מה לסמוך, אם כי מי שמדליק
בחוץ יפה עושה.

אנו מחייבים לשום בר ישראל לא להדליק בביתו, וחלילה לומר שכל המדליק בפנים לא קים המצווה וברכתו לבטלה.

את ההערכה שאין אנו בטוחים במדינת ישראל, שלל הרב חיים דוד הלוי³¹:

ואחרי המח"ר מכ"ג זצ"ל, אין אנכי מסכים להנחה ש"לצערנו אין אנו בטוחים בקיום מדינתנו כל עוד אנו מוקפים בכל צד". והי"ת שומר עמו ישראל בשלבי אתחלתא דגאולה יצמיח לנו ישועתו בקרוב בגאולה שלמה (אף כי יש לחשוש לא מהאויבים המקיפים אותנו מכל עברינו אלא מהאויב האוכל בנו בכל פה שנאת חנם ורדיפת הזולת שהם כרקב לבית ישראל), ובודאי שבארץ ישראל ניתן לחזור לדינא דגמרא ולהדליק בחוץ... הדרך המובחרת להדליק בפנים לבני הבית, ולהדליק עוד נרות על פתח הבית בחוץ כעיקר התקנה מדין התלמוד.

הרב משה צבי נריה, ראה בהדלקת המנורה בחוץ במדינת ישראל, ביטוי לתחושת החרות עם שיבתנו ארצה, למדינתנו, וכתב³²:

בימי הגלות מפחד התגרות מהגויים הודלקו נרות החנוכה בחלון בסמוך לרשות הרבים, וכך הוא גם חדר לארץ ישראל. בו בשעה שבמדינתנו המשוחררת אנחנו יכולים לחזור על המנהג הקדום ולהדליק את נר חנוכה בפתח הבית מבחוץ, ואמנם יקירי ירושלים נוהגים להדליק על פתחי הבתים במסגרות ראויות לכך. וראוי היה להנהיג את המנהג הזה בכל משכנותינו, בכל ערי ישראל, להבליט בזה את חרותנו והרגשת הקוממיות בארצנו.

דברים דומים כותב גם הרב מרדכי פוגלמן, ובדבריו הוא מזכיר גם את התקנה להדליק בבתי הכנסת על מנת לפרסם את הנס³³:

אם הטעם העיקרי של הדלקת נ"ח בבית הכנסת הוא לפי הריב"ש שמהר"י קארו סומך עליו מפני שיד האומות תקפה עלינו, הרי בימינו בעיקר במדינת ישראל, אין קיים עוד הנימוק הזה. במדינת ישראל אפשר כיום לקיים את מצוות הדלקת נ"ח בפתח הבית ובחוץ

31. שו"ת עשה לך רב (ח"ז סי' מב).

32. מאורות נריה (חנוכה עמ' 43-42).

33. שו"ת בית מרדכי (סי' מא).

בפרסומי מצווה המלא,... וכבר הרגיש בזה האור זרוע... ואמנם כך נוהגים הרבה בירושלים ובעוד מקומות בארץ זמן רב לפני קום המדינה. דבריו אמורים באשר להדלקת נרות חנוכה על פתחי הבתים. אלא שבמשך השנים נהגו להדליק מנורות חשמל בעלות שמונה קנים, על גג בתי כנסת ומבני ציבור ועירוניות, מועצות פועלים ועוד, ובמקומות מרכזיים אחרים. אין יוצאים ידי חובה במנורות אלו, אך יש בהדלקתם פרסום הנס. גם בזה דן הרב מרדכי פוגלמן, כשנשאל אם יוצאים יד"ח בהדלקתן "חבחנו כיהחשמלית שדלקת על מבני ציבור, רשויות מקומיות, בתי כנסת ובתי פרטיים. לפיו, מטרתה איננה להוציא ידי חובה אלא לפרסם את הנס. הוא מסביר³⁴ את הרקע לתקנת הדלקת נרות בבית הכנסת שנבעה מכך שבארצות הגולה אינם יכולים לפרסם את נס חנוכה כהלכה:

אבל בא"י במיוחד אחרי שזכינו בעזרת שומר ישראל לחידושה של מלכות ישראל, אנו מדליקין בהודיה ובגאון את החנוכה שעל גג בית הכנסת והעיריה. על ידי זה אנו מפרסמים שתקומת מדינת ישראל היא ההמשך של נצחון החשמונאים בימים ההם. ולכן נוהגים להדליק שמונה נרות בכל יום שמונת לילות חנוכה. ולמעשה צריך להורות שלכתחילה אין יוצאים בה ידי מצוות הדלקת נ"ח. ורק מי שלא הדליק ולא הדליקו בביתו ואין לו כל אפשרות להדליק נ"ח בביתו או במקום אחר, זוהי שעת הדחק הנעשה בשבילו כדיעבד, ולכן אם הוא עובר ברחוב ורואה את החנוכה הדולקת שעל גג בית הכנסת, הרשות המקומית וכד' אם מן הארץ עד לחנוכה שעל הגג אין גובה יותר מ'כ' אמה, הוא יוצא בה יד"ח ומברך ברכת הראיה.

תקנת הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת הייתה בתוך בית הכנסת, ואילו כאן מדובר על הדלקת מנורת חשמל המונחת על גג בית הכנסת. אעפ"כ, רואה הרב פוגלמן ערך מוסף להדלקת מנורת חנוכה על גג בית הכנסת, דווקא כאן במדינת ישראל. לא רק שאין אנו חוששים מהגויים, אלא אנו אף מפרסמים בכך את שיבתנו לארץ, והיותנו ממשיכים את ניצחון החשמונאים.

34. שו"ת בית מרדכי (סימן מ., חזר על כך גם בסי' מא). מדבריו משמע, שמברך ברכות הראיה על אף שבכל יום מדליקים שמונה נרות!

גם באשר ליכולת ההדלקה מחוץ לבית, חל שינוי מסוים בחוץ לארץ. הרב מנחם מנדל שניאורסון, האדמו"ר מלובביץ', מנהיג חסידות חב"ד, שמקום מושבו היה בארצות הברית, קרא להדליק נרות חנוכה מחוץ לבית, ובמקומות ציבוריים. חסידי חב"ד בארץ ישראל ובעולם כולו, מדליקים מנורות חנוכה, בצמתים מרכזיים, במקומות ציבור, על גגות מכוניותיהם, ועוד³⁵. הם אף מדליקים מנורת חנוכה בנוחותנשיא ארה"ב, ואישי חשובים אחרים – סנטורים, חברי פרלמנט, ראשי עיריות, כולם גוים. וכך הם דברי הרבי מלובביץ'³⁶:

יש לעודד ולזרז עוד הפעם אודות הדלקת נר חנוכה במקומות ציבוריים. "נר חנוכה מצווה להניח על פתח ביתו מבחוץ" (שבת כא ע"ב), משום פירסומיניסא, ועל אחת כמה וכמה כאשר מלבדה דלקה העלפתח ביתו מבחוץ, מדליקים נר חנוכה גם "בחוץ" כפשוטו, **ובחוץ גופא במקום הציבורי המרכזי ביותר – אצטדיון פירסומיניסא אביתר שאותו ביתר עז...** הדלקת נר חנוכה עלפתח ביתו מבחוץ פועלת לכל הנמצאים בחוץ ברשות הרבים כולל גם אומות העולם, ובלשון הגמרא: "עד דכליא רגלא דתרמודאי" (שבת כא ע"ב), כהפירוש הפנימי שנר חנוכה מבטל את המציאות של מרידה בה' (תרמודאותיות מורדת) עד לביטול רגלא דתרמודאי, הדרגה הכי תחתונה³⁷.

ולכן יש לנצל את המעמד דהדלקת נר חנוכה במקומות הכי ציבוריים ומרכזיים – לעורר גם על דבר קיום מצוות שנצטוו בני נח, ולהדגיש שקיומם צריך להיות "מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה" (רמב"ם הל' מלכים ה, יא), אשר על ידי זה מבטלים המציאות דתרמודאי שזהו תוכן דנרות חנוכה. ובהדגשה מיוחדת – במדינה זו. בחסדיה' נמצאים אנו במדינה שהיא מלכות של חסד והיפך בתכלית "מלכות והרשעה" שנוצחה בימי חנוכה, אשתנשיאה מדינה מכריז

35. על מנהג חב"ד, ראה: הרב אליהו יוחנן גורארי, חקרי מנהגים – מקורות טעמים ועיונים במנהגי חב"ד (עמ' רח – יז), "האם נכון לברך על נרות חנוכה שמדליקים במקומות ציבוריים?".

36. ליקוטי שיחות (כרך כה, ו' חנוכה תשמ"ו, עמ' 420-419). ראה עוד מדבריו בעניין זה, במשך מספר שנים בהרחבה: שערי המועדים, חג החנוכה (עמ' רעג-שב).

37. ראה: הרב תמיר כהן, שיר למעלות (תשס"א עמ' 42-41, "התרמודאים וזיקתם לחג חנוכה").

ומעודדעלדברקיוםשבעמצוותבנינח,ובהדגשהיתירהשאינה"דינאדמלכותא"
מעשה בני אדם, כי אם ציווי הקב"ה, בורא העולם ומנהיגו.
לארקשאינפחדמהגוים,אלאהדלקתמנורתחנוכהבפניהםהיאפרסוסהנס,
ומנוףלעוררםלשמירהעלשבעמצוותבנינח.כלזהנאמר בחוץלארץ,ובמיוחד
בארצותהברית,ואין כל הדגשהמיוחדתעל הדלקתמנורתחנוכה בחוצותארץ
ישראל,אםכיאמורחסידיחב"דמדליקיםבמקומותציבורייםאףבארץישראל.

סיכום

מקוםההדלקההמועדףהואבפתחהביתהפונהלרה"ר.שסנקייםאתפרסום
הנס הגדול ביותר. בשעת הסכנה, כשעם ישראל היה בעיקר בגלות, לא יכלו
להוציאאתהמנורההחוצה,ופרסוסהנסהתפרסםבפניםאצלבניהמשפחה,או
בין באי בית הכנסת, בין מנחה לערבית. מששבנו לארץ, החלו לנהוג להדליק,
ומעת שנהיינו ריבוניים על הארץ, עם הקמת המדינה, נסללה הדרך לקיים את
התקנה הראשונית, להדליק בחוץ, על פתחי הבתים, ללא כל חשש ופחד, ואף
המנורות הציבוריות במקומות מרכזיים, הם ביטוי לחרותנו בישיבה בארצנו.
במקביל, גם בגלוי יותר בותישהנוהגיםלפרסםבמקומותציבוריים, ובכדמתפרסם
הנסביןאומותהעולם,ולארקשאינחששסכנהמפניהם,אלאההדלקהבפניהם
היא מנוף לעוררם לקיום שבע מצוות בני נח.
כתב הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל³⁸:

ומטל חרמון היורד על הררי ציון, יצוה ה' את הברכה לישראל ולאדם,
כאמור והריקותי לכם ברכה עד בלי די, ועוד ישובו בנים כולם יחד, לשיר
מקרב לב ונפש, "זה חלקי מכל עמלי, עם ישראל חי, וחיה יחיה עד
בלי די", ועבור תעבור סכנת הסערה במהרה בימינו, ונשוב אל מצוות
חנוכה להשיבה על מכונה, להדליקה על פתח ביתנו מבחוץ, ויראו
כל אפסי ארץ את ישועת אלוקינו, על עמו ועל נחלתו סלה.

38. מאמרי הראיה (עמ' 151), הדברים נכתבו בעיתון "התור", בשנת תרצ"ה.

הרב יהודה הלוי עמיחי

פסיקה במצוות התלויות בארץ

א. דרכי פסיקה

מוהר"ר יוסף קארו ז"ל בספרו בית יוסף (בהקדמה לטור או"ח) מציג את הכללים שהנחוהו בבואו לפסוק בשאלה הלכתית שיש בה מספר שיטות:

"כי להיות שלשת עמודי ההוראה אשר בית ישראל נשען עליהם בהוראותיהם הלא המה הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל אמרתי אל לבי שבמקום ששנים מהם מסכימים לדעת אחת נפסוק הלכה כמותם, אם לא במקצת מקומות שכל חכמי ישראל או רובם חולקים על הדעת ההוא ולכן פשט המנהג בהיפך.

ומקום שאחד מן הג' העמודים הנזכרים לא גילה דעתו בדין ההוא והשני עמודים הנשארים חולקים בדבר הנה הרמב"ן והרשב"א והר"ן והמרדכי וסמ"ג ז"ל לפנינו אל מקום אשר יהיה שמה הרוח — רוח אלה"ן קדישין ללכת — נלך, כי אל הדעת אשר יטו רובן כן נפסוק הלכה. ובמקום שלא גילה דעתו שום אחד מן הג' העמודים הנזכרים נפסוק כדברי החכמים המפורסמים שכתבו דעתם בדין ההוא, ודרך זו דרך המלך נכונה וקרובה אל הדעת להרים מכשול.

ואם בקצת ארצות נהגו איסור בקצת דברים אע"פ שאנו נכריע בהפך יחזיקו במנהגם כי כבר קבלו עליהם דברי החכם האוסר ואסור להם לנהוג היתר, כדאיתא בפרק מקום שנהגו".

הרב משה איסרליש זצ"ל (בהקדמתו לספר דרכי משה) האריך לחלוק על שיטת הב"ב בפסיקתה הלכה על פירוב דעות (שתיים מתוך שלושה); שהרי אני פוסקים שצריך לפסוק על פיה אחרונים שראו אתה ראשונים והכריעו שלא כמותם, ודבר זה גרם להופעת מנהגים רבים שלא כהכרעת הראשונים (רי"ף, רמב"ם, רא"ש). וכן כתב בחריפות נגד שיטת הב"ב גם המהרש"ל (הקדמה שניה לחולין).

על מחלוקת זו כתב הרב יהושע וולק כץ זצ"ל (הקדמתו לספריו "פרישה" ו"דרישה") שעיקר הסיבה למחלוקת שבין הבית יוסף והדרכי משה נבעה מכך שהב"ב גר במדינות ישמעאל לאשר נמשכים אחר פסקיה רי"ף והרמב"ם, שהם מכוונים לדעה אחת (מלבד פרטי דינים), ומשום כך היה מתאים לו הכלל לילך אחר שנים מתוך שלשה שהרי בכך יישאר בנימדינתם על מנהגיהם. לעומת זאת בני אשכנז, פולין ורוסיה הנמשכים אחר החכמים הגרים באשכנז וצרפת לא קיבלו את הוראות הרי"ף והרמב"ם ולכן הובאו מנהגי בני אשכנז בדרכי משה.

מחלוקת זו הובילה את שניהם הנפיים המרכזיים בעם ישראל; בניספרדה הנהגים כדעת הב"ב, ובני אשכנז שקבלו על עצמם את פסיקת הרמ"א ועיינו שם הגדולים ערך בית יוסף; שדי חמד כללי הפוסקים ח"ו סי' יג אות לא וסי' יד אות יח). כל קהילה נהגה במנהגיה ולא שינתה מה מסורת שהתגבשה במשך השנים. אולם עלינו להתבונן מהיכן הכוח שקבלת פוסק מחייבת את בני העדה ובניהם אחריהם.

ב. קבלת פוסק

על השאלה האם קבלת פוסק מחייבת מצאנו מחלוקת. הרשב"א (שו"ת, ח"א סי' רנג) נשאל האם אפשר לקבל פוסק אחד ולנהוג כמותו לקולא ולחומרא, ולאחר שהאריך בדוגמאות של רב המקום, כתב:

"והנה במקומו של רבי אליעזר כורתין עצים לעשות פחמין לעשות אזמל, ולא מיחו בידם חכמים לפי שהן עושין כדברי רבם. ובפרק כל הבשר (דף ק"ז) אמרין לוי איקלע לבי יוסף רישבא, איתא ליה רישא דטוסא בחלבא ולא אכל ולא אמר להו ולא מידי. כי אתא קמיה דרב אמר ליה אמאי לא תשמתינהו, אמר ליה אתריה דר' יהודה בן בתירא הוה ואמינא דילמא דרש להו כרבי יוסי הגלילי דאמר יצא בשר עוף שאין לו חלב. וכן רבים. ומן הדרך הזה כל שנהגו לעשות כל מעשיהם על פי אחד מגדולי הפוסקים במקום שנהגו לעשות כל מעשיהם על פי הלכות הרב אלפסי זכרונו לברכה ובמקומות שנהגו לעשות כל מעשיהם

על פי חבור הרמב"ם ז"ל והרי עשו אלו הגדולים כרבם".

כנגד שיטת הרשב"א כתב המהריב"ל (ח"א סי' עה):

"כתב הרשב"א בתשובת שאלה סימן רנ"ג שאם יש מנהג בעיר לפסוק על פי הרמב"ם ז"ל יעשו כמנהגם דנהרא נהרא ופשטיא, והביא ראיה לדבריו מחלוקת ארץ ישראל ובבל בתרבא דאיתרא ובמקומו של רבי אלעזר היו כורתין עצים לעשות פחמים לעשות איזמל ולא מיחו בידם החכמים ובפרק כל הבשר [חולין קטז] אמרו לוי איקלע לבי רב יוסף אתיוה לקמיה רישא דטוסא בחלבא ולא אמר להו ולא מידי כי אתא לקמיה אמר ליה אמאי לא תשמתינהו אמר ליה אתריה דרבי יהודה בן בתירא הוא ואמינא דילמא דרש להו כרבי יוסי הגלילי דאמר יצא בשר עוף שאין לו חלב, ולכאורה היה נראה מתוך התשובה הזאת שיכולין בני העיר לתקן תקנה והסכמה לפסוק על פי פוסק אחד בין בדיני ממונות בין בדיני האסור והמותר, ואחר העיון והחקירה השיבותי לקצת אנשים אשר שאלו את פי דדוקא בדיני ממונות יש יכולת בידם לתקן התקנה הזאת, אבל בדיני האיסור והמותר וגיטין וקידושין לאו כל כמינייהו דבני העיר לתקן תקנה בזאת, דבשל תורה הלך אחר המחמיר או בתר רובא לקולא אם הם גדולים בחכמה ובמנין, דדוקא בימיהם שבכל עיר ועיר היה להם רב אחד שהיה מלמדם כדאמרי' בבל וכל פרוואה נהוג כרב נהרדעא וכל פרוואה נהוג כשמואל, וכל עיר ועיר היו מחויבים בכבוד מלמדם, אבל אנו בזמנים האלו כל הפוסקים והרבנים אשר מימיהם אנו שותים הם רבותינו ואנו מחויבים בשל תורה ללכת אחר המחמיר ויש בידי כמה ראיות על זה".

העולה, שבפנינו מחלוקת האם קבלת רב מחייבת אולא, וכבר הביא מחלוקת זו הפר"ח (סי' תצ"ו ס"ק יא), וכתב שדברי המהריב"ל למסתברים ולכן אין לילך אחר פוסק שהתקבל לקולא.

נראה שסברת המהריב"ל למסתברת מכיוון שעל דברי הרשב"א קשה מדוע שקבלת פוסק מסוים תחייב גם את הדורות הבאים? וכמו כן הרי התורה אומרת לנו ללכת אלה שופט שיהיה בימיו וא"כ כיצד יכולה קבלת פוסק מסוים לחייב?

ג. קבלת מקום ועדה

נראה שעלינו לחלק בין שני סוגי קבלות: א. קבלת מקום; ב. קבלת רבים. לגבי קבלת מקום הרי שהגמ' (פסחים נ ע"ב) מספרת על בני ביישן שלא היו מפליגין בע"ש מצור לצידון, למרות שבצידון היה יום ו' יום השוק, בכל זאת החמירו על עצמם כדי לא לבטל את ההכנות לשבת. בניהם שלא היו עשירים כאבותיהם רצו לבטל מנהג זה. באו לפני רבי יוחנן והוא אסר עליהם לעשות כן בגלל החיוב "שמע בני מוסר אביך ואל תיטוש תורת אמך". החוות יאיר (ס' קכו) האריך להסביר שתוקף המנהג של בני ביישן היה בגלל היותו במקום מסוים, ומכיוון שהמנהג חל על מקום מסוים הריהו אחר על כל הדריס במקום זה, ועל כלהבאים לגור בעתיד במקום. על פיהס ברזה ברור שתקנתה מקום איננה חלה במעבר ממקום למקום או כאשר המקום כולו ננטש ללא תקווה ורצון לחזור אליו (עיין חו"י שם), ואפילו אסתהיבאותה מקום התיישבות חדשה נראתה לא אחיובלנה וגבמנהגים הקודמים, מכיוון שאלו מנהגים השייכים במקום. סוגנתנהוספתהיא קבלה שהייתה בסוף תקופתה התלמוד כפי שכותבה רמב"ם (הקדמה ליד החזקה):

"כל הדברים שבגמרא הבבלי חייבין כל ישראל ללכת בהם וכופין כל עיר ועיר וכל מדינה ומדינה לנהוג בכל המנהגות שנהגו חכמי הגמרא ולגזור גזירותם וללכת בתקנותם, הואיל וכל אותם הדברים שבגמרא הסכימו עליהם כל ישראל, ואותם החכמים שהתקינו או שגזרו או שהנהגו או שדנו דין ולמדו שהמשפט כך הוא, הם כל חכמי ישראל או רובם והם ששמעו הקבלה בעקרי התורה כולה דור אחר דור עד משרע"ה".

ונראה שתקנת החכמים שחייבה בסוף תקופת התלמוד הייתה מכיוון שכל החכמים קיבלוה כתקנת הרבים. לאחר מכן, כש"נתפזרו ישראל בכל הארצות" (הרמב"ם שם) וכבר לא יכלו להתאחד למקום אחד והתפצלו לעדות שונות, קבלת החכמים של כל עדה מחייבת אותם ואת זרעם כפי שקבלת כל ישראל מחייבת (ראה: נ' לאם, הלכות והליכות, עמ' קמד). יסוד זה נפסק בטוש"ע (יו"ד ס' ריד סעי' ב): "קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם".

בקבלת רבים שישוודש לנדר. כך למשל בעניין חלבעכו"ם, שלמרות שלא שכיח חלבטמא בכל זאת כיוון שקבלנו ועלינו את איסורו הרישישבו זה המשום בליחלדברו. (החת"ס יו"ד ס' קז) וכתבדעובר עלזה בבליחלמדאורייתא, והשינועליו בדברי הושע"ב בס' לחאות ג ושו"ת אגרות משה יו"ד ח"א ס' קז ענף ט, שיש בכך בל יחל מדרבנן).

העולה, שקבלת הרבים הרי זה כנדר של רבים שאין לו התרה. ולכן, הקבלות שקבלת על עצמם בני אשכנז כהנהגות הרמ"א בניספרד כהוראותמרן, חלות עליהם ועליוצאיהם, ואין לשנות אלולו. בכדיבוארודבריהרשב"א בדברקבלת פוסק לעדה מסוימת.

ד. מצוות התלויות בארץ

השאלה העומדת בפנינו היא לגבי המצוות התלויות בארץ, וכוונתנו למצוות שלא נוהגות בחו"ל אלא בא"י, כגון: שביעית, מעשר עני, לקט, שכחה ופאה. השאלה היא האם יש להחילן על אשכנזים והן לספרדים. דהיינו, לבניספרד שנוהגים כדעת מרן הב"י שהשאלה היא, האם במקום שהב"י לא הכריע ולא גילה דעתו, האם אנו מחויבים לדעת הרמב"ם שהוא מראד ארעא דארץ ישראל ועיינו שו"ת רשב"ש סי' רנ"א וסי' רנ"ז, שו"ת אבן רוכל סי' לב, שו"ת רדב"ז החדשות ח"ב סי' תשל"א, ארץ החיים סיתון כלל ב) או שמא אפשר לפסוק ככל הראשונים.

שאלת הפסיקה במצוות התלויות בארץ קיימת גם ביחס לבני אשכנז היוצאים בידרמ"א ומקבלים עליהם את פסקיה הראשונים האשכנזים גם בארץ ישראל. בכל דיני תורה, קיבלו בני אשכנז את מנהג רבותיהם שנהגו בו הלכה למעשה, וגם כאשר באו לארץ ישראל המשיכו לנהוג על פי מנהג רבותיהם. אולם במצוות התלויות בארץ בהם ראשונים אשכנזים אמנם פסקו דבריהם אך ברובם לא נהגו כן הלכה למעשה – יתכן שאין עליהם בארץ ישראל (בעליית החסידים והגר"א) להתחיל מנהג חדש שהוא לא כמנהג המקום, אלא לנהוג כמנהג ארץ ישראל, שברובו נהג אז כמנהגי ב"י והספרדים.

ה. השמטת הב"י את המצוות התלויות בארץ

הב"י השמיט מספרו את דיני המצוות התלויות בארץ. דבר זה יש לבאר על פי הסברו בהקדמתו מדוע כתב את ספרו על הטור:

"ולא ראיתי לעשות ספר זה חיבור בפני עצמו כדי שלא אצטרך לכפול ולכתוב דברי מי שקדמני, ולכן הסכמתי לסמכו לאחד מהפוסקים המפורסמים, ועלה בדעתי לסמכו לספר הרמב"ם ז"ל להיותו הפוסק היותר מפורסם בעולם. וחזרתי בי מפני שאינו מביא אלא סברא אחת והייתי צריך להאריך ולכתוב סברות שאר הפוסקים וטעמם. לכן

הסכמתי לסמכו לספר ארבעה טורים שחבר הרב רבינו יעקב בן הרא"ש זצ"ל כי הוא כולל רוב דעות הפוסקים".

מדבריהב"יאנולומדיששעלהבמחשבתותחילהלכתובאתספרועלהרמב"ם אולם מסיבות של אריכות הכתיבה כתבם על הטור. הטור לא עסק במצוות התלויות בארץ כיוון שלא נהגו בזמנו, וכפי שכתב (יו"ד סי' שלא): "מפני שאין נוהגין תרומות ומעשרות בארצות אלו אין רצוני להאריך בהם". אם כן, הב"י לא כתב את דיניהמצוותהתלויותבארץמשוםשכתבאתספרועלהטורולאמשוםשלאהייתה לו דעה הלכתית בנושא.

1. הב"י והרמב"ם במצוות התלויות בארץ

אם הב"י היה כותב את דיניהמצוותהתלויותבארץיתכןשהיהמשנהמדברי הרמב"ם ז"ל, כפי שנהג במספר הלכות. בתשובת גנת ורדים (אה"ע כלל ב סי' יו"ד) הביא כמה פסקים שהב"י הכריע שלא כדעת הרמב"ם, והמנהג הוא כב"י אף שהכריע שלא כרמב"ם. אמנם החקרי לב (מהדו"ב חו"מ סי' דף קע"ג) כתב שבכל מקום שאין דעתו של הב"י ברורה הרישיש לפסוק כדעת הרמב"ם; אך עדיין יש מקום לחלק ולומר שכל זה כאשר הב"י כתב את דבריו ולא נתבררו כלל, אולם במקום שהב"י לא הביע את דעתו כלל (כפי שהוסבר לעיל אותה) א"כ לכאורה אין הכרח לומר שקי"ל כדעת הרמב"ם.

נזכיר שני עניינים במצוותהתלויותבארץאשר באחד מהם הב"י פסק כרמב"ם ובאחר הכריע שלא כדעת הרמב"ם. בהלכות ביעור שביעית דעת הרמב"ם והל' שמיטה ויובל פ"ז הל' ג) שביעור היינו שריפה, ואילו הר"ש, רמב"ן ועוד ראשונים סוברים שביעור היינו הפקר. הכס"מ הכריע שיש לפסוק לקולא ולעשות ביעור בהפקר ולא בשריפה, ומשמע ששינה מדעת הרמב"ם גם במצוותהתלויותבארץ. מאידך למדנו שהב"י קיבל וקבע שהרמב"ם הוא הפוסק במצוותהתלויותבארץ: בהלכות תרומות ופ"א ה"א (א"ה) ידן בשאלת הפרשת תרו"מ מבפירות נכריים המגדל בקרקע שקנה בארץ ישראל, והכריע שאין צורך להפריש תרו"מ כפי שכתב הרמב"ם, והביא שהמנהג בארץ ישראל הוא כרמב"ם ואין פוצה פה ומצפצף, והוסיף: "בכל אלו המדינות קבלו עליהם לעשות כדברי רבינו". וא"כ משמע שס"ל שעלינו לנהוג כדעת הרמב"ם בא"י.

וא"כ נשאלת השאלה האם לדעת הב"י עלינו לנהוג במצוותהתלויותבארץ כרמב"ם או לא?

ז. שיטת הב"י במצוות התלויות בארץ

נראה שדעתו העיקרית שלהב"י היא זוהמוצגת בהל' תרומות ופ"א ה"י ובושו"ת אבקת רוכל (סי' כד) — שבא"י קבלו את הוראות הרמב"ם. ואמנם בדיני ביעור הכריע הב"י שלא כרמב"ם אך נראה שיש מקום לשני הסברים מדוע בדין זה הקלו:

א. אמנם קיבלו על עצמם לפסוק כשיטת הרמב"ם אך זה רק בדבר שלא היה בו מנהג הפוך, אולם כאשר ישמעו שהמנהג שונה מהקבלה הרי שהמעשה מוכיח שאינו אנוני והגיס ככלליה פסיקה, והמנהג המעשה הוא הקובע. לכן, באופן כללי לדעת הב"י הפסיקה היא כרמב"ם, אולם מכיוון שלענין ביעור הגוש לאכמותו הרי שגם הב"י הכריע שאין צורך לנהוג כרמב"ם. על כן שנהגו שלא כרמב"ם כבר מובא בירושלמי פ"ט ה"ד שנהגו להפקיר פירות שביעית, וכמו ביאמהר"ם בן חביב (תוספות יו"ט כ"ד דף פג ע"א).

ב. הב"י כתב בהקדמתו של מרות שיטתו לפירוש בדעות שנייה מתוך שלשה הרי במקום שרום דעות ראשונים אינם סבוכים כרמב"ם ראשונים אחרים רמב"ן, בעליהתוס' ועוד. א"כ בנידון הביעור אפשר לומר שכוון שרובה ראשונים לא פסקו כדעת הרמב"ם אלא להקל לבער ערעל ליד הפקדון עיינו ברשימתה ראשונים שנקטו שביעור הוא הפקדון שבתהארץ ע"ס תוספת שבת, פ"ז ה"ג גה"ע 9, גם הב"י הכריע כמותם, אבל בשאר הדברים הוא מקבל את הנהגות הרמב"ם. העולה לפי שניהם סברים אלו שאין ללמוד מדיני ביעור לשאר דברים. דעת הב"י באופן כללי היא שיש לפסוק כדעת הרמב"ם אלא א"כ יש הוכחה שלאנהגותו או שרובה ראשונים לא פסקו כמותו, אולם בשאר הדברים לפי מרחב"י קבלו א"י את מנהגי הרמב"ם.

החזו"א (שביעית סי' כג ס"ה) סובר שמדין הביעור מוכח שהב"י לא ס"ל כדעת הרמב"ם במצוות התלויות בארץ:

"ובזמן שנהגו ע"פ פסקי הר"מ נהגו כן בכל מקצועות התורה, ואחרי שחדל המנהג סמכו הפוסקים האחרונים על דעת פוסקים אחרים זולת הרמב"ם אף במצוות התלויות בארץ, וכמש"כ מרן בכ"מ פ"ז מהל' שביעית ה"ג בשם הר"ק שאנו סומכים להקל כדעת התו' וש"פ דביעור היינו הפקר ודלא כרמב"ם והראב"ד דטעון שריפה".

אולם כבר מרנו והוכחנו שאיננו מדינה ביעורד איתלש ארמזוותהתלוי ותבארץ. ההולכי שבשיטתהב"יצריכיסללכתבמצוותהתלוי ותבארץ לפידבר הרמב"םאלא א"כיש הוכחה מעשית שלאנהגו כמותו או שיש רוב ראשונים שלא פסקו כמותו.

ח. יישוב חדש

מרן החזו"א (שביעית סי' כג ס"ק ה) הוסיף והסביר מדוע אין לפסוק כרמב"ם בארץ בימינו, וכתב:

"ואין לטעון ממש"כ ב"י בתשובת מהרי"ט שהרמב"ם הוא רבם של בני א"י, שאין הדבר כן עכשו, היו אמנם ימים שהיו נוהגים על פי הרמב"ם אבל מפני הבלבול שעירות חרבו וחזרו ונתיישבו נתבטל הדבר שהחדשים היו נגררים אחר פוסקים אחרים (וכן בלא נתחלפו התושבים אם קמו ביניהם חכמים גדולים שהיו להם לרב ומורה והם חלקו על הר"מ מדעתם וסברתם היו חייבם כל הקהל לשמוע להם שאין להם אלא שופט אשר בימיהם ומפני כל זה נשתנה המנהג בדינים ידועים ובמקומות ידועים).... בזמן שנהגו על פי פסקי הר"מ נהגו כן בכל פסקי ההלכות שבכל התורה כולה ומעולם לא חילקו בין הלכות התלויות בארץ לשאר ההלכות, שהרי הרמב"ם היה רבם בכל מקצועות התורה". החזו"א מעורר כאן שאלה. אמנם נהג בא"י המנהג לפסוק כדעת הרמב"ם אולם במשך הדורות נשתנה התושבים, והגרים כיום בארץ ישראל אינם בנייהסל אלו שגרו בתקופת הב"י, ולכן יכולים לפסוק כדעות פוסקים אחרים ואינם מחויבים לרמב"ם. ומשמע מדברי החזו"א דס"ל שאפילו הנוהגים כשיטת מרן הב"י הרי שבמצוות התלויות בארץ אינם צריכים לפסוק כרמב"ם אלא כשאר הראשונים.

דברי החזו"א מבוססים על הבנה שקבלת אנשי המקום חלה רק על אנשי המקום ההוא, אבל מקום שחרב ובאואליותו שבים חדשים הרי שאינם מחויבים למנהגים הקדומים. ועיין בדבריה החוות יאיר (סי' קכו) אודות עיר שעזבוהתושביה בגלל גזרות ורעש אולם מצפים לשוב למקומם הרי שהם חייבים במנהגי העיר הקודמת, ולפי דבריו כל מקום שעדיין ציפו לחזור אליו, עליהם להמשיך ולנהוג במנהגים הקדומים, אבל מקום שלא ציפו לחזור אליו אין התושבים החדשים צריכים לנהוג כמנהגי ישן. ולפי זה, עלינו להסביר את דברי החזו"א אבעריס בא"י

שננטשו ולא ציפו לחזור אליהם, ועל כן נשאלת השאלה מדוע שיתחייבו לנהוג כפסקי הרמב"ם ולא כפוסקים האחרונים.

אולם כל זה נכון במנהג הנובע מכוח המקום, ואז ביישוב חדש אין צורך לפסוק כמנהגים קדומים. אולם כפי שבארנו לעיל (אות ג) לחלק בין קבלת מקום לקבלת עדה, אם בני ספרד קיבלו עליהם את דעת הב"י ולדעת הב"י יש לפסוק כדעת הרמב"ם, א"כ צריכים לפסוק כמותו אפילו אנשי יישוב חדש, ולא מדין קבלת המקום אלא מדין קבלת העדה.

ט. הפסיקה האשכנזית

על בני אשכנז שאלנו ולעיל אות ד) הריהו פוסקים האשכנזים לא נהגו בפועל את שיטתם ההלכתית, משום שרובם היו בחו"ל, וא"כ שמא אין על בני אשכנז לפסוק כדעת הראשונים בני אשכנז אלא כדעת הפוסקים שנהגו כאן בארץ. אולם כל זה נכון אם אנו דנים על מנהגי מקום, אולם כאשר אנו דנים על מנהגי עדה, הרי שאין כאן שאלה האם נהגו כן במקום מסוים או לא, אלא יש כאן שיטה של בני אשכנז שהולכים לפי הפוסקים בני אשכנז ומקבלים גם את אחרוני הפוסקים שחלקו על השו"ע (הש"ד, ט"ז, גר"א, לבוש ועוד). ולכן, גם במצוות התלויות בארץ עליהם לפסוק על פי דרכם של בני אשכנז הפוסקים ככל הראשונים והערות האחרונים עליהם.

י. סיכום

בכל המצוות שבתורה בני ספרד הולכים כדעת מרן הב"י, ובני אשכנז יוצאים בידרמ"א. במצוות התלויות בארץ מרן הב"י הכריע כדעת הרמב"ם מלבד במקום שנהגו שלא כמותו או כשרוב הראשונים לא הסכימו לדעתו. ואילו בני אשכנז פוסקים כראשונים האשכנזים וכהערות האחרונים שחלקו על השולחן-ערוך.

לומדת "תרומות ומעשרות"

מדרשת התורה והארץ בשיתוף "בית האוצר" שליד מכון התורה והארץ, שמחים להגיש לפני הציבור את הלומדה החדשה העוסקת כולה בענייני תרומות ומעשרות.

לאור ניסיון של שנים בהעברת שיעורים בנושאים אלו בכל הארץ, החל מתלמידים בבתי"ס בישיבות התיכונות ובאולפנות ועד הרצאות למבוגרים במקומות שונים בארץ. ראינו צורך להוציא לומדה מאפשרת ללמוד את הלכות תרומות ומעשרות על מושגיהם השונים בכלל, ואת הבנת אמירת נוסח ומעשה הפרשה בפרט. זאת, בשל החשיבות ההלכתית להבנת הנוסח, מפני שיש מן הפוסקים החוששים שללא הבנה בסיסית במשמעותו של נוסח זה—אין אמירתו מועילה וההפרשה אינה מתקנת את הפירות.

האתגר שעמד בפנינו היה להשתמש באמצעייה המחשה הקיימים כיום, על מנת ללמד נוסח זה על פרטיו המסתעפים ממנו, ועל ידי כך להתגבר על הקושי הגדול בהבנת סדר הפרשת תרו"מ. הן בשל מורכבותו של תהליך זה בימינו, הן בשל מספר המצוות הכלולות בו ותרומה, מעשר ראשון, תרומת מעשר, מעשר שני, מעשר עני, חילול מעשר שני, חילול נטע רבעי, והן בשל האפשרויות ההלכתיות הרבות הגלומות בנוסח עצמו (הפרשה מדרגות חיוב שונות וממיני פרי שונים).

החלקה עיקרית של הלומדה ממחיש את השלבים השונים של תהליך ההפרשה, שלב אחר שלב או באופן רצוף בסרטי וידאו, ובהסברים מפורטים של נוסח ההפרשה עצמו, כל אלה מלווים באנימציה ובקריינות. סרטה וידיאו מראה את המפריש מהכנות להפרשה—הכנתה מטבע, שקילת

וחלוקת הפירות – דרך אמירת הנוסח עצמו – ועד עטיפת התרומה לאחר סיום הפרשה.

ההסברים המלווים את הנוסח – מתארים את מהותם של הפעולות או אמירתם של הפסקאות השונות, מהימטרת הפעולה, מהן הלכות הקשורות בה, ומהן המגבלות ההלכתיות הכרוכות בה.

בנוסף להסברים הצמודים לנוסח על כל פסקה ופסקה מופיעים כפתורים המפנים למילון מונחים בנושא תרומות ומעשרות ולמשל על ברכת הפרשה בנוסח מופיעים כפתורי המונחים: "נוסח הפרשה", "טבלודאי", "ספקטבל", "הפרשה מספק", "ברכת הפרשה".

הדגמת הפרשת תרומות ומעשרות עפ"י נוסח הפרשה בסרטון

והסבר שלבי הפרשה בתמונות אנימציה.

אלמילון המונחים ניתן לגשת גם באופן פרדוקטוריאלי במושגים נוספים. המילון מחולק לשלושה חלקים:

- א. מונחים בסיסיים – כגון "מעשר", "תרומה", "הפרשה" וכדו'.
- ב. מונחים נוספים – "שנת מעשר", "לוי מיוחס", "גמר מלאכה" וכדו'.
- ג. מונחים המופיעים בנוסח עצמו – "המאית", "דרגת חיוב", "פרוטה ורבע" וכדו'.

מיון המונחים נעשה על שם הכוונת הלומד לסדרה רצויה של הבנת הדברים ולא על פי שיבוט הלכתית או מעשית. המושגים מלווים בתמונות באנימציות המוסיפות

להסבר הבנה ונופך מיוחד.

ביאור מושגים בתמונות ואנימציה

בנוסף לכך הוספנו מעין מבדק, בו המשתמש בלומדה בודק את ידיעותיו על המתנות השונות ועל הבנת הנוסח.

בדיקת הבנת חלקי נוסח ההפרשה

במבדקה, על המשמשלהתאיסתחילהאתהלכותהשונותלמתנהמסוימת
—כמותההפרשה, מיהנותומיהמקבל, דינאכילתהוכו'. ולאחרמכועלילולהצביע
עלמיקוסהפירותהמתואריםבנוסחההפרשהבפסקההמתייחסתלמתנהזולמשל:
עלילולהצביעהיכונמצאת"המאיתשהזכרתי"המוזכרתבנוסחה, היכונמצאים"עוד
תשע מאיות בצד התחתון של הפירות" המוזכרים בנוסח.

את המבדק ניתן לבצע על פי סדר ההפרשה, או על פי הגרלת המחשב.
אמנםעיקההלומדהמיועדלכלמישמעונייןלהבינאתנוסחההפרשהבפרטואת
הלכותתרומוותומעשרותבכלל, אבלבנוסףלכךהוספנולתקליטורארבעהמערכי
שיעורלמורים(קובץWORD)המשלבביסביןלימודמסודרבכיתה(ודפימקורותודפיעבודה)
בנושאתרומותומעשרות, לבין השימוש בתקליטור — בחדרהמחשביםשל בית
הספר. ולצורךכךהתאמנולמודהלשימושברשתמחשבים. וכךשלימודהנושאהמורכב
והמסובך יהפוך לחווייתי ומעניין יותר.

ניתנתאפשרותבלומדהלהדפיסבצורהמסודרת(במסמכיWORD)אתכלהחומר

הכתוב:

1. נוסח הפרשה מבואר.
  2. הסברים על קרן "בית האוצר" של מכון "התורה והארץ".
  3. דף הצטרפות לקרן "בית האוצר".
  4. מערכי שיעור למורים.
  5. מילון המושגים.
- התקליטורמשווקע"מדרשתהתורהוהארץ, ויהירצוןשלומדהזותקרבאת
ציבוהתלמידיםוהמבוגריםללימודהלכותתרומוותומעשרותהלכהלמעשהביתר
העמקה והרחבה.

הרב יעקב אפשטיין

טבל הבלוע בכלים (תגובה)

בגליון 49 של חוב' אמונת עתיך דן הרב עמיחי בהפרשת טבל הבלוע בכלים. נראה לי שישנן בתשובתו מספר מקומות שיש בהם פתח לטעות, וע"כ אעיר עליהן. **א.** הכותרת: "הפרשת טבל הבלוע בכלים" אינה מדויקת. א"א להפריש את הטבל הבלוע בכלים כדוגמת הפרשה מפירות וליתנו למקבלי המתנות. השם הנכון הוא "הפרשה על טבל הבלוע בכלים".

ב. עפ"י הצגת השאלה, העיסה בכלל פטורה מחלה, ולא מתעוררת כל בעיה למעשה. שהרי עיסה **לבישול** אינה חייבת בחלה, כמבואר בשו"ע ויו"ד סי' שכטס ע"ג:

עיסה שבילתה עבה, וגלגלה על דעת לבשלה או לטגנה או לעשותה סופגנין או ליבשה בחמה, ועשה כן, **פטורה**. גלגלה לעשות ממנה לחם, ונמלך לבשלה או לטגנה או לעשותה סופגנין או ליבשה בחמה, חייבת, שכבר נתחייבה משעת גלגול. גלגלה על דעת סופגנין וכיוצא בהן, ונמלך לעשותה לחם, חייבת.

וא"כ פנה ראולה עירבה צגתה שאלה שמו דובר בעיסת שנעשת לשם אפיחן נמלך עליה לבשלה, ושכח להפריש ממנה חלה.

ג. הרב עמיחי דן עפ"י דעת הרמב"ם סבה ל' תרומות שכלי שבלע תרומה אין צריך הגעלה אלא דיבשטיפה בלבד. ולפי שניהם סברים: מפני ביטול האפיחן אפיחן פני הכלי, או מפני שהכהנים אינם מחשיבים אותה כלל.

וצריך להעיר, שטעמים אלו יכולים להיאמר לגבי תרומה, אבל אינם יכולים להיאמר לגבי טבל (וע"ז שאלה השאלה!), שהרי זהו איסור האוסר בטעמו, ויש לו מתירין. ואמנם פסק הרמ"א ויו"ד סי' קכ"ד שטעם שלד ברשימתו תירין בטל ברוב

ואינו דינו כדשיל"מ, אולם הט"ז והש"ך והפר"ח והגר"א חלקו עליו. לעומת טבל—
תרומה אסורה לזרים, ותלויה, כפיהמבואר במאמר, בהחשבת אותם פירות, וע"כ
אין ללמוד מתרומה לטבל.

ד. הראב"ד אינו יחיד במחלוקת ועלה רמב"ם סלגבי כל שבלעטעם תרומה, שאין
דיבשטיפה אלא נחוצה הגעלה. בירושלמי מפורש (תרומות פי"א ה"ד): "תני רבי חלפתא
בן שאול קדירה שבישל בה תרומה **מגעילה בחמין שלשה פעמים** ודיו, אמר רבי בא
ואין למידין ממנה לענין נבילה". החילוק בין נבילה לתרומה, שאף שכלי חרס לא יוצא
מתוך דפיו, בכ"ז בתרומה כיון שהיא אדרבנןש"מ אליה חוקבלוע אליה ואתה מעשרות".
יכול להגעילו ג' פעמים ומותר לבשל בו חולין.

עפ"י הירושלמי פסקו: העיטור (שער ראשון—הכשרה בשר דף יד עמוד ב), הראב"ה
(סימן תקע"ז), האור זרוע (ח"א סי' תשס) והגר"א (יו"ד סי' קיג"ס קמ"א). לדעתם כלי חרס
שבלע איסור דרבנן יוצא מידי דפיו בהגעלה ג' פעמים, ולא העירו שהינינו דווקא
בתרומה עפ"י טעמי הרמב"ם (ועי' טור סי' קכ"א).

ה. לאחר הבאת דעת הראב"ד, והמסקנה כי כל שבלע תרומה צריך הגעלה, כתב
הרבעמי חישה שאלה שלפנינו היא: האם ניתן להפריש חלה מהעיסה אף עלה בלוע
בכלים, ומסיק שהסתפקות הגרש"ז אוירבאך היא במחלוקת שבין הרמב"ם
והראב"ד.

לענ"ד, נושא זה אינו שייך למחלוקת הרמב"ם וראב"ד. לפיהרמב"ם **סאין צריך
להפריש**, והגרש"ז "אם תפוק **אם בכלל ניתן להפריש** כשהטבל בלוע בכלי. אלא
לכאורה שני צדדים שלהם תפוקותה סרק עפ"י דעת הראב"ד שהתרומה לא בטלה.
אולם, לפיהערה גלעיל, אין למח' הרמב"ם וראב"ד "דכלקשר לכאן, שהרי כאן
אנו עוסקים **בטבל ולא בתרומה** וכפיהו סבר לעיל. ע"כ אין לדמות זאת למח'
הרמב"ם וראב"ד בתרומה.

ו. מצאנו שקבעו נוסחה הפרשה להפריש על טבל בלוע בכלים. הנוסחה הובא ע"י
שו"ת ציץ אליעזר (חלק י"א סי' סו נוסחא א):

"ישפוך מהטבל לכלי קטן יותר מאחד ממאה, עם קיחה בחשבון גם על
הבלוע בכלים... על כל היין שבכלי שלפני ושידי ועל הבלוע בשמרים ובכלי". מקורו
מספר שרעריד מעהו הובא בס"ה צדיקרי"א מסלנט' (עמ' מח). אולם המדובר בבליעה
ישירה של הכלי מין או שמן טבל. בעוד שהשאלה שלפנינו עוסקת בבליעת מים
שקבלו את טעם הטבל שנתבשל בהם.

מצאתי בשו"ת משיב דבר (ח"ב סי' סה) שענה לשאלה:

במה שהמנהג שאופין חלה בית האופה כמה בעה"ב בתנור אחד. ויש

שנוטלין חלה בעיסה כדין. ויש שמאחרין עד אחר אפיה. וא"כ הרי התנור בולע מטבל ומבליע בעיסה שכבר נתקנה. וגם קרוב שנוגעיים העיסות זב"ז ואין לומר דמהני מה שאח"כ מפרישין חלה מן האפוי ויתוקן גם הבלוע שהרי אין מפרישין מן החיוב על הפטור דמה"ת ברובה בטל. היינו, דעתהשואלהייתהשטעםבלועאפילו באוכל(ולאבכלי), דינוכפטורואי אפשר להפריש עליו. (וכאן הוי ריחא ולא טעם כתוצאה מבישול). והנצי"ב ענה:

ואני אומר דדוקא בתורם מן החיוב על הפטור לבדו אין תרומתו תרומה ויהא התרומה שנותן לכהן בטבלו כפירש"י פסחים נ"א א'. משא"כ כאן מפריש מן החיוב על עצמו היינו על עיקר העיסה והאפוי שחייב. וממילא קאי ההפרשה על הבלוע ג"כ.

ואולם עדיין אין בכך פתרון מלא לבעייתנו.

ז. דיון ארוך בנושא כלים שבלעו ממיס שנתבשל בהם טבלת בהגרש"ז אוירבאך במנחת שלמה (ח"א סי' נד). ועוסק בתשובת מהר"י וייל (סי' מ"ח) שהובאה ע"י הרמ"א בד"מ, ועלהשו"ע ביו"ד (סי' שכ"ג ב). דנו בה באריכותהט"ז (שכ"ד טו) והש"ך (שכ"ג ה), ונשאר הגרש"ז א"ב צ"ע על דברי המהרי"ו. בתוך דבריו מביא מתשו"ל בבושי שרד שהובאה בפ"ת (שכ"ד ג) שאם החמיץ בורש"ט (חמיצת סלק) בשאור טבל שנתבטל בבורש"ט אין דרך לתקן אתהתערובתמטבלה, כיון שהפרשהתיהמן החיובעל הפטור, ואת הכלי צריך להגעיל (וא"א להפריש עליו ממקו"א).

הגרש"ז א"א מעיר:

ומיהו הא מילתא ודאי קשה טובא דאיך מפרישים תרו"מ גם על הבלוע בדופני הכלי, והא תפ"ל דכיון דלא ידעינן כמה בלע א"כ אפשר שהבלוע כבר נתבטל שם בתוך רוב היתר הבלוע שם מקודם ונמצא דהו"ל כתורם מן החיוב על הפטור, גם צ"ע דכיון דסתמא דמילתא לא ידעינן כמה בלע א"כ איך יכול לכיון שיעור הפרשת תרו"מ שלא יהא ממעט או מרבה, וביותר קשה מבלוע שכבר עברה עליו מעל"ע דהו"ל נ"ט לפגם דאיך אפשר לתקן אותו מטבל בעין, והא תפ"ל דהו"ל ודאי מן החיוב על הפטור ואם ננקוט כהלכו"ש הנ"ל דלאמהני כלל הפרשה מן החיוב על הפטור אף בכה"ג דלא קפיד מה שהחיוב ישאר מקולקל. וגם נראה פשוט דבכגון דא לא יוכל גם להפריש עליו מטבל דרבנן כיון דנ"ט לפגם לא אסור אלא לכתחלה וקיל טפי משאר דרבנן, ונמצא שאי אפשר כלל לתקנו אלא מיניה וביה שהוא בלתי אפשרי כלל, והדבר צריך תלמוד ולא פה המקום להאריך בזה.

על כן נראה לומר, שעל בלוע בן יומו יפריש מן החיוב כפי שהביא הרב עמיחי
מדבריהגרשז"א במנחת שלמה (סי' עבאותט), ובניגוד לדברי הלב"ש. אולם על בלוע
שאינו בן יומו שטעמו פגום וסוגם איצא מדופני הכליל איחשב, א"א להפריש. ולכן
הכלי יצטרך הגעלה כפי שכתב הלב"ש, או שישתמש בו כמות שהוא, כפי שכתב
במנח"ש (שם אות ח) שלא נאסר עי"ש.

מדינת ישראל
משרד החינוך
מינהל החינוך הדתי

ב"ה, י"א חשוון התשס"ג

לכבוד
הר' יואל פרידמן
מכון התורה והארץ

שלום רב,

הנדון: תקליטור תרומות ומעשרות

עיינתי בתקליטור "תרומות ומעשרות", לומדה ללימוד סדר הפרשת תרומות ומעשרות, ממחשיבה בצורה הבהירה את סדרה הפרשה באמצעות איורים, מוסיקה, קריינות, מצגות מולטימדיה וקטעי וידאו.

ישלציי את מעלותיה של התוכנה בטוב טעם ודעת, ומתאימה לכל שכבות הגיל מביה"ס היסודי עד ביה"ס התיכון, כאשר כל מורה יכול לשייך את גישתו להחלקים בתוכנה הנראים לו כתואמים את שכבת הגיל הלומדת.

התוכנה הכוללת את כל מושגי היסוד במלל ובמחשה, נוסחה הפרשה בשילוב קטעי וידאו, מבחן ידיעות "ושננתם" בדרך חביבה ונעימה, מסמכים להדפסה הכוללים בנוסף לנ"ל גם חוברת עזר למורה ולתלמיד, מציבה בפני הלומד אתגר לימודי וחינוכי כאחד.

תוכנה זו יכולה לשמש ככלי עזר מעולה להוראת סוגיית הפרשת תרומות ומעשרות, והיא ממולצת לכל מערכת החינוך.
בברכה

הרב ש. לוי

מפמ"ר על הוראת תלמוד ותושבע"פ